

ASM - CENTRUM BADAŃ I ANALIZ RYNKU

DZIAŁ BADAŃ SPOŁECZNYCH I EWALUACYJNYCH

***Ocena skuteczności i trafności wsparcia realizowanego
na rzecz społeczności romskiej oraz efektów działań
podejmowanych w projektach wdrażanych w ramach
Poddziałania 1.3.1 POKL***

RAPORT KOŃCOWY

WIĘCEJ NIŻ AGENCJA BADAWCZA

Spis treści

WSTĘP	4
1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADANIA	6
1.2. ZAKRES EWALUACJI	7
1.3. ODBIORCY BADANIA	8
1.4. METODY I TECHNIKI BADAWCZE	9
2. WYNIKI BADANIA	12
2.1. BENEFICJENCI I RODZAJE WSPARCIA	14
2.2. BADANIE POTRZEB I REKRUTACJA	28
2.3. EDUKACJA	33
2.4. PRZECIWDZIAŁANIE BEZROBOCIU	37
2.5. DZIAŁANIA SKIEROWANYCH NA WZMOCNIENIE EFEKTYWNOŚCI FUNKCJONOWANIA INSTYTUCJI ZAJMUJĄCYCH SIĘ POMOCĄ OSOBOM ZE SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ	41
2.6. DZIAŁANIA PROZDROWOTNE	43
2.7. ROMOWIE W SPOŁECZEŃSTWIE OBYWATELSKIM	44
2.8. INTEGRACJA	49
2.9. POPULARYZOWANIE WIEDZY O ROMACH	51
2.10. EFEKTYWNOŚĆ PODEJMOWANYCH DZIAŁAŃ	60
2.11. UKIERUNKOWANIE DZIAŁAŃ NA PRZYSZŁOŚĆ	69
2.12. MOCNE I SŁABE STRONY REALIZOWANYCH PROJEKTÓW	75
2.12.1. Ocena Programu	76
2.12.2. Mocne i słabe strony realizowanych projektów	79
2.12.3. Szanse i zagrożenia w perspektywie integracji Romów	85
3. WNIOSKI I REKOMENDACJE	89
4. SPIS TABEL	96
5. SPIS WYKRESÓW	97

Wykaz skrótów użytych w tekście

PO IG	Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka
MG	Ministerstwo Gospodarki
WWPE	Władza Wdrażająca Programy Europejskie
CPPC	Centrum Projektów Polska Cyfrowa
MRR	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego
MAC	Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji
DR	Desk research
IDI	Individual In-Depth Interview - indywidualne wywiady pogłębione
TDI	Telephone In-Depth Interview – telefoniczne wywiady pogłębione
CAWI	Computer Assisted Web Interviews – wywiady internetowe
PAPI	Paper & Pen Personal Interview- bezpośredni indywidualny wywiad kwestionariuszowy
PO WER	Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój

Wstęp

Niniejszy dokument stanowi raport końcowy badania ewaluacyjnego ***„Ocena skuteczności i trafności wsparcia realizowanego na rzecz społeczności romskiej oraz efektów działań podejmowanych w projektach wdrażanych w ramach Poddziałania 1.3.1 POKL.”***, które firma ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku realizowała na zlecenie Centrum Projektów Polska Cyfrowa. W raporcie zawarto koncepcję realizacji badania, opisano obszary problemowe, które zostały poddane analizie, jak również przedstawiono zestaw wniosków i rekomendacji.

Program Operacyjny Kapitał Ludzki, jest jednym z programów służących realizacji Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia 2007-2013 i obejmuje całość interwencji Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) w Polsce. Celem głównym Programu jest wzrost zatrudnienia i spójności społecznej. Program składa się z 10 Priorytetów realizowanych zarówno na poziomie centralnym, jak i regionalnym. W ramach Priorytetu I „Zatrudnienie i integracja społeczna” realizowane było Działanie 1.3 „Ogólnopolskie programy integracji i aktywizacji zawodowej”, a w jego ramach Poddziałanie 1.3.1 „Projekty na rzecz społeczności romskiej” (zwane dalej „Poddziałaniem” lub „komponentem romskim”). Wyodrębnienie specjalnego „komponentu romskiego” miało na celu stworzenie możliwości kompleksowego wsparcia społeczności romskiej tak, aby podejmowane działania przyczyniały się do zmniejszenia barier dotyczących tej mniejszości. Rolę Instytucji Wdrażającej (Instytucji Pośredniczącej II stopnia) dla Poddziałania 1.3.1 pełniło Centrum Projektów Polska Cyfrowa (dawna nazwa: Władza Wdrażająca Programy Europejskie). W ramach Poddziałania realizowane były projekty obejmujące działania z zakresu zatrudnienia, edukacji, integracji społecznej i zdrowia, przyczyniające się do zwiększenia aktywności społeczno-zawodowej społeczności romskiej.¹ Głównym celem Poddziałania 1.3.1 był wzrost poziomu zatrudnienia, edukacji, integracji społecznej oraz zdrowia członków społeczności romskiej, dlatego też w celu dokonania oceny rezultatów Poddziałania 1.3.1 określono szczegółowe cele, jakie powinny zostać osiągnięte dzięki podejmowanym działaniom.

¹ <http://www.kapitalludzki.gov.pl/o-programie/priorytet-i/dzialanie-13/poddzialanie-131/>

Te cele to:

- zwiększenie liczby dzieci i młodzieży uczestniczącej w działaniach z zakresu edukacji formalnej i nieformalnej,
- zwiększenie liczby osób w wieku produkcyjnym uczestniczących w różnych formach edukacji oraz w szkoleniach podnoszących i zmieniających kwalifikacje zawodowe,
- wzrost poziomu zatrudnienia osób ze społeczności romskiej,
- wzrost liczby osób ze społeczności romskiej korzystających z dodatkowych formy pomocy medycznej,
- wzrost liczby osób ze społeczności romskiej czynnie uczestniczących w życiu społecznym i obywatelskim,
- wzrost liczby osób spoza społeczności romskiej uczestniczących w działaniach propagujących podniesienie stanu wiedzy o Romach.

Zgodnie z informacjami przekazanymi przez Zleceniodawcę, na realizację Poddziałania pierwotnie została przeznaczona kwota 22 mln euro, która w 2014 r. została zwiększona do kwoty 22,6 mln euro. Do dnia dzisiejszego Centrum Projektów Polska Cyfrowa przeprowadziło pięć konkursów otwartych na nabór projektów standardowych oraz dwa konkursy zamknięte na nabór projektów ponadnarodowych w ramach Poddziałania 1.3.1. W ramach komponentu romskiego w perspektywie finansowej 2007-2013 podpisano 116 umów o dofinansowanie o łącznej wartości 90 822 591,98 PLN. Kwota ta stanowi 95,86 % całkowitej kwoty alokacji. W podanej liczbie 116 projektów uwzględniono 2 projekty, dla których umowa o dofinansowanie została rozwiązana. Do dnia 30 listopada 2011 roku wszystkie pozostałe 114 projektów realizowanych w ramach Poddziałania 1.3.1 zostało rozliczone i zamknięte.

Zgodnie z Planem Działania dla Priorytetu I PO KL głównym wskaźnikiem do osiągnięcia w ramach Poddziałania 1.3.1 była „Liczba Romów, którzy zakończyli udział w realizowanych projektach”. Docelowa wartość wskaźnika w dokumentach programowych została określona na 15 000 osób, natomiast ostateczna liczba Romów, która zakończyła udział w projektach realizowanych w ramach komponentu romskiego to 11 844 Romów, w tym 6 277 kobiet i 5 567 mężczyzn. Biorąc pod uwagę liczbę osób, które zadeklarowały

przynależność do mniejszości romskiej w *Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań* z 2011, wynoszącą 16 725 osób – dotarcie w ramach Poddziałania do ponad 11 000 osób należy uznać za duży sukces. Stopień osiągnięcia zakładanej wartości wskaźnika wyniósł zatem 78,98% i należy go potraktować jako duże osiągnięcie. W 2013 roku na zlecenie WWPE zostało przeprowadzone badanie ewaluacyjne „Ocena skuteczności i trafności wsparcia realizowanego na rzecz społeczności romskiej oraz efektów działań podejmowanych w projektach wdrażanych w ramach Poddziałania 1.3.1 POKL”. Badanie było realizowane od sierpnia do grudnia 2013 roku i zostało objętych nim 47 projektów zakończonych (po rozliczeniu końcowym), które otrzymały dofinansowanie w latach 2009-2012.

Przedmiotowe badanie ewaluacyjne dotyczyło 69 projektów, które nie zostały objęte poprzednim badaniem. W analizie uzyskanych wyników zostały uwzględnione wyniki i wnioski z badania przeprowadzonego w 2013 roku.

1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADANIA

1.1. Cele i kryteria badania

W związku ze zbliżającym się zakończeniem okresu programowania 2007-2013, w tym działań realizowanych na rzecz Romów w ramach Poddziałania 1.3.1 POKL, konieczne było przeprowadzenie badania ewaluacyjnego obejmującego te projekty (w sumie 69), które nie zostały objęte badaniem śródkresowym przeprowadzanym w 2013 roku.

Główne cele badania zostały określone następująco:

Ocena efektów projektów zrealizowanych w ramach Poddziałania 1.3.1 pod kątem ich wpływu na osiągnięcie celów i wskaźnika określonego dla Poddziałania.

Ocena skuteczności i trafności działań podejmowanych na rzecz poprawy sytuacji członków społeczności romskiej w kontekście wyników ewaluacji śródkresowej oraz mając na uwadze planowanie wsparcia dla tej grupy w przyszłej perspektywie finansowej 2014-2020.

Kryteriami ewaluacyjnymi zastosowanymi w ramach niniejszego badania były:

1

Trafność – rozumiana, jako ocena czy cele i założenia projektów realizowanych w ramach Poddziałania 1.3.1 PO KL oraz wsparcie oferowane członkom społeczności romskiej odpowiadają/-ły na potrzeby tej grupy.

2

Skuteczność – rozumiana, jako ocena stopnia, w jakim wsparcie oferowane członkom społeczności romskiej wpłynęło lub jakie jest prawdopodobieństwo, że wpłynie na ich sytuację społeczno-zawodową.

3

Użyteczność – rozumiana, jako ocena, czy efekty działań realizowanych na rzecz społeczności romskiej zaspokajają potrzeby tej grupy.

4

Trwałość – rozumiana, jako ocena czy rezultaty osiągnięte w związku z realizacją działań na rzecz społeczności romskiej są widoczne i utrzymują się po ich zakończeniu.

1.2. Zakres ewaluacji

Zakres podmiotowy – w ramach badania pozyskana została wiedza od następujących grup respondentów:

- przedstawiciele instytucji odpowiedzialnych za realizację programu, pełnomocnicy wojewodów ds. mniejszości,
- Romowie korzystający ze wsparcia w ramach projektów, identyfikujący się z ugrupowaniami Romów zamieszkującymi terytorium Polski,
- beneficjenci realizujący projekty w ramach Poddziałania,
- przedstawiciele instytucji działających na rzecz społeczności romskiej,
- uczestnicy projektów nie będący Romami,
- pracownicy instytucji działających na rzecz członków społeczności romskiej.

Zakres przedmiotowy – obszarem zainteresowania badawczego niniejszej ewaluacji będzie przedstawienie oceny skuteczności i trafności wsparcia realizowanego na rzecz społeczności romskiej oraz efektów działań podejmowanych w projektach wdrażanych w ramach Poddziałania 1.3.1 POKL.

1.3. Odbiorcy badania

Wyniki badania ewaluacyjnego, w szczególności płynące z nich wnioski i rekomendacje, będą mogły być wykorzystane przez instytucje zaangażowane we wdrażanie i zarządzanie PO KL. Zgodnie z przyjętym założeniem głównymi odbiorcami wyników ewaluacji są:

- Instytucja Wdrażająca Poddziałanie 1.3.1 – Centrum Projektów Polska Cyfrowa,
- Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych,
- Instytucja Pośrednicząca – Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Wdrażania EFS,
- Instytucja Zarządzająca PO KL – Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Departament Europejskiego Funduszu Społecznego,
- Komitet Monitorujący PO KL,
- Grupa Sterująca Ewaluacją I i II Osi Priorytetowej PO KL,
- Krajowa Jednostka Oceny – Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju,
- samorządy województw.

1.4. Metody i techniki badawcze

Proces badawczy został przeprowadzony zgodnie z założeniami triangulacji metodologicznej i opierał się na metodologii mieszanej (mix-mode), a zatem łączącej zalety zastosowania metod ilościowych oraz jakościowych. Poniżej przedstawiamy poszczególne metody i techniki zastosowane w badaniu.

Analiza dokumentów oraz danych z monitoringu projektów.

W przedmiotowym badaniu analizie zostały poddane następujące dokumenty:

- Szczegółowy Opis Priorytetów PO KL;
- Plan Działania dla Priorytetu I PO KL na lata 2007 – 2008, 2009 2010, 2011, 2012;
- „Podręcznik wskaźników PO KL”, MRR;
- Sprawozdania z realizacji Działania;
- Wytyczne dla wnioskodawców ubiegających się o dofinansowanie projektów w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki Priorytet I „Zatrudnienie i integracja społeczna” Działanie 1.3 „Ogólnopolskie programy integracji i aktywizacji zawodowej”, Poddziałanie 1.3.1 „Projekty na rzecz społeczności romskiej”;
- Program na Rzecz Społeczności Romskiej w Polsce na lata 2004-2010, Badanie ewaluacyjne Programu na Rzecz Społeczności Romskiej w Polsce, 2011; Program na Rzecz Społeczności Romskiej w Polsce na lata 2014-2020;
- Raport metodologiczny (2013): Ocena skuteczności i trafności wsparcia realizowanego na rzecz społeczności romskiej oraz efektów działań podejmowanych w projektach wdrażanych w ramach Poddziałania 1.3.1 POKL;
- Raport końcowy (2013): Ocena skuteczności i trafności wsparcia realizowanego na rzecz społeczności romskiej oraz efektów działań podejmowanych w projektach wdrażanych w ramach Poddziałania 1.3.1 PO KL;
- dokumenty i zestawienia udostępniane w razie konieczności przez beneficjentów programu.

Indywidualne wywiady pogłębione (IDI).

Wywiady IDI to jedna z podstawowych metod badań jakościowych, polegająca na szczegółowej, wnikliwej rozmowie z respondentem na podstawie opracowanego scenariusza. Badanie techniką IDI zostało przeprowadzone w obrębie 2 grup respondentów. Byli to:

- przedstawiciele instytucji odpowiedzialnych za realizację Poddziałania 1.3.1 PO KL oraz Programu na Rzecz Społeczności Romskiej – 2 osoby,
- pełnomocnicy wojewodów ds. mniejszości narodowych i etnicznych - 2 osoby.

Telefoniczne wywiady pogłębione (IDI).

Telefoniczne wywiady pogłębione prowadzone są podobnie jak wywiady IDI z pojedynczymi, kluczowymi osobami, których opinia na temat badanego obszaru jest ważna i istnieje potrzeba jej pogłębienia. W ramach ewaluacji przeprowadzonych zostało 30 wywiadów pogłębionych z beneficjentami realizującymi projekty w ramach Poddziałania (w tym przedstawicielami instytucji reprezentujących Romów oraz przedstawicielami instytucji działających na rzecz społeczności romskiej).

Badanie ankietowe wśród beneficjentów projektów pochodzenia romskiego (PAPI).

Badanie ankietowe prowadzone tradycyjną techniką papierową wśród Romów, którzy brali udział w projektach w ramach Poddziałania 1.3.1. Zrealizowano w sumie 120 wywiadów.

Ankieta kwestionariuszowa CAWI – wywiady internetowe.

Badanie techniką CAWI (anonimowych ankiet internetowych) zostało przeprowadzone w grupie realizatorów projektów zakończonych oraz uczestników projektów niebędących Romami (pracowników instytucji działających na rzecz członków społeczności romskiej). Łącznie zostało zrealizowanych 60 ankiet CAWI - z 7 realizatorami i 53 uczestnikami.

Studium przypadku.

Studium przypadku to złożone rozwiązanie metodologiczne, którego celem jest dokonanie szczegółowego i wieloaspektowego opisu konkretnego projektu, w celu uzyskania

pogłębionej wiedzy na jego temat. Do badania wytypowano 3 projekty realizowane przez następujące instytucje:

- Karolina Kwiatkowska - organizowanie kursów i szkoleń,
- Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów w Polsce,
- Fundacja Integracji Społecznej Prom.

2. WYNIKI BADANIA

W niniejszym rozdziale zostaną omówione wyniki uzyskane w drodze przeprowadzenia indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI), telefonicznych wywiadów pogłębionych (TDI), badania ankietowego wśród beneficjentów projektów pochodzenia romskiego (PAPI), ankiety kwestionariuszowej (CAWI – wywiady internetowe) oraz studium przypadku. Badaniem objęto wszystkie projekty, których realizację zakończono w latach 2014-2015 i nie zostały objęte badaniem ewaluacyjnym w 2013 roku.

Wśród realizowanych projektów finansowano projekty o charakterze lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim oraz projekty współpracy ponadnarodowej. Taka różnorodność zasięgu wsparcia poszczególnych projektów była korzystna ze względu na lepsze dopasowanie oferowanego w ramach projektów wsparcia. Było ono adekwatne do potrzeb regionalnego rynku pracy, ale również do potrzeb poszczególnych grup romskich, które różnią się zasadniczo ze względu na specyfikę obyczajów, tradycji i charakteryzują się odmienną mentalnością.

Projekty lokalne, najczęściej o małym zasięgu terytorialnym, są skuteczne w swoich działaniach ponieważ z reguły pozostają najbliżej problemów i ludzi, którzy w nich uczestniczą. Podejmowane w ich ramach działania są adekwatne do potrzeb konkretnej, społeczności lokalnej i poziomu integracji tej społeczności ze społeczeństwem większościowym.

Ze względu na rozprzestrzenienie Romów w Polsce oraz częsty brak przywiązania do jednego miejsca zamieszkania (przy zachowaniu obowiązku meldunkowego) i liczne przeprowadzki, a także ze względu na związki między Romami zamieszkującymi różne regiony (częste i długotrwałe odwiedziny krewnych, zawieranie małżeństw) sensowne są działania podejmowane w projektach o charakterze regionalnym. Często skupiska Romów mieszkających od siebie w stosunkowo niewielkiej odległości, o zbliżonych problemach bytowych, grupują osoby zameldowane w różnych województwach. Zarówno projekty regionalne, jak i ogólnokrajowe pozwalały objąć wsparciem w ramach jednego projektu osoby o zbliżonych problemach. Dzięki temu beneficjent ma możliwość znalezienia dla siebie

najbardziej odpowiedniej formy wsparcia, którą może uzyskać najbliżej swojego aktualnego miejsca zamieszkania, jeżeli lokalnie nie zaoferowano mu wsparcia dopasowanego do jego potrzeb. Projekty regionalne, które uwzględniają udział Polaków, mogą w szerszym zakresie oddziaływać na grupę większościową.

Natomiast niewątpliwą korzyścią wynikającą z realizowania projektów współpracy ponadnarodowej jest możliwość transferu wiedzy i doświadczenia pomiędzy partnerami odnośnie działania na rzecz Romów czy innych grup mniejszościowych w różnych krajach. Jednakże ich znaczenie dla poprawienia sytuacji Romów w Polsce jest mniejsze niż pozostałych typów projektów. Służą one bardziej kształceniu liderów romskich oraz osób pracujących w organizacjach, co oczywiście też ma swoją wartość i pewien pozytywny skutek w perspektywie długofalowej.

2.1. Beneficjenci i rodzaje wsparcia

Obecnie w Polsce mieszka około 20750 osób uznających się za mniejszość romską², natomiast dane zawarte w *Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań* z 2011 określają liczbę ludności romskiej na poziomie 16 725 osób. Rozmieszczenie Romów na terenie Polski jest jednak bardzo nierównomierne – 40% mieszka na terenie trzech województw: małopolskiego, dolnośląskiego i śląskiego. Szczegółowy podział mniejszości romskiej według województwa zamieszkania pokazuje poniższa tabela.

Tabela 1. Liczba Romów zamieszkała w poszczególnych województwach.

Województwo	Liczba osób
małopolskie	3500
dolnośląskie	2500
śląskie	2300
mazowieckie	1600
podkarpackie	1500
kujawsko-pomorskie	1400
łódzkie	1200
warmińsko-mazurskie	1000
zachodniopomorskie	1000
lubelskie	800
opolskie	800
lubuskie	700
podlaskie	700
świętokrzyskie	650
wielkopolskie	600
pomorskie	500
razem:	20 750

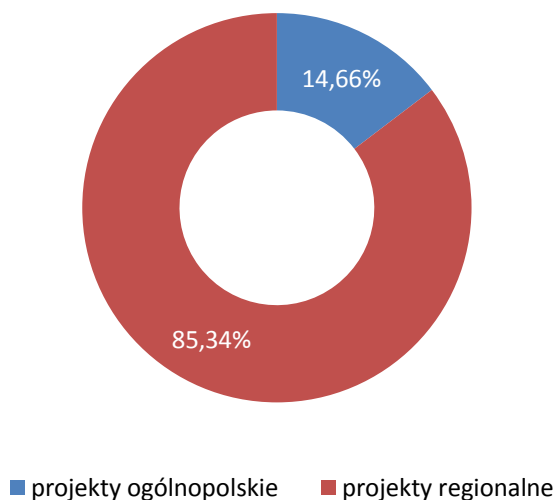
Źródło: ASM Sp. z o.o. na podstawie „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004-2013”

Nierównomierna struktura rozmieszczenia mniejszości romskiej stanowi pewien problem w podejmowaniu działań pomocowych przeznaczonych dla tej grupy.

² Szacunkowe dane dotyczące liczebności i rozmieszczenia Romów w Polsce przygotowane przez urzędy wojewódzkie na podstawie informacji nadesłanych przez jednostki samorządu terytorialnego na potrzeby „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004-2013”.

Intensyfikacja przedsięwzięć podejmowanych w komponencie romskim oraz w innych tego typu działaniach, powinna dotyczyć konkretnych gmin i powiatów na terenie poszczególnych województw. Jednocześnie należy dodać, że bardzo ważne były projekty obejmujące swoim zasięgiem cały kraj. Stanowiły one immanentną część całej interwencji prowadzonej w ramach komponentu romskiego. W ramach Poddziałania 1.3.1. PO KL 2007-2013 zrealizowano 114 projektów krajowych oraz 2 projekty ponadnarodowe. Z dwoma beneficjentami rozwiązano umowy o dofinansowanie. Ponadto, wśród realizowanych projektów 85,34% stanowiły przedsięwzięcia regionalne, realizowane przed jednostki samorządu terytorialnego lub organizacje pozarządowe w ramach województw, powiatów, gmin, a 14,66% projekty ogólnopolskie.

Wykres 1. Podział projektów Poddziałania 1.3.1 według rodzaju zasięgu terytorialnego.

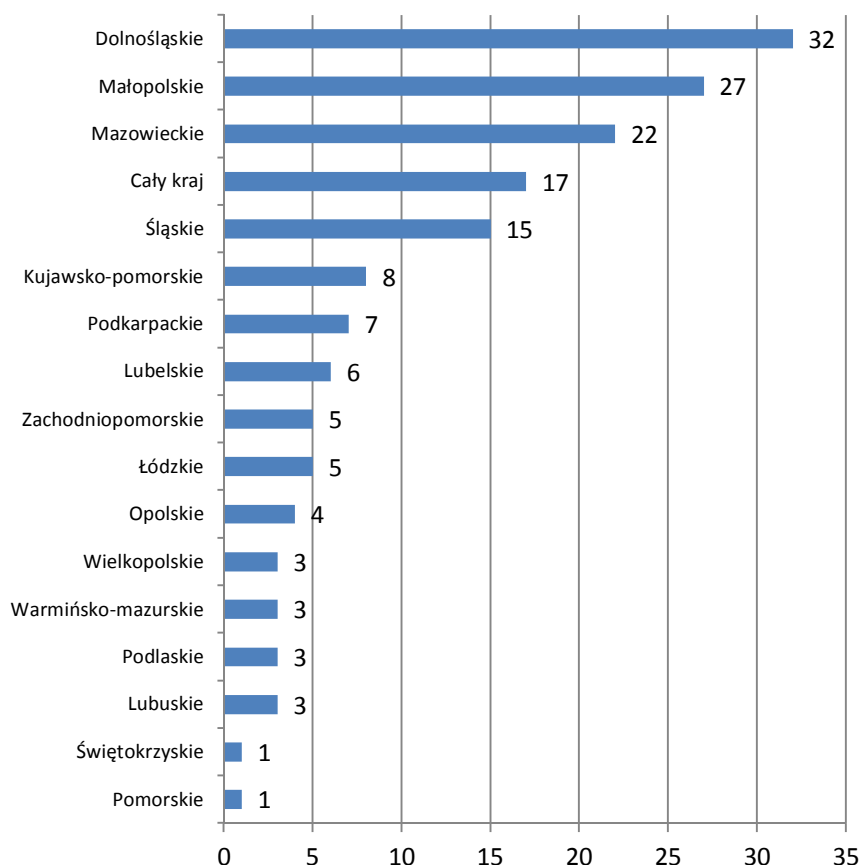
Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie Sprawozdanie z realizacji Poddziałania 1.3.1 *Projekty na rzecz społeczności romskiej* w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013

Beneficjenci prowadzący projekty pochodzili z terenu całej Polski. Rozkład przestrzenny miejsc realizacji projektów odpowiadał rozmieszczeniu mniejszości romskiej na terenie kraju, więc w zakresie rozmieszczenia terytorialnego był adekwatny do istniejących potrzeb. Projekty realizowane były głównie w regionach, w których znajdują się duże skupiska ludności romskiej. Najwięcej wniosków pochodziło z trzech województw:

15

dolnośląskiego, mazowieckiego oraz małopolskiego (łącznie 69,82% wszystkich projektów realizowanych w ramach Poddziałania 1.3.1). Szczegółowa liczba projektów realizowana na terenie poszczególnych województw podana jest na poniższym wykresie.

Wykres 2. Rozmieszczenie miejsc realizacji projektów Poddziałania 1.3.1. wg województw

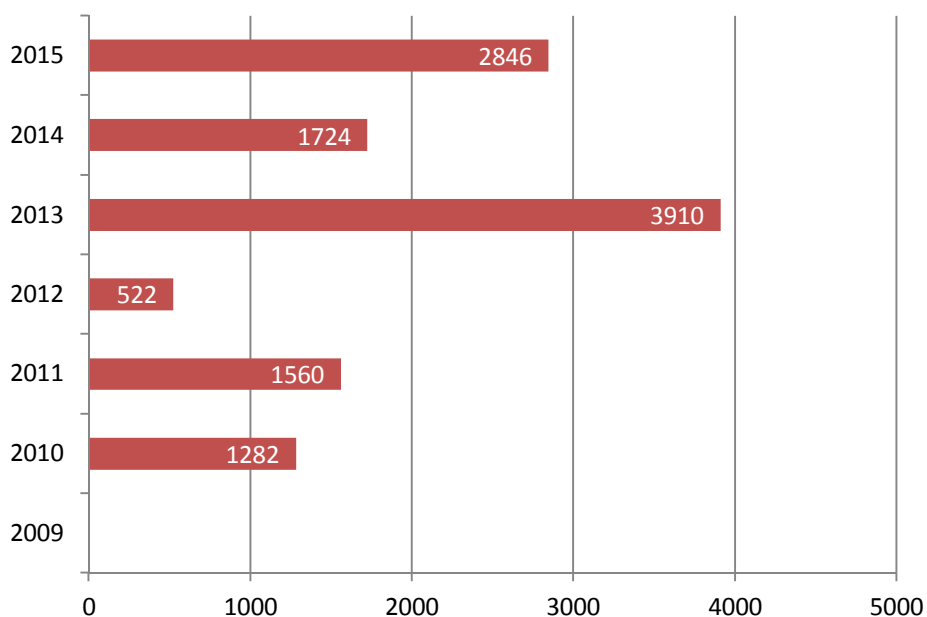

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o.

Analizując liczbę uczestników projektów Poddziałania 1.3.1 należy uznać osiągnięte wartości za wysoce zadowalające, mimo nieosiągnięcia zakładanych we wskaźnikach rezultatów dotyczących liczby ludności romskiej, która ukończyła projekty. Należy w tym miejscu podkreślić, że wielkość wskaźnika, określanego przed rozpoczęciem wdrażania projektu, została przeszacowana. Liczba Romów, która zakończyła udział w projektach realizowanych w ramach komponentu romskiego to 11 844 Romów, w tym 6 277 kobiet i 5 567 mężczyzn. Biorąc pod uwagę liczbę osób, które zadeklarowały przynależność do mniejszości romskiej w *Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań z 2011*,

wynoszącą 16 725 osób – dotarcie w ramach Poddziałania do ponad 11 000 osób należy uznać za duży sukces. Wskaźnik *Liczba osób, które zakończyły udział w projektach realizowanych w ramach Działania - w tym Romowie* został osiągnięty na poziomie 78,98%. W nowej perspektywie czasowej konieczne jest bardziej realne oszacowanie wartości tego wskaźnika, biorąc pod uwagę wszystkie czynniki wpływające na pozyskiwanie uczestników projektów występujące w ramach przedsięwzięć realizowanych w latach 2007-2013. Analizując stopień osiągnięcia zakładanych wartości wskaźnika w poszczególnych rocznych okresach sprawozdawczych należy stwierdzić, że największa liczba osób, w tym Romów zakończyła udział w projektach w 2013 roku – aż 33,01% wśród wszystkich beneficjentów ostatecznych Programu.

Wykres 3. Liczba Romów kończących udział w projektach w poszczególnych latach

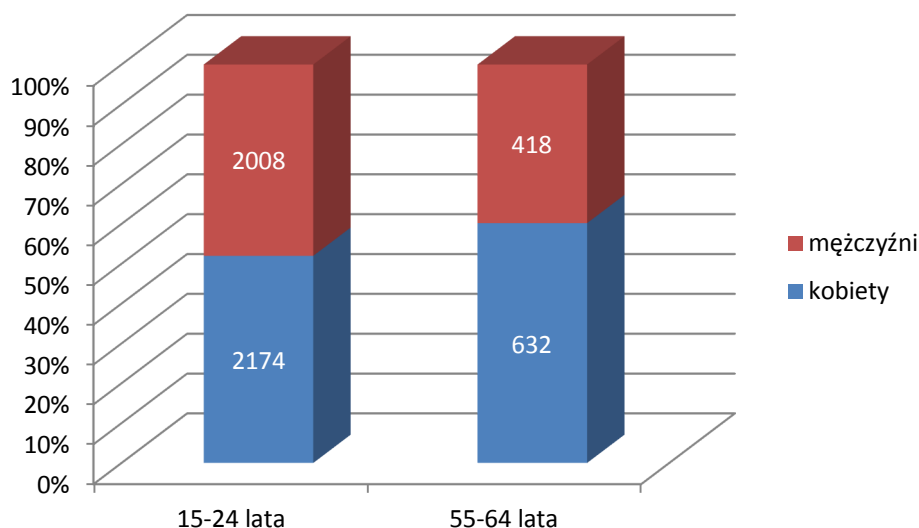
Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie Sprawozdanie z realizacji Poddziałania 1.3.1 *Projekty na rzecz społeczności romskiej* w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013

Znaczący wpływ na nierównomierną liczbę Romów kończących udział w projektach w poszczególnych latach miała liczba projektów realizowanych, a przede wszystkim kończących się w konkretnym roku (por. tabela nr 2). W roku 2013 zakończyły się 23 projekty, które w większości obejmowały wsparciem duże grupy beneficjentów ostatecznych. Natomiast nikt nie ukończył projektu w 2009. Wpływ na to miał początkowy

czas wdrażania Poddziałania 1.3.1. Pierwszy konkurs ogłoszono w październiku 2008 roku, a w roku 2009 zakończyła się realizacja tylko jednego projektu realizowanego w Poddziałaniu 1.3.1, w którym nie brali udziału Romowie. Ważnym jest, że w CPPC ograniczono liczbę projektów, w ramach których bezpośrednio wsparcie nie było kierowane do członków społeczności romskiej, co pozwoliło w większym stopniu na realizację wskaźnika dotyczącego liczby beneficjentów na osiągniętym poziomie. Następowo to dzięki wprowadzeniu do trybu konkursowego kryterium dostępu: *W ramach projektu zastosowane zostanie w odniesieniu do minimum 15% członków społeczności romskiej w wieku produkcyjnym, biorących udział w projekcie, indywidualne, kompleksowe wsparcie dla każdego z uczestników, obejmujące równocześnie: pośrednictwo pracy lub poradnictwo zawodowe (poprzez zastosowanie IPD) - staże/praktyki zawodowe lub subsydiowane zatrudnienie*.

Analizując strukturę demograficzną uczestników projektów pod względem wieku należy na wstępie podkreślić, że nie monitorowano wszystkich grup wiekowych. Szczegółowe dane dotyczą przedziałów wiekowych osób młodych 15-24 lata oraz osób w wieku starszym 55-64 lata. W tej ostatniej grupie wydzielono osoby pracujące.

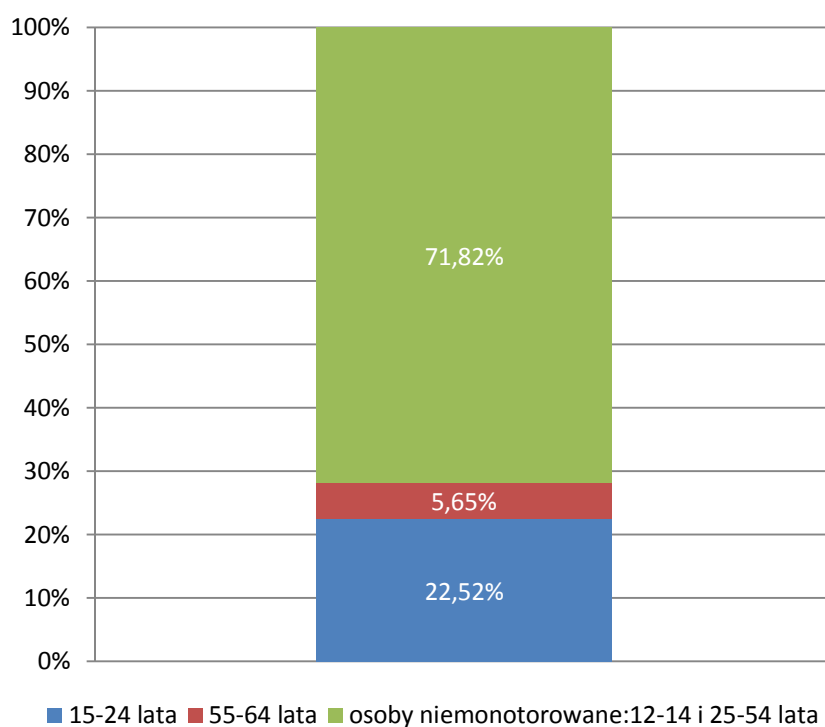
Wykres 4. Przedział wiekowy uczestników projektów w Poddziałaniu 1.3.1 w podziale na monitorowane grupy wiekowe i płeć.

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie Sprawozdanie z realizacji Poddziałania 1.3.1 *Projekty na rzecz społeczności romskiej* w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013

Największą grupę osób biorących udział w projektach realizowanych w ramach komponentu romskiego stanowiły osoby młode w przedziale wiekowym 15-24 lata. Ich liczba wyniosła łącznie 4 182 osób, w tym 2 174 kobiety i 2 008 mężczyzn. Potwierdzony jest więc równy dostęp do projektów bez względu na płeć uczestników. Dane te wskazują, że nie występowała dyskryminacja płci żeńskiej – czasem charakterystyczna w społecznościach romskich - w dostępie do przedsięwzięć Poddziałania 1.3.1. Liczba osób starszych (55-64 lata) uczestniczących w projektach wyniosła 1050 osób, w tym 632 kobiety i 418 mężczyzn. Liczba tzw. osób niemonitorowanych – będących w wieku 12-14 lat oraz 25-54 lata wyniosła 13 137 osób, co stanowi największy odsetek (71,82%) osób biorących udział w projektach komponentu romskiego.

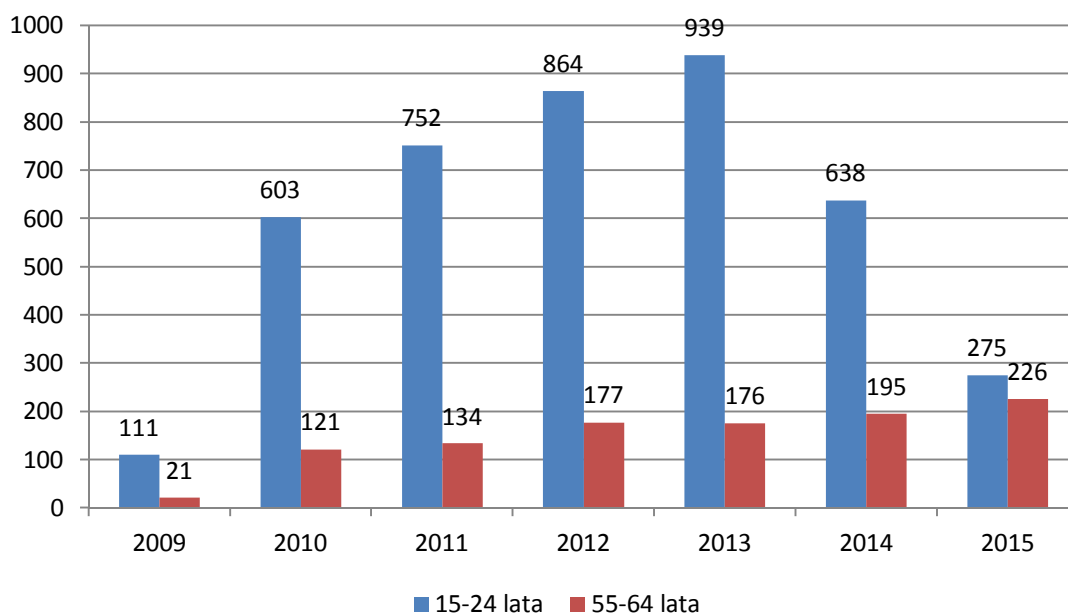
Wykres 5. Przedział wiekowy uczestników projektów w Poddziałaniu 1.3.1 z uwzględnieniem osób niemonitorowanych

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie Sprawozdanie z realizacji Poddziałania 1.3.1 *Projekty na rzecz społeczności romskiej* w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013.

Na podstawie przedstawionych powyżej danych można stwierdzić, że osoby młode stanowiły najliczniejszą grupę wśród osób, które rozpoczęły udział w projektach. Sytuacja taka miała miejsce w każdym roku realizacji programu. Od 2014 roku zauważalny jest przy tym spadek liczby osób młodych uczestniczących w projektach, co jest związane z wprowadzeniem kryterium dostępu, zmuszającym projektodawców do realizacji takich działań, które uwzględniały staże i doradztwo zawodowe. Działania takie w bezpośredni sposób wpłynęły na zauważalne ograniczenie udziału młodych dzieci i młodzieży w projektach realizowanych w Poddziałaniu 1.3.1. Natomiast każdego roku wzrastała liczba osób starszych. Szczegóły zawiera wykres nr 6.

Wykres 6. Przedział wiekowy uczestników projektów w poszczególnych latach realizacji Poddziałania 1.3.1

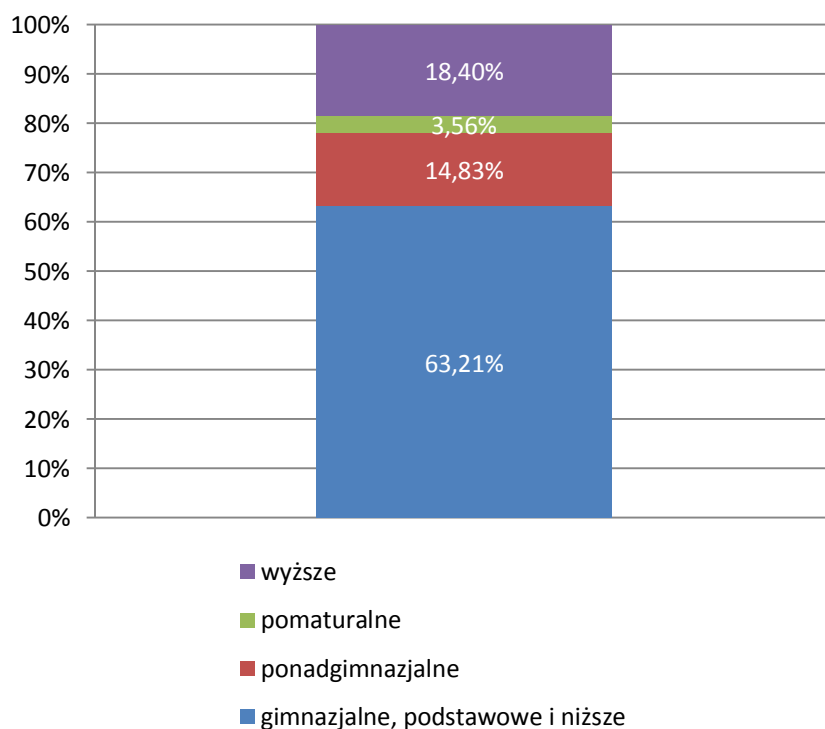

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie Sprawozdania z realizacji Poddziałania 1.3.1 *Projekty na rzecz społeczności romskiej* w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013

Biorąc pod uwagę poziom wykształcenia uczestników projektów Poddziałania 1.3.1 należy stwierdzić, że największą grupę stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym i niższym. Nieco ponad 2% kończących projekty to osoby z wykształceniem wyższym. Dane te całkowicie odzwierciedlają poziom wykształcenia Romów w Polsce.

Dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 roku wskazują, że 82,32% członków narodowości romskiej posiada wykształcenie na poziomie gimnazjalnym, podstawowym i niższym.

Wykres 7. Wykształcenie uczestników projektów w Poddziałaniu 1.3.1

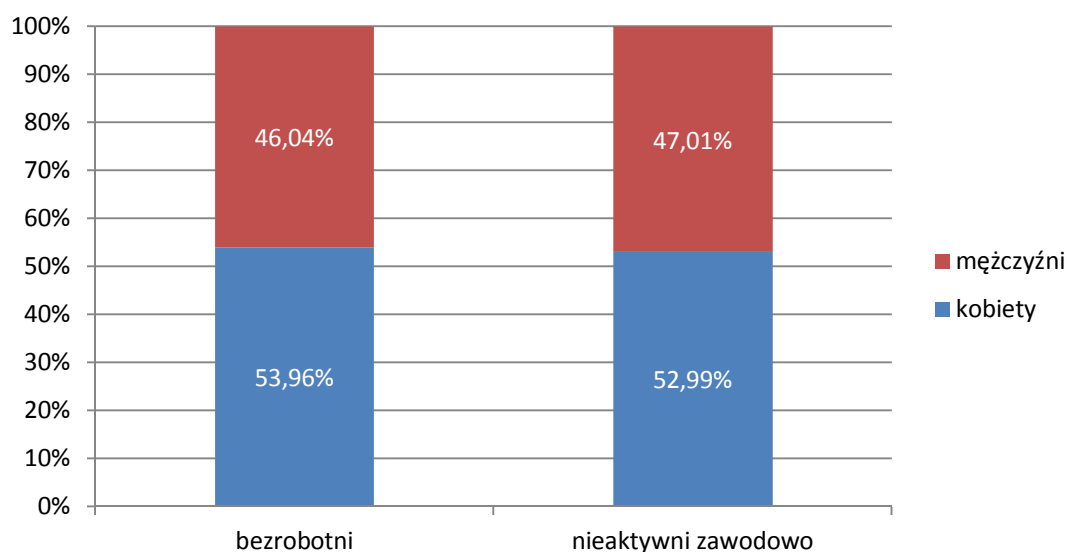
Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie Sprawozdanie z realizacji Poddziałania 1.3.1 Projekty na rzecz społeczności romskiej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013.

Ciekawym aspektem jest fakt, że więcej uczestników posiadało wykształcenie wyższe niż pomaturalne i ponadgimnazjalne. Należy przypuszczać, że są to osoby będące nauczycielami, urzędnikami bądź pracownikami organizacji trzeciego sektora zajmującymi się działaniami na rzecz mniejszości romskiej.

Analizując status uczestników projektów na rynku pracy zauważalna jest znaczna przewaga osób bezrobotnych bądź nieaktywnych zawodowo. Przeważają wśród nich kobiety, co wynika z typowego modelu życia Romów, w którym mężczyzna zapewnia środki na utrzymanie rodziny, a kobiety zajmują się domem. Ogólna liczba osób, które rozpoczęły udział w projektach realizowanych na rzecz społeczności romskiej wyniosła 18 369 osób,

w tym 6099 osób bezrobotnych (3291 kobiet, 2808 mężczyzn) i 7814 nieaktywnych zawodowo (4141 kobiet, 3673 mężczyzn). W grupie nieaktywnych zawodowo należy wyróżnić osoby uczące i kształcące się. To dość liczna grupa, licząca 5509 osób, czyli 70,5% wszystkich nieaktywnych zawodowo uczestników projektów. Wśród nich jest 2989 kobiet i 2520 mężczyzn.

Wykres 8. Bezrobotni i nieaktywni zawodowo uczestnicy projektów Poddziałania 1.3.1 w podziale według płci

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie Sprawozdania z realizacji Poddziałania 1.3.1 Projekty na rzecz społeczności romskiej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013

Ostatnią grupą są osoby pracujące, która liczyła łącznie 4456 osób. Wśród nich największe zainteresowanie projektami Poddziałania 1.3.1 wykazywali przedstawiciele administracji publicznej (76,41% ogółu pracujących uczestników projektów). Liczba osób pracujących w przedsiębiorstwach to 633 – 14,20% całkowitej liczby zatrudnionych. Odsetek osób pracujących w organizacjach trzeciego sektora wyniósł 7,02%. Najslabiej reprezentowaną grupą zawodową okazali się rolnicy – jedynie 3 osoby deklarujące ten zawód wzięło udział w projektach komponentu romskiego w poprzedniej perspektywie finansowej.

Wszystkie projekty realizowane w ramach Poddziałania 1.3.1 zostały już zrealizowane, rozliczone i zamknięte. Dotyczy to wszystkich 116 projektów, łącznie z 2 projektami, których umowa o realizację została rozwiązana. Poniższa tabela prezentuje liczbę projektów rozpoczynających się i kończących w poszczególnych latach.

Tabela 2. Liczba projektów rozpoczynających się i kończących w poszczególnych latach realizacji Poddziałania 1.3.1

rok	liczba projektów rozpoczętych	liczba projektów zakończonych
2009	18	1
2010	15	17
2011	18	14
2012	25	14
2013	21	23
2014	19	23
2015	0	24
razem:	116	116

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie Sprawozdania z realizacji Poddziałania 1.3.1 *Projekty na rzecz społeczności romskiej* w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013

Bezpośredni wpływ na liczbę realizowanych projektów w poszczególnych latach miała pula alokacji przeznaczana na realizację działań w ramach poszczególnych konkursów. Pierwotna kwota alokacji przeznaczona na realizację Poddziałania 1.3.1 wynosiła 22 000 000 EUR. W dniu 20.08.2014 roku Centrum Projektów Polska Cyfrowa podpisało aneks do *Porozumienia z dnia 12 Października 2007 r., nr PI/1/7/2007 w sprawie dofinansowania Działania 1.3 „Ogólnopolskie programy integracji i aktywizacji zawodowej”, Poddziałanie 1.3.1 „Projekty na rzecz społeczności romskiej” w ramach PO KL* zwiększający pierwotną kwotę alokacji do 22 600 000 EUR. Całkowita alokacja przeznaczona na Poddziałanie 1.3.1 *Projekty na rzecz społeczności romskiej* na lata 2007-2013, wyliczona zgodnie z algorytmem dla ostatniego miesiąca okresu, za jaki prezentowane są dane, wyniosła więc 94 742 283 PLN w tym 80 530 941 PLN (85%) ze środków UE i 14 211 342 PLN (15%) z budżetu państwa. Z kolei ostateczna wartość 116 podpisanych umów, wyniosła

90 822 591,98 PLN, co stanowi 95,86% ostatecznej kwoty alokacji. Należy jednoznacznie stwierdzić, że kwota przeznaczona na cały komponent romski w perspektywie finansowej 2007-2013 była adekwatna do potrzeb. Jednocześnie całkowicie uzasadnione było zwiększenie w 2014 roku kwoty całkowitej alokacji przeznaczonej na działania związane z komponentem romskim. Było to efektem dużego i efektywnego wykorzystania środków oraz bardzo dobrego bieżącego monitorowania przez CPPC potrzeb zaistniałych w ramach programu.

Wydatkowanie kwoty alokacji w ramach poszczególnych konkursów było nierównomierne w poszczególnych latach, co – jak już wspomniano – znalazło odbicie w liczbie realizowanych projektów w konkretnych latach działania programu.

Tabela 3. Udział zakontraktowanych środków w ramach poszczególnych konkursów Poddziałania 1.3.1

konkurs	kwota (w pln)	% całkowitej alokacji
1/1.3.1 POKL	4 627 733,27	4,88
2/1.3.1 POKL	15 652 504,83	16,52
3/1.3.1 POKL	15 835 664,66	16,71
4/1.3.1 POKL	26 009 373,85	27,46
5/1.3.1 POKL	28 068 842,20	29,63
2/1.3.1. PWP POKL	1 416 849,09	1,5

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie Sprawozdania z realizacji Poddziałania 1.3.1 *Projekty na rzecz społeczności romskiej* w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013.

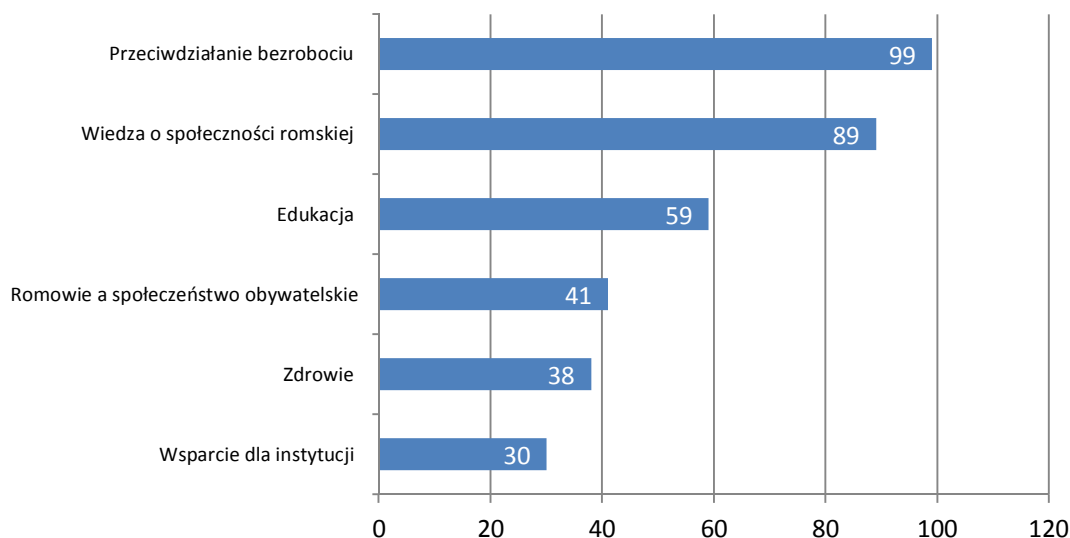
Projekty realizowane w ramach Poddziałania 1.3.1 były kompleksowymi przedsięwzięciami łączącymi różne działania, mające na celu osiągnięcie jak najwyższego poziomu integracji społecznej oraz aktywizacji zawodowej członków społeczności romskiej. Konkursy na nabór wniosków o dofinansowanie miały charakter otwarty. O dofinansowanie projektu w ramach Poddziałania 1.3.1 mogły ubiegać się wszystkie podmioty – z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą

lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych). Realizowane projekty były kierowane do:

- członków społeczności romskiej,
- instytucji i podmiotów działających na rzecz społeczności romskiej w Polsce,
- osób z otoczenia społeczności romskiej (w zakresie wspólnych projektów prowadzących do integracji ze społeczeństwem).

Uwzględniając dane ze 116 projektów, które zostały zrealizowane w ramach komponentu romskiego, największym zainteresowaniem Beneficjentów realizujących projekty cieszyły się zagadnienia dotyczące przeciwdziałaniu bezrobociu. Aspekt ten wystąpił w 99 projektach, a więc w 85,34% wszystkich realizowanych. Na drugim miejscu znalazły się zagadnienia dotyczące wiedzy o społeczności romskiej. Zawarte były one w 89 projektach, co stanowi 76,72% wszystkich realizowanych projektów.

Wykres 9. Zagadnienia cieszące się największym zainteresowaniem wśród projektodawców Poddziałania 1.3.1

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie Sprawozdania z realizacji Poddziałania 1.3.1 Projekty na rzecz społeczności romskiej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013

W ramach Poddziałania 1.3.1 ogłoszono 7 konkursów na dofinansowanie projektów, w tym 5 konkursów otwartych. Oferty mogły być składane zarówno przez jednostki

samorządu terytorialnego, jak i przez organizacje pozarządowe. Jedynym ograniczeniem formalnym był zakaz składania ofert przez osoby fizyczne (z wyłączeniem tych, które prowadzą działalność gospodarczą). Oczywiście wykluczeniu podlegały także jednostki, które dopuściły się wykorzystania środków publicznych niezgodnie z przepisami, w ciągu ostatnich 3 lat od daty ogłoszenia konkursu.

W programie wskazano obszary działań, które powinny uzyskać wsparcie w wyniku prowadzonych projektów. Były to:

- wiedza o społeczności romskiej,
- przeciwdziałanie bezrobociu,
- edukacja,
- zdrowie,
- Romowie, a społeczeństwo obywatelskie,
- wsparcie dla instytucji.

Określone dla projektów kryteria dostępu zmieniały się – początkowo wprowadzono jeden zapis: „*minimalna wartość projektu wynosi 30 tys. zł*”, który usunięto w 2011 roku. Posunięcie to należy uznać za słuszne, umożliwiło bowiem pozyskanie dotacji na wnioski o znaczeniu *stricte* regionalnym, dotyczące niewielkich, lecz potrzebujących wsparcia społeczności. W 2012 roku wprowadzono nowe kryterium dostępu: „*W ramach projektu zastosowane zostanie w odniesieniu do minimum 15% członków społeczności romskiej w wieku produkcyjnym, biorących udział w projekcie, indywidualne, kompleksowe wsparcie dla każdego z uczestników, obejmujące równocześnie: pośrednictwo pracy lub poradnictwo zawodowe (poprzez zastosowanie Indywidualnych Planów Działania) i staże/praktyki zawodowe lub subsydiowane zatrudnienie.*” Dodanie tego zapisu spowodowało zmniejszenie pomocy dla dzieci i młodzieży, którzy z racji wieku objęci są obowiązkiem szkolnym bądź kontynuują naukę w szkołach policealnych/wyższych.

W ramach dokumentu „*Wytyczne dla wnioskodawców ubiegających się o dofinansowanie projektów w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki Priorytet I Zatrudnienie i integracja społeczna Działanie 1.3 Ogólnopolskie programy integracji*

i aktywizacji zawodowej Poddziałanie 1.3.1 Projekty na rzecz społeczności romskiej”
dotyczącego konkursu nr 4 określono następujące, strategiczne kryteria wyboru projektów:

- Projekt obejmuje działania z zakresu edukacji o charakterze formalnym oraz pozaformalnym, skierowane do dzieci, młodzieży i osób w wieku produkcyjnym (członków społeczności romskiej),
- projekt zapewnia zaangażowanie przedstawicieli społeczności romskiej na etapie przygotowania i realizacji projektu,
- w ramach projektu przewidziane są kompleksowe przedsięwzięcia łączące różnorodne formy wsparcia skierowane do członków społeczności romskiej wskazane w części VII „Środki służące realizacji celów Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce” pod warunkiem ich kwalifikowalności w ramach PO KL,
- zapewnienie rezultatów projektu w postaci zatrudnienia w trakcie realizacji projektu minimum 20% osób ze społeczności romskiej objętej wsparciem w ramach projektu. Kryterium nie dotyczy zatrudniania personelu projektu,
- projekt złożony jest przez organizację romską i/lub w partnerstwie z organizacjami działającymi na rzecz społeczności romskiej.

Natomiast w konkursie nr 5 ustalono następujące kryteria strategiczne:

- projekt obejmuje działania z zakresu edukacji o charakterze formalnym oraz pozaformalnym, skierowane do dzieci, młodzieży i osób w wieku produkcyjnym (członków społeczności romskiej),
- projekt zapewnia zaangażowanie przedstawicieli społeczności romskiej na etapie przygotowania i realizacji projektu,
- wskaźnik efektywności zatrudnieniowej dla członków społeczności romskiej biorących udział w projekcie mierzony na zakończenie projektu wynosi co najmniej 20%. Kryterium nie dotyczy zatrudniania personelu projektu.
- wsparcie dla członków społeczności romskiej oferowane w ramach projektu jest realizowane na terenie jednego lub kilku następujących województw:

świętokrzyskiego, podlaskiego, pomorskiego, opolskiego, warmińsko-mazurskiego, lubuskiego.

Spełnienie przedstawionych powyżej kryteriów strategicznych nie było obowiązkowe. Badanie potwierdza, że większość projektów spełnia analizowane kryteria. Podkreślić należy, że wnioski złożone przez instytucje romskie, bądź przez podmioty na co dzień zajmujące się tematyką romską spełniały znacznie więcej kryteriów strategicznych, niż wnioski złożone przez inne organizacje lub przez urzędy, dla których wsparcie mniejszości romskiej nie jest dominującym zadaniem, a jedynie jedną z wielu form działania.

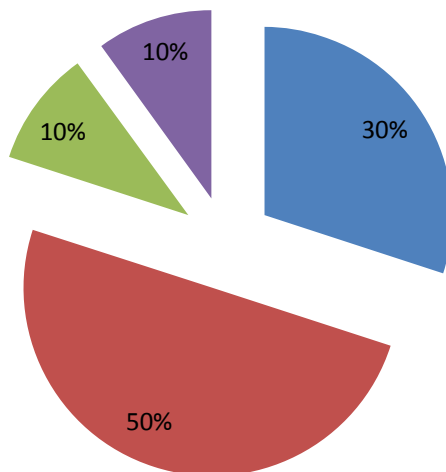
Najczęściej spełnianymi kryteriami są: *„Działania z zakresu edukacji o charakterze formalnym oraz pozaformalnym, skierowane do dzieci, młodzieży i osób w wieku produkcyjnym” oraz „Wskaźnik efektywności zatrudnieniowej dla członków społeczności romskiej biorących udział w projekcie mierzony na zakończenie projektu wynosi co najmniej 20%. Kryterium nie dotyczy zatrudniania personelu projektu”*. Uwagę zwraca mała liczba wniosków spełniających kryterium miejsca wsparcia zlokalizowanego na terenie jednego lub kilku województw wśród: świętokrzyskiego, podlaskiego, pomorskiego, opolskiego, warmińsko-mazurskiego, lubuskiego.

2.2. Badanie potrzeb i rekrutacja

Romowie to społeczność, która charakteryzuje się różnorodnością potrzeb. Ta różnorodność uzależniona jest od aktualnej sytuacji życiowej i rodzinnej, regionu zamieszkania, uznawanych zasad tradycyjnych, stylu życia, uwarunkowań rodowych, opinii starszych rodu, płci, statusu materialnego, dostępnych wzorców osobowych, uwarunkowań psychofizycznych i stanu zdrowia. Mając to na uwadze, realizatorzy starali się tak dobierać proponowane w ramach projektów działania, aby odpowiedzieć na jak najszerszy zakres potrzeb środowiska oraz prowadzić działania zgodne z założeniami Programu.

Wykres 10. Zakres konsultacji prowadzonych przez realizatorów projektów

■ Starszyzna ■ Grupa docelowa
■ Oczekiwanie urzędu / instytucji ■ Wszystkie powyższe

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z realizatorami projektów

Realizatorzy projektów zgodnie stwierdzali, że prace projektowe poprzedzili badaniem potrzeb społeczności romskich, do których chcieli skierować swoje działania. Szczególnie istotne okazywało się uzyskanie akceptacji starszych rodów romskich dla proponowanych działań, które wstępnie ustalano podczas spotkań z Romami, potencjalnymi odbiorcami działań oraz podczas spotkań ze starszymi rodów. Gwarantowały one nie tylko skuteczną rekrutację uczestników projektów, ale również dopasowanie działań do kontekstów społeczno-kulturowych społeczności. Dwóch projektodawców rozpoczęło pracę nad projektem od uzyskania akceptacji starszyny.

Wszyscy projektodawcy, jako element weryfikujący potrzeby społeczności romskiej, wskazali doświadczenie oraz własne obserwacje. Obserwacje oraz doświadczenie dotyczyły społeczności romskich, sytuacji na rynku pracy, relacji społecznych pomiędzy Romami a Polakami oraz możliwości własnych jako realizatorów projektów. Mniejsze organizacje wchodziły w partnerstwa z większymi i bardziej doświadczonymi podmiotami. Projektodawcy polscy kooperowali zaś z organizacjami romskimi. Ważnym aspektem okazało się także kontinuum działań. Dobór uczestników wynikał z aktywności tych grup w poprzednich projektach. Liderzy społeczności mieli już ugruntowane, w większości pozytywne zdanie o działaniach podejmowanych w ramach projektów, co ułatwiało nawiązywanie bezpośrednich kontaktów, a w konsekwencji proces rekrutacji uczestników.

Sytuacja, w której prowadzone były wcześniejsze działania projektowe, wpłynęła pozytywnie na wykształcenie się grupy docelowej, co z kolei pozytywnie wpłynęło na skuteczność i terminowość rekrutacji uczestników analizowanych projektów.

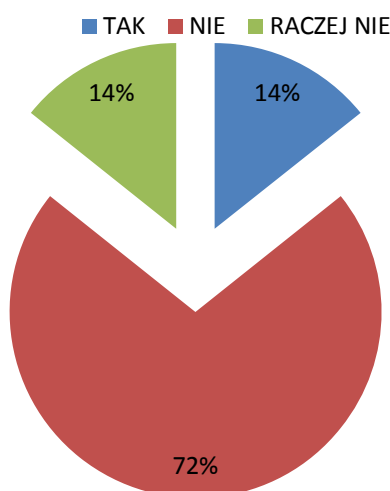
Projektodawcy uznali też, że właściwie postawiona diagnoza pozwoliła efektywnie pracować podczas realizacji projektu: nie były podejmowane działania zbędne, oferowane szkolenia, doradztwo oraz inne aktywności były rzeczywiście potrzebne i odpowiadały potrzebom zgłoszonym przez samych Romów. Diagnoza przebiegała wieloetapowo. Uwzględniano zgłaszane podczas spotkań z Romami problemy, starano się poznać oczekiwania Romów oraz sprawdzano, jakie są możliwości podjęcia przez nich pracy (uwzględniając warunki rynkowe, poziom wykształcenia i doświadczenie zawodowe członków lokalnej społeczności). Z drugiej strony analizowano problemy zgłaszane pracownikom instytucji oraz urzędowi, a także interwencje policji. Diagnoza zazwyczaj poprzedzała rekrutację uczestników do projektu, a w niektórych przypadkach przebiegała równolegle do rekrutacji.

„Rekrutacja uczestników była przed pisanem projektu. Bo tak naprawdę powinno być. Najpierw właśnie uczestników, oni zgłaszają swoje potrzeby. I dopiero pod potrzeby uczestników pisze się projekt.”

W przypadku, kiedy głównymi realizatorami i wnioskodawcami były podmioty niebędące organizacjami romskimi, skuteczność rekrutacji uzależniona była od stopnia zaangażowania się samych Romów w ten proces. W większości projektów to strona romska była inicjatorem podjęcia wysiłku napisania wniosku o dofinansowanie projektu, choć w kilku przypadkach głównym wnioskodawcą i realizatorem pozostawał podmiot niezwiązany ze społecznością romską. Obecność w projekcie przedstawicieli strony romskiej bądź osób aktywnie zaangażowanych w pracę społeczną z tym środowiskiem była gwarantem lepszego rozeznania w temacie, a co za tym idzie – lepszej oferty kierowanej do beneficjenta ostatecznego. Nie zawsze rekrutacja była przy tym łatwym procesem. Badanie CAWI z realizatorami projektów wykazało, że częściej jednak pojawiały się trudności z rekrutacją nie-romskich uczestników projektu: 14% badanych miało trudności z rekrutacją Romów, zaś aż 29% miało trudności podczas rekrutacji nie-romskich uczestników projektów, tj. urzędników i nauczycieli. Spowodowane jest to być może istniejącymi nadal stereotypami społecznymi,

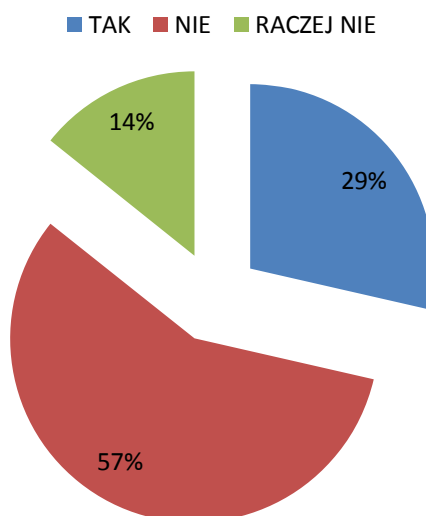
z których wynika niechęć do pracy ze środowiskiem romskim, ale również tym, że szkolenia organizowano w czasie wolnym, poza godzinami pracy. Ponadto pamiętać należy, że rekrutowanie uczestników przy pomocy romskich społeczności, czy romskich organizacji zawęży krąg odbiorców. Wsparcie może w takich przypadkach trafiać wciąż do tych samych osób, powiązanych z organizacjami.

Wykres 11. Liczba podmiotów deklarujących trudności w rekrutacji Romów do udziału w projekcie

Źródło: badanie CAWI z realizatorami projektów

Wykres 12. Liczba podmiotów deklarujących trudności w rekrutowaniu nie-romskich uczestników projektów

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z realizatorami projektów

Trudności w rekrutowaniu nauczycieli wynikały – jak twierdzili badani – ze specyfiki zawodu, wiele osób nie wyrażało chęci uczestniczenia w szkoleniach, np. w trybie weekendu z powodu przeciążenia obowiązkami zawodowymi, wykonywaniem zadań zawodowych także poza szkołą, w czasie wolnym od typowych zajęć lekcyjnych. W przypadku pracowników urzędów, chodziło raczej o nastawienie urzędnika i motywację do poznawania mniejszości romskiej.

„Urzędnicy często są przeświadczeni, że w kulturze romskiej nie ma nic, o czym wiedza mogłaby pomóc w ich pracy, uważali, że kultura romska to tylko taniec i śpiew, a reszta to po prostu patologia. Podczas szkoleń dostrzegali, że jest inaczej.”

Łączenie tych dwóch grup zawodowych podczas szkoleń nie zawsze było trafne, ponieważ nauczyciele i urzędnicy pracują z Romami o odmiennych potrzebach. W przypadku nauczycieli są to uczniowie oraz ich rodzice – praca w tym przypadku polega na długotrwałym oddziaływaniu (w dużym stopniu motywowaniu) nie tylko uczniów, ale i rodziców, którzy nie zawsze są w stanie pomóc swoim dzieciom w nauce nie posiadając odpowiedniego wykształcenia.. Urzędnik tymczasem najczęściej realizuje zadania pomocowe i świadczy usługi administracyjne wobec Romów. Często musi odpowiadać na potrzeby osób nastawionych roszczeniowo i umiejętnie dobierać oferowane formy pomocy. Zatem cele tych dwóch grup zawodowych są odmienne i dla podniesienia efektywności szkolenia nie powinno się tych grup ze sobą łączyć, ponieważ problemy, z jakimi stykają się podczas pracy są zasadniczo różne.

Bazując na diagnozie oraz odpowiadając na cele Poddziałania 1.3.1 projektodawcy przystępowali do przygotowywania dokumentów aplikacyjnych na konkurs. Badanie TDI wykazało, że podmioty które diagnozę prowadziły niemal równoległe z rekrutacją uczestników do projektu, angażując przy tym w diagnozę i rekrutację samych Romów osiągały później lepsze efekty. Badanie CAWI przeprowadzone wśród realizatorów projektów wykazało natomiast, że dzięki takiemu podejściu i diagnozie, najważniejszym wsparciem w projektach stawały się szeroko rozumiane działania prozatrudnieniowe (podnoszenie

i zmiana kwalifikacji zawodowych czy wzrost zatrudnienia), ale także działania związane z rozpowszechnianiem wiedzy o Romach wśród osób spoza społeczności romskiej.

Tabela 4. Realizowane w projektach cele Poddziałania 1.3.1, w %.

Cele Poddziałania 1.3.1	Liczba projektów w których realizowano dany cel Poddziałania	%
zwiększenie liczby osób w wieku produkcyjnym uczestniczących w różnych formach edukacji oraz w szkoleniach podnoszących i zmieniających kwalifikacje zawodowe	6	23,1%
wzrost poziomu zatrudnienia osób ze społeczności romskiej	6	23,1%
wzrost liczby osób spoza społeczności romskiej uczestniczących w działaniach propagujących podniesienie stanu wiedzy o Romach	6	23,1%
zwiększenie liczby dzieci i młodzieży uczestniczącej w działaniach z zakresu edukacji formalnej i nieformalnej	3	11,5%
wzrost liczby osób ze społeczności romskiej korzystających z dodatkowych form pomocy medycznej	3	11,5%
wzrost liczby osób ze społeczności romskiej czynnie uczestniczących w życiu społecznym i obywatelskim	2	7,7%

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z realizatorami projektów

2.3. Edukacja

Romowie to grupa charakteryzująca się bardzo niskim poziomem wykształcenia (82% osób ma wykształcenie niższe niż średnie). W tej grupie jest duża liczba osób, które mają wykształcenie niepełne podstawowe. Wyniki *Spisu* niestety nie podają, jaki stanowią oni odsetek wśród osób najniżej wykształconych. W poniższej tabeli przedstawione zostały dane dotyczące wykształcenia, przy czym były one ustalane dla osób, które mają ukończone co najmniej 13 lat.

Tabela 5. Poziom wykształcenia Romów w Polsce, w%

Poziom wykształcenia	Liczba osób	%
Wyższe	272	2,03
Średnie	934	6,97
Gimnazjalne, podstawowe lub niepełne podstawowe	11028	82,32
Nieustalony	1163	8,68
Ogółem	13397	100,00%

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie: MAiC, *Charakterystyka społeczno-demograficzna mniejszości narodowych, na podstawie danych z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011*

Wśród kluczowych barier mających wpływ na utrzymujący się niski wskaźnik wykształcenia w społeczności romskiej należy wskazać **braki przygotowania we wstępnym okresie edukacji** spowodowane niekorzystaniem z ofert przedszkoli czy **niedostateczną znajomością języka polskiego**. Poważnym problemem jest także **zbyt wczesne kończenie nauki ze względów kulturowych**, które dotyczy głównie dziewcząt. Spowodowane jest to tradycyjnym modelem romskich rodzin, w którym młode kobiety często przerywają edukację na wczesnym poziomie, w celu zajęcia się gospodarstwem domowym bądź młodszym rodzeństwem. Sytuacje takie mają miejsce już wśród dziewcząt, które rozpoczęły edukację szkolną – są one wówczas zmuszane do zaprzestania edukacji, powrót do której jest w tych przypadkach niezwykle trudny. Nie bez znaczenia są również **migracje rodzin romskich**, które powodują przerywanie nauki szkolnej, a często brak jej kontynuacji w nowym miejscu zamieszkania, ze względu chociażby na barierę językową oraz braki edukacyjne po powrocie z zagranicy.

Obserwowana absencja w zajęciach szkolnych wynika także z braku ukształtowanego obowiązku posyłania dziecka do szkoły. Widoczny jest także brak motywacji i wsparcia ze strony rodziców, wynikający często z ich niezaradności życiowej, braku pracy, z powodu biedy i niemożności pokrywania kosztów edukacji, ale też odczuwanej nieprzychylności czy braku zrozumienia ze strony Polaków. Aspekt dyskryminacyjny wynika często z braków w przygotowaniu nauczycieli do pracy z uczniami odmiennymi kulturowo i biedy środowisk romskich oraz niskiego poziomu wiedzy o kulturze i obyczajach Romów. Należy jednak zwrócić uwagę, że frekwencja uczniów romskich od lat utrzymuje się na podobnym poziomie i wynosi około 70%, podobnie jak średnia ocen.³ O 3,4% wzrosła liczba uczniów romskich korzystających z różnych form zajęć pozalekcyjnych, a o aż 18% wzrosła liczba dzieci korzystających z zorganizowanych form wypoczynku (jak np. kolonie, obozy, półkolonie, zimowiska).⁴ Niewątpliwie na poprawienie tych wskaźników wpłynęło wdrożenie Poddziałania oraz Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce.

³ „Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020”, Warszawa 2014., s. 15

⁴ Sprawozdanie z realizacji Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce w 2013 roku

Działania edukacyjne prowadzone w ramach Poddziałania 1.3.1 PO KL wynikały z celu szczegółowego, który określono jako zwiększenie liczby dzieci i młodzieży uczestniczącej w działaniach z zakresu edukacji formalnej i nieformalnej. Należy zatem podkreślić, że w obszarze edukacji nie zawierają się kursy prozatrudnieniowe (te opisane zostały w rozdziale dotyczącym działań prozatrudnieniowych). W przypadku edukacji dorosłych barierą w podnoszeniu poziomu wykształcenia jest aspekt społeczno-kulturowy i wynikające z niego obowiązki związane z wychowaniem dzieci i utrzymaniem rodziny oraz koszt dostępu do szkół dla dorosłych. Istotne było zatem zainicjowanie i ukierunkowanie działań edukacyjnych dla dorosłych Romów oraz podnoszenie poziomu wykształcenia i wyrównywanie braków edukacyjnych w kontekście funkcjonowania na rynku pracy. Działania te wpłyną bezpośrednio na podniesienie jakości życia rodzin. Bezrobocie wśród Romów jest często dziedziczone z pokolenia na pokolenie i działania prowadzone w ramach Poddziałania 1.3.1 POKL mogą dokonać w tym przypadku pozytywnej zmiany.

W projektach, które przewidywały działania edukacyjne dedykowane dzieciom duże znaczenie położono na naukę języka polskiego. W województwie śląskim jeden z projektodawców i realizatorów podkreślił, jak ważne były zajęcia dla dzieci podnoszące poziom znajomości języka polskiego. Udział dzieci w projekcie sprawił, że aktualnie mają one mniejsze trudności w szkole i niższą absencję. Działaniami edukacyjnymi objęto w tym przypadku 20 dzieci.

Działania edukacyjne dla dzieci obejmowały zajęcia wyrównawcze, zajęcia dodatkowe (plastyczne, basen, wycieczki, wyjazdy na ferie), kursy (komputerowy, tańca, teatralny). Wśród działań edukacyjnych wymieniano także: organizację i działalność świetlicy, integracyjne lekcje tańca, w których uczestniczyli zarówno Romowie, jak i Polacy. Podkreślano, że realizacja tych działań, nie tylko zwiększyła liczbę dzieci romskich systematycznie uczestniczących w lekcjach szkolnych, ale również więcej z nich bierze udział w różnych innych aktywnościach oferowanych przez szkoły (np. wycieczki, zabawy szkolne). Pokazane zostały możliwości aktywnego i ciekawego spędzania czasu, które nie były znane w zamkniętych społecznościach. Działania te zwiększają ciekawość świata, podnoszą samoocenę uczestników, która wśród dzieci romskich bywa często niska.

Rozszerzane są także kwalifikacje dotyczące posługiwania się językiem polskim. Z każdym rokiem wzrasta liczba dzieci romskich uczestniczących w wyjazdach integracyjnych czy zajęciach pozaszkolnych. Jest to trend, który musi być kontynuowany.

Wykres 13. ESOR⁵ - Dane dotyczące liczebności uczniów pochodzenia romskiego wg informacji przekazanych przez urzędy wojewódzkie

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie: „Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020”, Warszawa 2014.

Reasumując należy podkreślić, że edukacja prowadzona wśród najmłodszych Romów, od dziecka, może przynieść najtrwalsze rezultaty. Takie działania mogą realnie wpłynąć na zmiany w społeczności romskiej. Jednocześnie należy pamiętać, że efekty takich przedsięwzięć są rozłożone w czasie i nie będą dostrzegalne zaraz po zakończeniu programu, ale w dalszej perspektywie czasowej.

⁵ ESOR – Elektroniczny System Obsługi Programu romskiego zawiera katalog wniosków składanych do Programu romskiego oraz dane pochodzące ze sprawozdań wojewodów z realizacji zadań Programu romskiego. Dane dotyczą wsparcia w ramach Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce.

2.4. Przeciwdziałanie bezrobociu

Działania prozatrudnieniowe odnoszą się do realizacji dwóch celów szczegółowych Poddziałania 1.3.1:

- zwiększenie liczby osób w wieku produkcyjnym uczestniczących w różnych formach edukacji oraz w szkoleniach podnoszących i zmieniających kwalifikacje zawodowe,
- wzrost poziomu zatrudnienia osób ze społeczności romskiej.

Wśród działań służących przeciwdziałaniu bezrobociu, a mających charakter edukacyjny były działania adresowane wyłącznie do Romów oraz działania skierowane na wzmocnienie efektywności funkcjonowania instytucji zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej (omówiono je w rozdziale 2.4.). Ukierunkowanie działań edukacyjnych dla dorosłych na efekt prozatrudnieniowy i aktywizujący było szczególnie istotne ze względu na poziom bezrobocia, jaki dotyka społeczności romskie w Polsce i podejście samych Romów do edukacji. Tymczasem to niska aktywność zawodowa Romów na rynku pracy jest jedną z podstawowych barier w integracji społecznej tej mniejszości. Zgodnie z danymi *Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2002 r.* współczynnik aktywności zawodowej⁶ Romów wynosił 27%, a w spisie w 2011 r. 22% (dla ogółu ludności współczynnik ten wynosił 55,5%). Należy w tym miejscu zaznaczyć, że współczynnik aktywności zawodowej dotyczy ludności aktywnej zawodowo: pracującej i bezrobotnej. W 2002 r. wśród 8 881 osób w wieku 15 i więcej lat, tylko 736 (8%) zadeklarowało, że pracuje, natomiast pozostała liczba 8 145 osób (92%) została zakwalifikowana jako bezrobotni, bierni zawodowo lub osoby o nieustalonym statusie na rynku pracy. Natomiast w 2011 r. wśród 12 776 osób w wieku 15 lat i więcej 1 700 osób (13,3%) zadeklarowało, że pracuje, a pozostała liczba 11 076 osób (86,7%) została zakwalifikowana jako bezrobotni, bierni zawodowo lub osoby o nieustalonym statusie na rynku pracy. Na przestrzeni lat nastąpił zatem wzrost liczby Romów aktywnych

⁶ Współczynnik aktywności zawodowej jest to procentowy udział aktywnych zawodowo (ludności pracującej i bezrobotnej) w ogólnej liczbie ludności w danej kategorii. Przy obliczeniach współczynnika aktywności zawodowej rozpatrywana jest ludność w wieku 15 lat i więcej.

zawodowo, również tych pracujących, przy jednoczesnym wzroście liczby ludności deklarującej przynależność do narodowości romskiej.

Tabela 6. Aktywność ekonomiczna Romów

Rodzaj aktywności	Liczba osób	%
Pracujący	1700	13,31
Bezrobotny	1985	15,54
Bierny zawodowo	8029	62,85
Nieustalona (dotyczy osób przebywających za granicą od co najmniej 12 miesięcy)	1062	8,31
Ogółem	12776	100,00%

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie: MAiC, Charakterystyka społeczno – demograficzna mniejszości narodowych, na podstawie danych z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011

Uwzględniając bardzo wysoki poziom bezrobocia wśród Romów nie można jednak stwierdzić, że odnotowany wzrost zatrudnienia jest wystarczający, czy zadowalający. Nadal ponad 80% populacji pozostaje bez pracy. Wśród głównych przyczyn wysokiego bezrobocia można wymienić: niski poziom wykształcenia i bariery kulturowo-społeczne. Problem ten ma charakter wielopłaszczyznowy. Niejednokrotnie barierą w uzyskaniu zatrudnienia nie jest brak doświadczenia czy umiejętności romskiego pracownika, ale niechęć przedsiębiorców do zatrudniania Romów w swoich firmach. Analizując poziom aktywności zawodowej Romów trzeba jednak mieć również na uwadze istnienie pozastrukturalnych form zatrudnienia takich, jak, np. zatrudnienie wynikające z sezonowych migracji zagranicznych społeczności romskiej, prace dorywcze podejmowane na terenie Polski, prace polegające na realizowaniu zleceń ograniczonych zadaniowo oraz funkcjonowanie tzw. „szarej strefy”, której nie da się ująć w oficjalnych statystykach. Z tego powodu rzeczywisty odsetek osób aktywnych zawodowo może być wyższy niż wskazany wyżej.

Respondenci wskazywali na skuteczność działań o charakterze edukacyjnym, których celem było zyskanie nowych kompetencji i kwalifikacji. Wysoko ocenili je realizatorzy projektów, a także bezpośredni beneficjenci tych działań, zarówno pod kątem dopasowania

do potrzeb społeczności romskiej, jak też uzyskanych podczas zaoferowanych szkoleń i warsztatów kwalifikacji zawodowych (wg. badania TDI).

Przykładem dobrze zaplanowanych działań prozatrudnieniowych jest projekt „Czas na zmianę – aktywizacja zawodowa i społeczna Romów” realizowany przez podmiot „Karolina Kwiatkowska - organizowanie kursów i szkoleń”. Projekt był w całości ukierunkowany na przeciwdziałanie bezrobociu, ale zaplanowano w nim zadania z czterech obszarów: przeciwdziałanie bezrobociu, działania skierowane na wzmocnienie efektywności funkcjonowania instytucji zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej, zdrowie oraz popularyzowanie wiedzy o Romach.

W obszarze „Przeciwdziałanie bezrobociu” zaplanowano doradztwo zawodowe, szkolenia zawodowe i staże. W doradztwie zawodowym wzięło udział 70 uczestników projektu. Na każdego uczestnika przypadło 6 godzin doradztwa, które miało formułę indywidualnych porad. Idea ta spotkała się z dużą aprobatą uczestników, którzy pozytywnie ocenili zarówno formułę, jak i zakres udzielanych porad. Dzięki temu działaniu – zdaniem realizatora projektu – wzrosła motywacja u uczestników projektu do podjęcia zatrudnienia oraz ich kompetencje (w zakresie wiedzy o własnych predyspozycjach zawodowych, sposobach aktywnego poszukiwania pracy, potrzeby ciągłego podwyższania kwalifikacji i dostosowania się do potrzeb rynku pracy). Zmniejszyły się też obawy uczestników przed rozmową kwalifikacyjną, a wzrosła wiara w możliwość znalezienia pracy.

Uczestnicy projektu mieli możliwość odbycia kursów zawodowych z obsługi komputera (35 osób, na każdego przypadało 64 godziny zajęć) i języka angielskiego (35 osób, na każdego przypadało 120 godzin zajęć). W kursie z obsługi komputera uczestniczyły osoby o różnym poziomie wiedzy. Wszyscy podkreślali, że dzięki szkoleniu uzyskali zarówno wiedzę teoretyczną, jak i praktyczną. Osoby starsze przełamały lęk przed użytkowaniem komputera i uwierzyły, że w każdym wieku można podnieść swoje kwalifikacje, czy zyskać nowe. Odnotowano wzrost kompetencji zawodowych i motywacji – uczestnicy zaczęli w większym stopniu umiejętnie posługiwać się komputerem w procesie poszukiwania pracy. Odnotowano też wzrost umiejętności obsługi programów biurowych (edytowanie tekstu, arkusze kalkulacyjne, bazy danych, tworzenie prezentacji). W przypadku kursu języka

angielskiego jego uczestnicy pozytywnie ocenili zajęcia, ponieważ znajomość języka obcego dała im dodatkowe możliwości znalezienia pracy – dzięki poprawie umiejętności językowych uczestnicy tego kursu spełniali wymagania większej ilości ofert pracy pojawiających się na rynku.

W zaplanowanych w projekcie stażach wzięły udział 22 osoby. Na każdą z tych osób przypadło średnio 6 miesięcy stażu zawodowego. Każda z tych osób uznała, że jest to jedna z najlepszych metod wprowadzania na rynek pracy osób bez doświadczenia lub z niewielkim doświadczeniem zawodowym. Większość uczestników stażu po jego zakończeniu przekonana była, że poradziłaby sobie w „stałej” pracy. Dzięki stażom odnotowano wzrost kwalifikacji zawodowych oraz motywacji uczestników staży. Zmalały także obawy przed podjęciem długotrwałych zobowiązań zawodowych oraz przed negatywnymi uwagami ze strony pracodawców i współpracowników, co dotąd stanowiło dla tych osób istotną barierę w aktywizacji.

Projekt – według informacji udostępnionych przez realizatora był realizowany na terenie województwa podlaskiego dotkniętego dużym bezrobociem oraz na terenie województwa mazowieckiego. Niestety efektywność działań należy uznać za niezadawalającą, ponieważ tylko dwie osoby uczestniczące w projekcie, który objął znaczny obszar administracyjny, podjęły pracę: jedna stażystka przerwała staż i rozpoczęła działalność gospodarczą, druga osoba – stażysta – rozpoczęła działalność gospodarczą po zakończeniu stażu i jednocześnie pracowała zatrudniona na umowy cywilno-prawne. Większość uczestników projektu zadeklarowała aktywne poszukiwanie pracy.

2.4.1.1. Wyrównywanie poziomu wykształcenia

W ramach realizowanych projektów podejmowano także działania *stricte* edukacyjne. Szczególnie ważnym elementem, na który zwrócono uwagę, jest brak znajomości języka polskiego, bądź znajomość w stopniu niedostatecznym. Sytuacja ta jest bez wątpienia jedną z ważniejszych przyczyn wysokiego bezrobocia wśród mniejszości romskiej lub podejmowania pracy „na czarno”. Dlatego chociażby na terenie Rudy Śląskiej, Chorzowa i Bytomia głównym działaniem edukacyjnym skierowanym do dorosłych Romów (10 kobiet i 10 mężczyzn) była nauka języka polskiego na potrzeby podjęcia pracy, napisania czy przeczytania jakiegoś

dokumentu. Na tym terenie diagnozowany był brak znajomości języka polskiego i uznano, że jest to jedna z głównych barier utrudniających Romom dostęp do rynku pracy. Należy w dalszym stopniu prowadzić diagnozy dotyczące znajomości języka polskiego i realizować przedsięwzięcia dotyczące poprawy jego znajomości wśród Romów.

2.4.1.2. Działania prozatrudnieniowe

Wśród działań przeciwdziałających bezrobociu wymieniano porady doradcy zawodowego, organizowanie szkoleń zawodowych, staży i praktyk, pośredniczenie w poszukiwaniu pracy, a także doradztwo zawodowe. W celu podniesienia jakości i efektywności interwencji należy monitorować osoby zatrudniane na stażach i praktykach – czy nadal rozwijają się zawodowo, czy może porzucili oferowaną formę pomocy. Działania te będą wspierać trwałość Programu. Doradztwo prawne ograniczało się do doradzania w kwestiach życiowych, pojawiały się jednak informacje o konsultowaniu umów zawieranych w ramach prowadzonej działalności gospodarczej.

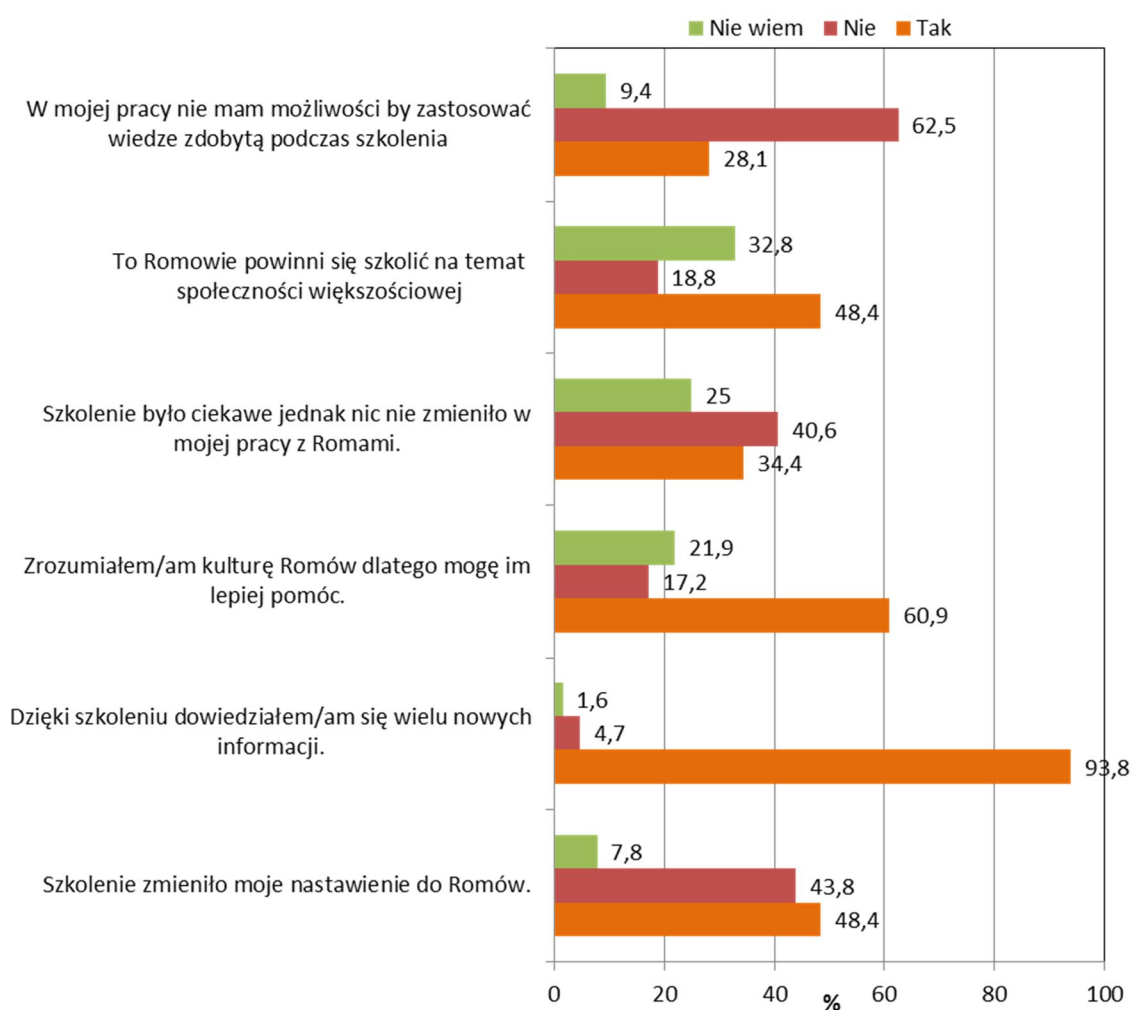
2.5. Działania skierowane na wzmocnienie efektywności funkcjonowania instytucji zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej

Działania mające na celu wzmocnienie efektywności funkcjonowania instytucji zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej koncentrowały się na popularyzowaniu wiedzy o Romach oraz ich historii, przeprowadzaniu szkoleń uwzględniających problemy zgłaszane przez pracowników tychże instytucji podczas diagnozy i badania potrzeb szkoleniowych oraz na działaniach integracyjnych. W badaniu CAWI, w którym uczestnicy tychże działań mogli wyrazić swoją opinię, wzięły udział 64 osoby, z czego niemal 1/3 reprezentowała szkoły, a pozostali uczestnicy inne instytucje.

W przypadku działań skierowanych na wzmocnienie efektywności funkcjonowania instytucji zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej respondenci zgłosili opinie dość rozbieżne. Podstawowym efektem szkolenia jest w opinii ich uczestników nabycie nowych informacji, lepsze zrozumienie kultury Romów czy (w mniej niż połowie

przypadków) zmiana nastawienia do Romów. Jedynie niewiele ponad 1/3 respondentów zauważyła jakiegokolwiek zmiany w swojej pracy, zaś co czwarty z nich nie potrafił się w tym względzie określić. Co ciekawe niemal 2/3 respondentów nie ma w pracy okazji do wykorzystania nabytej wiedzy, co może oznaczać, że dobór uczestników szkoleń nie został poprzedzony dokładną analizą zapotrzebowania na tego rodzaju pomoc.

Wykres 14. Zmiany, jakie zaszły w efekcie udziału w szkoleniach w opinii przedstawicieli szkół i pracowników instytucji zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej, w %.

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

Działania skierowane na wzmocnienie efektywności instytucji zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej skupiały się na szkoleniach, które podnosiły wiedzę na temat kultury i obyczajowości Romów oraz uczyły, jak radzić sobie w kontaktach

z Romami i w jaki sposób dopasować propozycję pomocy do potrzeb i uwarunkowań kulturowych i społecznych Romów mieszkających na danym terenie, aby ta pomoc nie spotkała się z odmową.

2.6. Działania prozdrowotne

Działania prozdrowotne oferowane Romom w ramach realizowanych projektów polegały w głównej mierze na wykonywaniu badań przesiewowych. W ramach „białych dni” organizowane były badania profilaktyczne i porady lekarskie (np. w samym Radomiu w ramach projektu „Czas na zmiany” skorzystały z nich 93 osoby dorosłe i 12 dzieci), które – jak wskazywali respondenci w wywiadach TDI - cieszyły się dużym powodzeniem wśród Romów. Wśród zrealizowanych działań w tym zakresie należy wymienić dodatkowo badania profilaktyczne poza zorganizowaną akcją „Białe dni” (umówione wizyty w wybranych przychodniach lekarskich), badania rentgenowskie, badania przesiewowe pod kątem diagnozowania osteoporozy, testy alergiczne (tylko dla dzieci), wizyty pielęgniarki środowiskowej, badania i zabiegi stomatologiczne (tzw. przeglądy stanu uzębienia).

Działania prozdrowotne cieszyły się wśród Romów dużą popularnością ze względu na trudności z dostaniem się do specjalisty w ramach opieki oferowanej przez NFZ. Brak ubezpieczenia i możliwości nieodpłatnego korzystania ze świadczeń polskiej służby zdrowia stanowi wielki problem w środowisku. Możliwość skorzystania z darmowych i dogodnych terminowo porad specjalistów była bardzo przydatna. W przypadku wspomnianego wyżej projektu „Czas na zmiany”, badania pozwoliły określić zagrożenia chorobowe, ujawniły potrzebę systematycznego dbania o zdrowie, prowadzenia zdrowego trybu życia, podejmowania działań profilaktycznych. Część uczestników po raz pierwszy od wielu lat wykonała podstawowe badania. Efektem była poprawa stanu zdrowia uczestników „Białych dni”. Badania profilaktyczne wykonywane były dwukrotnie z kilkumiesięczną przerwą, co pozwoliło zweryfikować stosowanie się, bądź nie do zaleceń lekarskich. Projekt uwzględnił także współpracę pielęgniarki środowiskowej (po 64 godziny wizyt pielęgniarskich w trzech miastach) oraz opiekę stomatologiczną, na którą z powodu kosztów Romów najczęściej po prostu nie stać. Kontynuowanie takich działań jest niezbędne

z dwóch względów. Po pierwsze – wspomniana już poprawa zdrowia Romów, a po drugie – przekonanie ich, że dostęp do bezpłatnych świadczeń służby zdrowia jest możliwy.

2.7. Romowie w społeczeństwie obywatelskim

W ramach projektów realizowano poradnictwo obywatelskie i prawne, szkolenia z zakresu praw i obowiązków obywatelskich oraz poradnictwo w zakresie podejmowania działalności biznesowej.

Poradnictwo prawne dotyczyło najczęściej konkretnych spraw zgłaszanych przez Romów (spadki, zasiłki, finansowanie nauki dzieci, kwestie mieszkaniowe, itp.) oraz konsultowano kroki prawne związane z aktualnie prowadzoną działalnością biznesową (np. analizowano treści umów). Badanie PAPI wykazało, że 38,8% badanych korzystało z porady prawnika, niemniej jednak osoby te stanowiły mniejszość, ponieważ więcej badanych - 47,9% wskazało, że nie korzystało z porad.

Dużym ograniczeniem dostępności do tego typu usług jest koszt porady prawnej, duże trudności w posługiwaniu się językiem polskim oraz brak podstawowej wiedzy na temat przysługujących praw i obowiązków obywatelskich. Wynika to zapewne także z niechęci Romów do instytucji państwa, dużej wiary we własne środowisko. Jak nadmieniali respondenci podczas wywiadów TDI Romowie często potrzebują wsparcia prawnika przy rozwiązywaniu np. problemów mieszkaniowych, dochodzeniu roszczeń czy odszkodowań.

Tabela 7. Zakres porad prawnych oferowanych w ramach Poddziałania 1.3.1

odpowiedź zakres wyświadczonych porad prawnych dotyczył:	%
mieszkania	27,0
świadczeń socjalnych	18,9
spraw osobistych/rodzinnych	16,2
prowadzenia działalności gospodarczej	8,1
spadków	8,1
spraw finansowych	5,4
spłaty zadłużenia	2,7
uzyskania odszkodowania	2,7
spraw urzędowych	2,7
odczytania pisma sądowego	2,7

stosunku pracy	2,7
inne	2,7

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania PAPI

Na pytanie, czy „Był Pan / była Pani z tej porady zadowolona?”, wśród osób, które udzieliły odpowiedzi na to pytanie, aż 85,1% odpowiedziało, że tak, a jedynie 8,5% respondentów wskazało kategorię niezadowolony z usługi.

Respondenci proszeni byli także o wskazanie przyczyny braku zadowolenia z porady prawnej. Główne wskazywanymi przyczyny to:

- **niezrozumiałe słownictwo,**
- **nieterminowe przygotowywanie pism.**

W ramach realizowanych projektów proponowano beneficjentom ostatecznym także porady prawne i organizowano punkty konsultacyjne, gdzie mogli oni zgłaszać się ze swoimi sprawami, a dyżurujący specjaliści udzielali im porad. Organizowano także spotkania informacyjne oraz szkolenia. Łącznie w 19 projektach, które zaoferowały takie wsparcie, skorzystało z niego 1369 adresatów.

Tabela 8. Rezultaty osiągnięte w ramach projektów wdrażanych w Poddziałaniu 1.3.1. Działania informujące Romów o przysługujących im prawach - spotkania informacyjne/porady prawne/szkolenia

Forma wsparcia	Liczba projektów oferujących wsparcie	Liczba osób objętych wsparciem
Spotkanie informacyjne	1	44
Porady prawne	12	955
Poradnictwo prawne	1	54
Szkolenia	1	60
Poradnictwo specjalistyczne	1	158
Poradnictwo prawne i obywatelskie	1	46
Doradztwo prawne	1	22
Porady prawne i administracyjne	1	30
Suma	19	1369

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o.

Z posiadaniem statusu obywatela, a więc przynależnością do określonej wspólnoty o charakterze politycznym, występującej na poziomie europejskim, narodowym, regionalnym oraz lokalnym wiąże się też posiadanie obowiązków wobec innych przedstawicieli tej samej grupy. Działanie skierowane na wypełnianie tych obowiązków określane jest często jako aktywne obywatelstwo, a polega ono na osobistym angażowaniu się jednostki w pracę na rzecz wspólnego dobra. Romowie, jako społeczność, żyli jeszcze doniedawna w oderwaniu od spraw społeczeństwa, ponieważ najważniejszą kwestią od zawsze było dla nich przetrwanie jako mniejszość – ich życie obracało się wokół spraw rodzinnych/rodowych, a sprawy społeczeństwa większościowego interesowały ich, o ile wpływały w bezpośredni sposób na sytuację rodziny/rodu/społeczności romskiej. Sytuację tę utrwały wzajemne antagonizmy i stereotypy.

Udział w projektach zrealizowanych w ramach Poddziałania 1.3.1. niewątpliwie pozwolił przełamać owe antagonizmy, ale też uświadomił beneficjentom, że wspólna praca, czy też wypełnianie podstawowych obowiązków obywatelskich, wpływa korzystnie na integrację oraz poprawienie wizerunku społeczności romskiej w oczach społeczeństwa większościowego. Podczas badania PAPI beneficjenci często z zaangażowaniem wyrażali opinie na temat sytuacji Polski w Europie i komentowali programy wyborcze partii startujących w wyborach parlamentarnych. 48,8% badanych zadeklarowało, że chodzi głosować na wybory. Niestety, aż 40,5% zadeklarowało brak uczestnictwa w wyborach. Są to więc wskaźniki zbliżone do ogólnopolskich trendów. Poza niechęcią do polityków i władzy, ważną przesłanką do niegłosowania może być brak zameldowania, bądź zameldowanie w oddaleniu od aktualnego miejsca pobytu. Przyczyny braku uczestnictwa w wyborach przedstawia tabela nr 8.

Tabela 9. Przyczyny nieuczestniczenia w wyborach, w %.

odpowiedź	%
nie widzę sensu	31,1
nie mam na kogo głosować	4,4
nie interesuje mnie to	24,4
mój głos niczego nie zmieni	11,1
nie ma reprezentantów Romów	2,2
jestem niepełnoletni/a	6,7
zasady nie są zrozumiałe	2,2
nie wiem	17,8
Ogółem	100,0

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania PAPI

W ramach Poddziałania 1.3.1 realizowano także działania mające na celu zmianę utrwalonych postaw społecznych członków społeczności romskiej. Według uczestników badania TDI, dzięki tym działaniom Romowie (ostateczni beneficjenci projektów) stali się bardziej otwarci, nie boją się już krytyki, są bardziej świadomi swoich praw i obowiązków i są zmotywowani, aby z nich korzystać. Treningi i warsztaty kompetencji społecznych, których efektem jest rozwój umiejętności „miękkich” wzmocniły inne działania np. z obszaru „Przeciwdziałanie bezrobociu”, motywując beneficjentów do aktywnego poszukiwania pracy i dając im narzędzia służące skutecznej komunikacji. Wykorzystane powinno to zostać do skutecznej komunikacji z urzędami i pracodawcami. Różnorodność oferowanych form wsparcia obrazuje tabela numer 9.

Tabela 10. Rezultaty osiągnięte w ramach projektów wdrażanych w Poddziałaniu 1.3.1.Działania mające na celu zmianę utrwalonych postaw społecznych członków społ. romskiej - zajęcia integracyjne/warsztaty uświadamiające/doradztwo psychologiczne

Forma wsparcia	Liczba projektów oferujących dane wsparcie	Liczba osób objętych wsparciem
Doradztwo psychologiczne	6	296
Edukacja obywatelska	2	258
Porady psychologiczne	1	8
Porady psychologiczno-pedagogiczno-edukacyjne	1	24
Seminarium obywatelskie	1	60
Spotkania i szkolenia aktywizujące	1	104
Trening kompetencji społecznych	1	22
Warsztaty kompetencji społecznych	2	51
Warsztaty kompetencji społ.-obywatelskich	1	79
Warsztaty nt. zmiany postaw	1	15
Warsztaty samopoznania	1	40
Warsztaty uświadamiające	11	4765
Zajęcia integracyjne	4	900
Zajęcia w grupach samopomocy	1	80
Zajęcia z równości szans	1	40
Suma	35	6742

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania PAPI

Jedną z przyczyn braku aktywności Romów w korzystaniu w pełni ze swoich praw obywatelskich może być fakt, że brakuje lokalnych „polityk” wobec społeczności romskiej ułatwiających zarówno dostęp do pomocy, jak też wsparcie w tym obszarze – aż 71,4% uczestników badania CAWI uznało, że w ich miejscowości nie jest realizowana lokalna polityka wobec społeczności romskiej. Trudno zatem w ogóle mówić o wpisywaniu się oferowanego wsparcia z Poddziałania 1.3.1 w lokalną politykę wobec społeczności. Badanie IDI niestety potwierdziło opinię respondentów badania CAWI.

2.8. Integracja

Działania integracyjne podejmowane w projektach dotyczyły zarówno dzieci, jak i całej społeczności (dorosłych i dzieci). Ich nadrzędnym celem było rozpowszechnienie wiedzy o Romach, budowanie pozytywnego wizerunku Romów jako społeczności, otwarcie się na przedstawicieli społeczeństwa większościowego, oswojenie z odmiennością i osiągnięcie porozumienia w różnych obszarach życia społecznego. Respondenci badania TDI podkreślali skuteczność tych działań oraz ogromne zainteresowanie wśród Romów i Polaków.

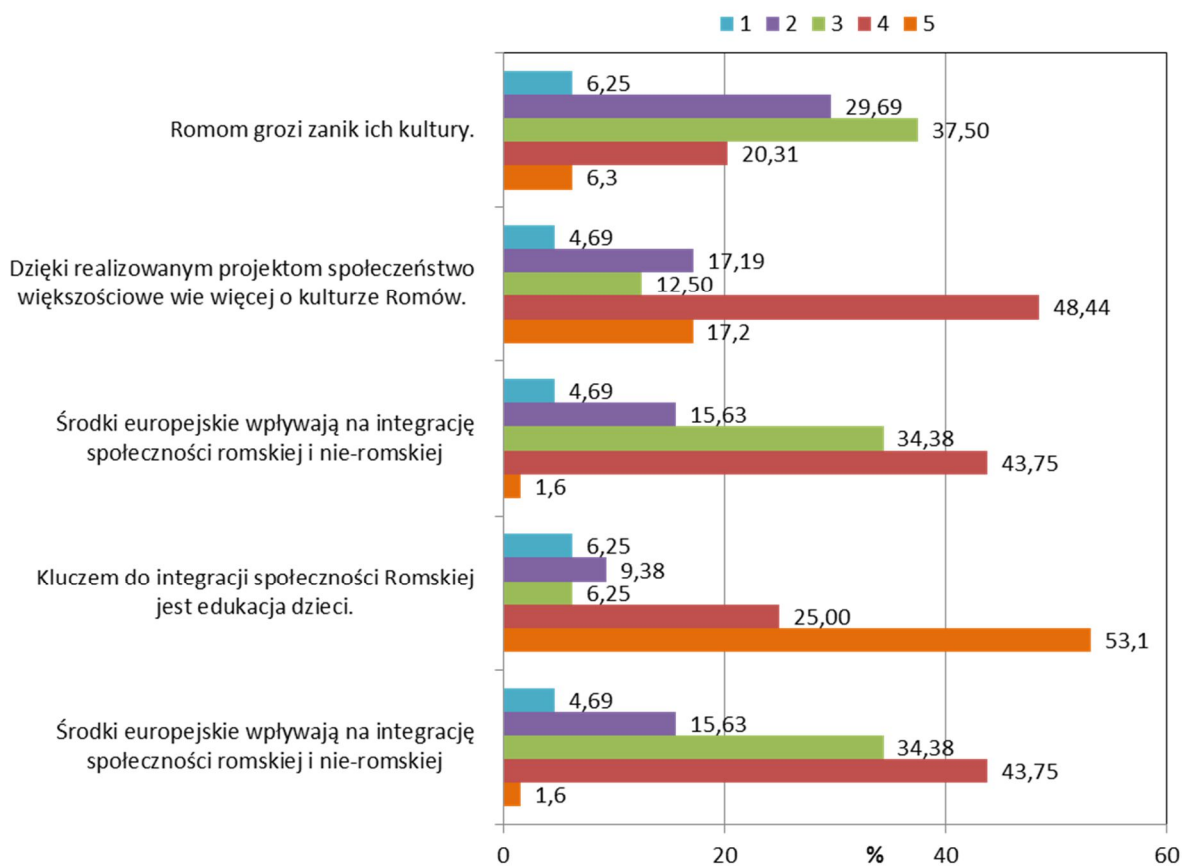
Badanie TDI wykazało, że praktycznie każde działanie (jak np. konsultacje prawne, szkolenia zawodowe, staże, rozpowszechnianie wiedzy o Romach, itp.) miało charakter integracyjny, bo w konsekwencji przyczyniało się do integracji Romów ze społeczeństwem większościowym.

„W ramach tego projektu był organizowany festiwal kulinarny gdzie propagowane były różnego rodzaju ich zwyczaje. Były konkursy też z nagrodami, a osób było sporo i takiej narodowości nieromskiej też. Ludzi przyszło naprawdę sporo. Na ten festiwal była też przygotowana broszura zawierająca historię Romów w Bydgoszczy, trochę o ich zwyczajach i trochę przepisów romskich kulinarnych. No rozeszła się błyskawicznie. Cieszyła się dużym zainteresowaniem. Nie wiem na ile to poskutkowało w sposób trwały. Ale zainteresowanie było duże. Także myślę, że takimi mniejszymi krokami chyba też to się udało osiągnąć. O samym projekcie, były też artykuły w naszej lokalnej prasie i w lokalnej telewizji. Poza projektem często są robione spotkania i na przykład w Aleksandrowie robimy takie coś wspólnie z władzą samorządową. To są otwarte dla wszystkich, ale występują romskie zespoły. Jednocześnie są propagowane ich zwyczaje i pokazywani Romowie jako nasi normalni sąsiedzi. Też cieszy się to dużym powodzeniem.”

W ocenie uczestników badania CAWI przeznaczone na ten cel środki europejskie wpływają na integrację społeczności romskiej i nie-romskiej (45,35% wskazań). Z kolei aż 78,1% badanych uznało, że kluczem do integracji społecznej Romów jest edukacja dzieci.

Nie bez znaczenia pozostaje też poziom wiedzy Polaków o Romach. Dzięki realizowanym projektom społeczeństwo większościowe, zdaniem badanych, więcej wie o kulturze Romów (65,6% wskazań w badaniu CAWI), co niewątpliwie wpływa na lepsze dopasowanie oferty pomocowej kierowanej do Romów przez różne instytucje świadczące im pomoc w zakresie swoich kompetencji.

Wykres 15. Ocena wpływu projektów na integrację Romów wg skali: 1-nie zgadzam się; 2-raczej nie zgadzam się; 3-nie mam zdania; 4-zgadzam się; 5-w pełni się zgadzam, w %.

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

W kontekście integracji problemem może być obawa Romów, że podejmowane działania przyczynią się do zaniku kultury romskiej, co zauważyło 26,69% uczestników badania CAWI. Nawet jeżeli te obawy nie są uzasadnione, mogą one negatywnie wpływać na proces integracji, spowalniając go. Dlatego też szczególnie istotne jest dopasowanie oferty szkoleń zawodowych i staży oraz innych działań aktywizujących Romów do ich potrzeb w porozumieniu z nimi - uwzględniając przy tym kontekst kulturowy.

2.9. Popularyzowanie wiedzy o Romach

Działania popularyzujące wiedzę o Romach towarzyszyły często innym działaniom jako uzupełnienie, kontynuacja działań lub samodzielne (główne) działanie projektu. W ramach popularyzacji wiedzy o Romach wydawano publikacje zwarte (książki, broszury, poradniki), organizowano festiwale, wystawy, konferencje, wydawano czasopisma, przeprowadzano badania (sondy uliczne i internetowe), produkowano audycje telewizyjne i radiowe. W ramach kampanii informacyjnych realizowano spoty TV i spoty radiowe oraz przygotowywano teksty prasowe i produkowano filmy dokumentalne.

Respondenci wskazywali na dużą efektywność i przydatność tych działań. Podkreślano, że wszystkie te działania przekazujące rzetelne informacje o Romach są bardzo potrzebne społeczności, ponieważ przyczyniają się do zmniejszenia liczby negatywnych zachowań wobec Romów.

Realizatorami i autorami publikacji (w tym audycji radiowych i telewizyjnych) byli także Romowie - uczestnicy projektów. Doskonałym przykładem są realizacje powstałe w ramach dwóch projektów Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów w Polsce **„Edukacja - lepsze jutro”** i **„Nowa przyszłość – Partycypacja Romów w życiu społeczeństwa obywatelskiego”**.

W projektach, których głównym działaniem było rozpowszechnianie wiedzy o kulturze Romów, realizowane zadania podporządkowane były głównie budowaniu przyjaznego Romom środowiska społecznego, jednakże w działaniach tych brali udział zarówno Romowie, jak i Polacy. W przypadku projektu „Alfabet romski” (także skierowanego do Romów i do Polaków) wśród podejmowanych działań można wymienić:

- Wydanie książki A. Bartosza „Nie bój się Cygana” w postaci audiobooka oraz przekazanie jej bezpłatnie do szkolnych bibliotek,
- Emisję książki A. Bartosza na antenie radia RDN Małopolska i RDN Nowy Sącz,
- Mini-festiwal kultury romskiej „Wiosna Romska”,
- Konkurs wiedzy o Romach dla romskich i polskich uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.

Realizator projektu ocenił go jako bardzo efektywny, ponieważ wszystkie działania cieszyły się dużą popularnością i odnotowano wzrost wiedzy o Romach w aspekcie historycznym i socjologicznym.

Innym przykładem jest projekt **„Romowie. Polacy. Jedni z wielu”** realizowany przez Fundację Integracji Społecznej Prom. Głównym działaniem projektu była kampania społeczna realizowana w celu zmiany negatywnej postawy wobec Romów i umożliwienia Romom z województwa dolnośląskiego (2012-2013, I edycja), małopolskiego, śląskiego i opolskiego (2014-2015, II edycja) pełną integrację społeczną, rozwój zawodowy i harmonijne współżycie ze społecznością lokalną. Siłą nośną kampanii był album i wystawy fotografii autorstwa Chada Evansa Wyatta, który swoim obiektywem uwiecznił Romów z całej Polski, piastujących w społeczeństwie polskim poważane funkcje. Bohaterowie jego zdjęć, autentyczne postaci, stały się jednocześnie bohaterami kampanii społecznej reprezentując sobą wartości, które Fundacja rozpowszechniała na drodze działań promocyjnych.

Realizatorzy projektu dążyli do poprawy wizerunku Romów wśród mieszkańców województw: małopolskiego, śląskiego i opolskiego. Ponadto dążono do zwiększenia wiedzy o Romach i zredukowania stereotypów. Osiągnięcie celu miała zapewnić przygotowana w ramach projektu kampania społeczna „Jedni z wielu” oraz działania jej towarzyszące. W kampanii wykorzystano szeroki wybór dostępnych kanałów komunikacji:

- Internet (kampania typu display, social media i in.),
- outdoor (m.in. billboardy, plakaty),
- radio (spoty radiowe w stacjach lokalnych),
- prasę (inserty, artykuły sponsorowane, plakaty),
- inne nośniki reklamowe (gadżety promocyjne, koszulki, torby, ulotki, katalog wystawy, kalendarze, album fotograficzny, album podsumowujący kampanię, murale).

Głównymi wydarzeniami w ramach kampanii społecznej „Jedni z wielu” były:

- wystawy fotografii Chada Evansa Wyatta: Kraków, Tarnów, Bytom, Zabrze, Kędzierzyn-Koźle i Opole (2014-2015), a także Wrocław, Wałbrzych, Legnica, Głogów, Kłodzko i Świebodzice (w pierwszej edycji, 2012-2013),
- konferencja,
- wydawnictwo albumowe fotografii Chada Evansa Wyatta.

W celu weryfikacji efektów podejmowanych działań, wykonano badanie opinii publicznej na reprezentatywnej grupie respondentów. Kampania zrealizowana w latach 2012-2013 na Dolnym Śląsku zaowocowała poprawą stosunku do mniejszości romskiej o 17,5%, a także zwiększeniem wiedzy o mniejszości romskiej o 19,8% (dane uśrednione).

Badanie efektywności kampanii społecznej „Jedni z wielu” w projekcie realizowanym w latach 2014-2015 (II edycja) miało na celu określenie wpływu podjętych działań informacyjno-promocyjnych na postrzeganie mniejszości romskiej przez mieszkańców Bytomia, Kędzierzyna-Koźla, Krakowa, Opola, Tarnowa i Zabrze oraz zwiększenie wiedzy grupy docelowej o Romach żyjących w poszczególnych regionach kraju. Analizie poddano także zasięg kampanii i jej rozpoznawalność oraz wpływ kampanii na stereotypowe postrzeganie Romów. Zbieranie danych oparte zostało na zrealizowanych w czerwcu 2014 roku oraz maju 2015 roku falach badania opinii mieszkańców miast, w których realizowane były główne działania Kampanii. Realizując projekt przyjęto następujące wskaźniki:

- poprawa wizerunku Romów wśród 12% spośród 1,35 mln mieszkańców miast objętych projektem do VI 2015 roku,
- zwiększenie wiedzy o Romach u 14% spośród 1,35 mln mieszkańców miast objętych projektem do VI 2015 roku,
- zredukowanie stereotypów na temat Romów wśród 10% spośród 1,35 mln mieszkańców miast objętych projektem do VI 2015 roku.

W efekcie działań osiągnięto następujące rezultaty:

- poprawa wizerunku Romów wśród 22,4 % spośród 1,35 mln mieszkańców miast objętych projektem do VI 2015 roku,
- zwiększenie wiedzy o Romach u 20,9 % spośród 1,35 mln mieszkańców miast objętych projektem do VI 2015 roku,
- zredukowanie stereotypów na temat Romów wśród 29 % spośród 1,35 mln mieszkańców miast objętych projektem do VI 2015 roku.

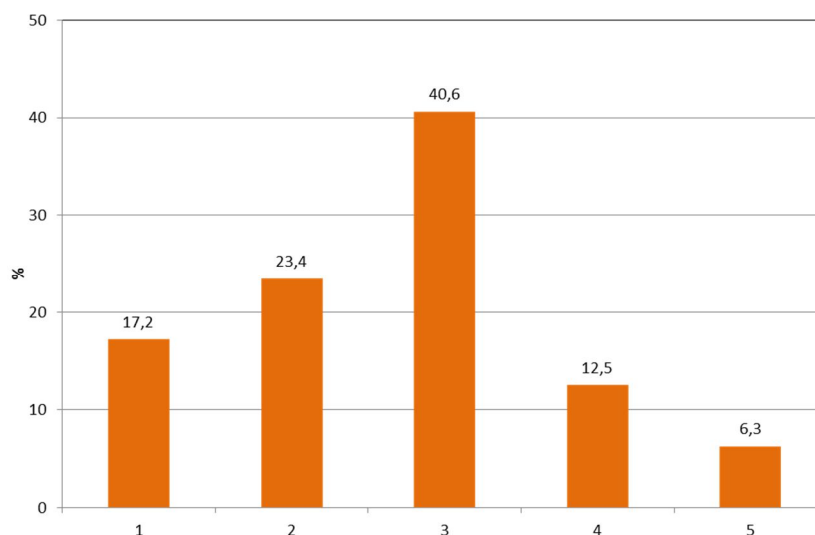
Przedstawione powyżej rezultaty należy uznać za wysoce zadowalające. Pozwalają na stwierdzenie, że efektywność działań była wysoka. Przytoczone rezultaty są o wiele wyższe od zakładanych. Potwierdza to tezę, że oferowane formy wsparcia w ramach Poddziałania 1.3.1 przyczyniły się do zmiany postrzegania mniejszości romskiej w społeczeństwie.

W dłuższej perspektywie poszerzanie wiedzy o Romach oraz poprawa postrzegania Romów w społeczeństwie powinna dać wymierny efekt, np. w postaci zwiększenia zatrudnienia osób z tej społeczności. Promowanie zatem pozytywnych postaw i działań przedstawicieli Romów może bardzo pomóc tej społeczności, są one bowiem nie tylko pozytywną informacją dla społeczeństwa większościowego (także potencjalnych pracodawców), ale także przykładem możliwości i efektów pracy własnej osiągniętych przez bardziej aktywnych Romów. Przekaz ten dociera do społeczności romskich i przyczynia się do ich aktywizacji.

Popularyzowanie wiedzy o Romach, ich kulturze, tradycji i języku wiązało się z różnymi działaniami podejmowanymi przez romskich realizatorów projektów i polegało na organizowaniu imprez integracyjnych, w ramach których przeprowadzano warsztaty, seminaria, organizowano wystawy, czy pokazy tańców tradycyjnych. Charakter tychże spotkań miewał często postać pikniku, czy minifestiwalu. Można byłoby się obawiać, że takie działania nawiązujące do folkloru cygańskiego mogą przyczynić się raczej do wzmacniania stereotypu „Cygana” niż służyć przekazaniu wiedzy czy integracji, jak sugerował jeden z respondentów badania IDI. Jednakże ponad 40% ankietowanych w badaniu CAWI jest

przeciwnego zdania. Wskaźnik ten należy uznać za bardzo zadowalający w kontekście wsparcia programu.

Wykres 16. Ustosunkowanie się respondentów do twierdzenia „Festiwałe romskie jako wydarzenia utrwalają stereotyp Cygana”, wg skali: 1-nie zgadzam się; 2- raczej nie zgadzam się; 3-nie mam zdania; 4-zgadzam się; 5-w pełni się zgadzam, w%.

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

Innym przykładem działań popularyzujących wiedzę o Romach jest produkcja radiowo-telewizyjna (realizowana jako jedno z działań projektowych), w którą angażują się sami Romowie, wypełniając obowiązki dziennikarzy i realizatorów, a także stając się bohaterami reportaży, jak było w przypadku projektu „Romska Akademia Mediów”. Bardzo dobrym przykładem zaangażowania się Romów w prace dziennikarskie i realizatorskie jest Projekt „Edukacja- lepsze jutro”, realizowany przez Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów w Polsce w partnerstwie ze Stowarzyszeniem Społeczno-Kulturalnym ETHNOS. Przedsięwzięcia projektowe odbywały się na terenie województwa łódzkiego w terminie 01.02.2012 – 31.01.2014 r. Grupę docelową stanowili członkowie społeczności romskiej oraz osoby z otoczenia społeczności zamieszkujące w województwie łódzkim. Wsparciem objęto 27 kobiet i 21 mężczyzn oraz 15 dzieci, dla których zorganizowano świetlicę integracyjną.

Autorskim, nowym działaniem w tym projekcie było działanie: *Program integracji społecznej, romskie media*, polegające na szkoleniach grupy uczestników, która następnie

tworzyła romską redakcję radiową i portal internetowy. Powstawały programy radiowe w języku polskim i języku romani, artykuły (19 artykułów), zdjęcia. Audycje radiowe emitowane były w mediach publicznych – PR RADIO ŁÓDŹ oraz na portalu romam.mc. Ogółem powstało 48 audycji – 24 w jęz. romani i 24 w języku polskim. Audycje w języku polskim emitowane były w PR Radio Łódź. Wszystkie audycje (jęz. polski i romani), artykuły i zdjęcia umieszczone były na portalu www.romamc.pl. Szczegółowe zestawienie artykułów pokazują poniższe tabele.

Tabela 11. Artykuły umieszczane w 2012 r. na portalu www.romamc.pl

1. Zawody i profesje Romów w Polsce i na świecie – cz. 1
2. Zawody i profesje Romów – cz. 2
3. Sytuacja ludności romskiej w Europie
4. Motywy cygańskie w poezji Juliana Tuwima
5. Szczepy romskie
6. Tęsknota za wolnością – obraz Cygana w poezji
7. Kultura romska
8. Konkurs stypendialny dla Uczniów Romskich Szczególnie Uzdolnionych
9. Kuchnia romska

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie informacji uzyskanych od realizatora projektu

Tabela 12. Artykuły umieszczane w 2013 r. na portalu www.romamc.pl

1. Recenzja filmu „Papusza”
2. Obchody Święta Zmarłych
3. Ironia? Szyderstwo? Czy (niestety) pogarda?
4. Wspomnienia Nonci cz.I
5. Wspomnienia Nonci cz.II
6. Wspomnienia Nonci cz.III
7. Wspomnienia Nonci cz. IV
8. Konkurs stypendialny 2013
9. Zefiryn Gimenez Malla-Pele
10. Warsztaty flamenco

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie informacji uzyskanych od realizatora projektu

Duża była także liczba audycji radiowych w języku polskim emitowanych w latach 2012-2013.

Ich lista przedstawia się następująco:

- Wspomnienia p. Artura cz.1
- Wspomnienia p. Artura cz.2

- AYO
- Bajka romska
- Bajka o prawym chłopcu i królewnie
- Django Reinhardt
- Wywiad z dr Szewczykiem cz.2
- Dyskusja temat artykułu Janusza Rudnickiego w Gazecie Wyborczej
- Gipsy King
- Konkurs stypendialny cz.1
- Konkurs stypendialny cz.2
- Mahala Rai Band
- Michaj Burano
- Wywiad z dr Szewczykiem cz. 1
- Recenzja filmu : Na gorąco po „Papuszy”
- Wspomnienia Alfredy Markowskiej – Noncia
- Pitingo
- Primabalerina
- Rosenberg
- Szwalnia – rozmowa z uczestniczkami zajęć
- Wspomnienia Melanii Grabowskiej
- Wywiad Bogusława Delimata
- Wywiad z uczestniczkami kursu flamenco
- Wywiad z nauczycielkami wspomagającymi edukację Romów

Równie duża była liczba audycji w języku romani:

- Asystent romski
- AYO
- Bajka romska
- Django Reinhardt
- Gypsy King
- Jimmy Rosenberg

- Konkurs stypendialny
- Kuchnia romska –rozmowa
- Kurs kosmetyczny
- LL Junior
- Mahala Rai Band
- Michaj Burano
- Młoda muzyka romska
- Muzyka z Youtube
- Na goraco po „Papuszy”
- Pitingo
- Szwalnia – opinie uczestniczek
- Wspomnienia dziadka
- Wywiad z choreograf Rуска Roma Rosseta
- Wywiady z dziećmi ze świetlicy cz.1
- Wywiady z dziećmi ze świetlicy cz. 2
- Zabawy romskie
- Zaduszki
- Życzenia świąteczne

Działania te znalazły kontynuację w kolejnym projekcie tychże realizatorów „Nowa przyszłość. Partycypacja Romów w życiu społeczeństwa obywatelskiego”, który realizowany był w terminie 01.01.2014-31.06.2015 r. na terenie Łodzi, Konstantynowa Łódzkiego i Pabianic. Grupę docelową projektu stanowili przedstawiciele społeczności romskiej, zaś wsparciem objętych zostało łącznie 57 osób, w tym 15 dzieci. Działanie *Program wspomagający integrację Romów ze społeczeństwem większościowym – media* obejmowało szkolenia z zakresu przygotowania audycji telewizyjnych, a także staże w redakcji „telewizji romskiej”. W ramach aktywizacji społecznej i zawodowej staż odbyły 4 osoby, a jedna z nich studiuje obecnie w Szkole Filmowej w Łodzi. W 2014 r. i 2015 r. zrealizowano łącznie 13 dwunastominutowych felietonów, które były emitowane

w TVP3 Łódź. Lista realizacji powstałych w ramach projektu „Nowa przyszłość. Partycypacja Romów w życiu społeczeństwa obywatelskiego” przedstawia się następująco:

- Odcinek 1 – TV Romska – przedstawienie redakcji romskiej
- Odcinek 2 - TV Romska Grafo Głowacki
- Odcinek 3 - TV Romska Dni Romów w Piotrkowie Trybunalskim
- Odcinek 4 - TV Romska Samudaripen, część 1 (podobóz romski w Litzmannstadt Getto – rzecz o zagładzie Romów)
- Odcinek 5 - Tv Romska Samudaripen, część 2 (podobóz romski w Litzmannstadt Getto – rzecz o zagładzie Romów)
- Odcinek 6 - TV Romska Konkurs stypendialny dla uczniów romskich szczególnie uzdolnionych
- Odcinek 7 - TV Romska Kamila i Roman
- Odcinek 7 - TV Romska Kamila i Roman
- Odcinek 8 - TV Romska Noemi i Delfin - artystyczne rodzeństwo
- Odcinek 9 - TV Romska Obcy czy swoi -Andrzej Grzymała –Kazłowski
- Odcinek 10 - TV Romska Bahtale Roma
- Odcinek 11 - TV Romska Dokąd zmierzamy
- Odcinek 12 - TV Romska Muzeum Romskie w Tarnowie – Spotkanie z Adamem Bartoszem
- Odcinek 13 - TV Romska Krzysztof Gil – moja sztuka

Z perspektywy beneficjentów realizujących projekty, działania te bardziej spełniały oczekiwania, niż kampania „Jedni z wielu”. Działo się tak przede wszystkim dlatego, że w realizację zadań w większym stopniu zaangażowano Romów, beneficjentów ostatecznych projektu. Pozwoliło to bowiem w większym zakresie wpłynąć na wzrost realizacji wskaźnika oraz pozwoliło uzyskać przez Romów nowe kwalifikacje. Jedna osoba pod wpływem udziału w projekcie podjęła studia wyższe na kierunku realizacja telewizyjna.

„Jeden ze wskaźników taki najważniejszych dla nas, żeby pozytywnie ocenić projekt, żeby on dostał dofinansowanie, jest to, ilu Romów uczestniczy w takim projekcie. Więc zakładając taką sytuację, którą ocenimy pozytywnie czy projekty,

te kampanie informacyjno-promocyjne dostaną dofinansowanie, to my wtedy uzyskujemy niższy wskaźnik. Pamiętając o tym, że liczba Romów w Polsce jednak jest niezbyt wysoka. Wtedy dla nas jest zagrożenie, że, że nie zrealizujemy wskaźnika, bo będzie więcej projektów właśnie informacyjno-promocyjnych. To, jest dosyć istotne. Na początku projektów informacyjno-promocyjnych było więcej. Generalnie nawet się skupiały na tym. Natomiast później, było coraz więcej projektów takich, które dotyczyły pomocy bezpośredniej Romom i to było myślę lepsze, bo bezpośrednio tym osobom była udzielana pomoc.”⁷

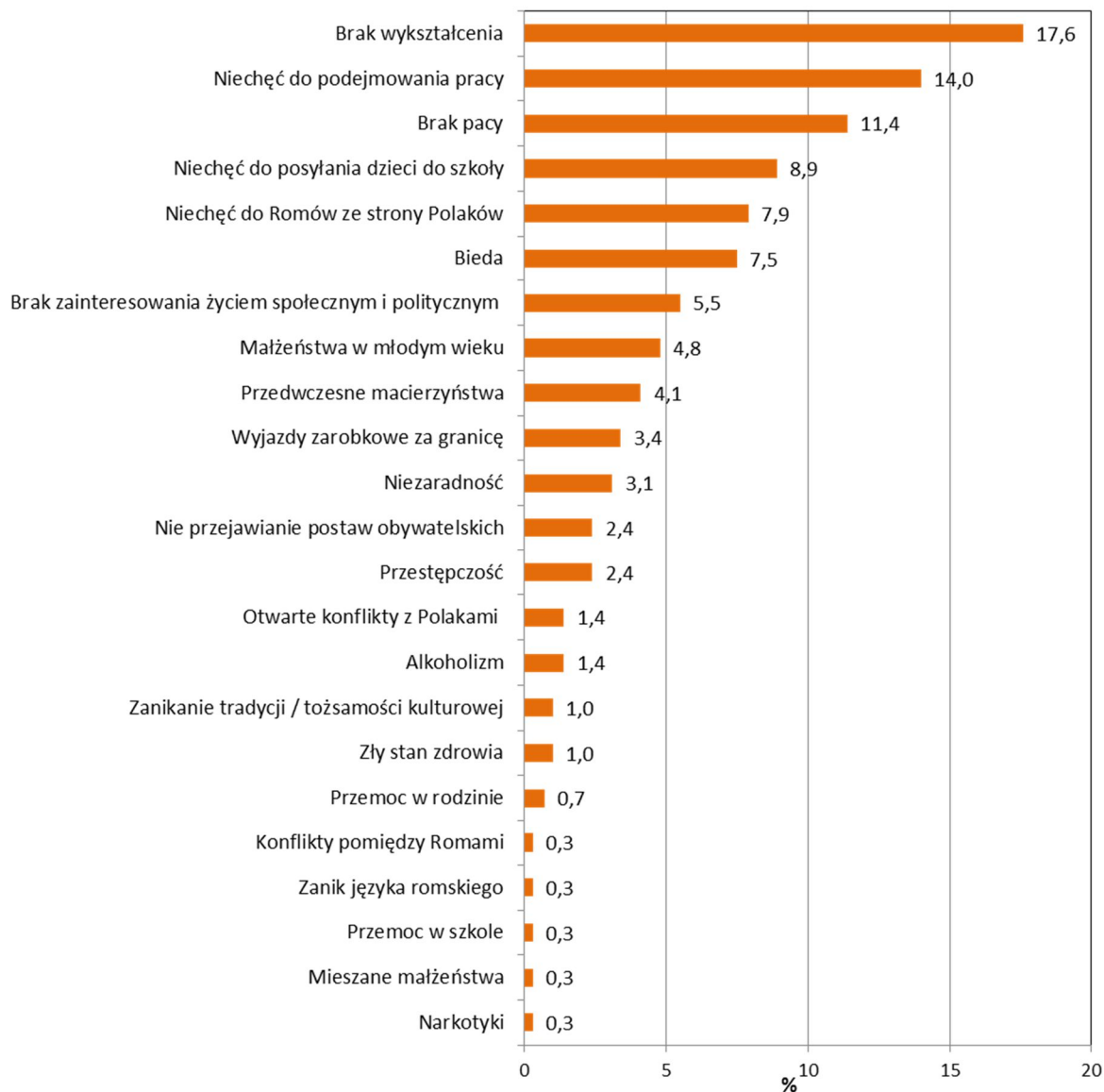
2.10. Efektywność podejmowanych działań

Podstawowym problemem społeczności romskich jest brak wykształcenia oraz brak pracy, co skutkuje biedą, która jest względnie rzadko przywoływanym podczas badania problemem. Respondenci zwracają przede wszystkim uwagę na pewne postawy Romów. Chodzi o występującą w ich (tj. uczestników szkoleń) ocenie niechęć do podejmowania pracy czy posyłania dzieci do szkół, ale również niewielkie zaangażowanie w życie lokalnych społeczności powiązane z brakiem zainteresowania kwestiami społeczno-politycznymi.

Przytaczane problemy są ze sobą ściśle skorelowane. Brak wykształcenia przyczynia się do braku pracy, życie w zamkniętych społecznościach pozbawia możliwości asymilacji i poznania pozytywnego wpływu innego środowiska na własne problemy. Brak wykształcenia i akceptacji wpływa na niską samoocenę, co skutkuje niechęcią do wychodzenia poza struktury własnej społeczności, nieprzychylnym spojrzeniem na możliwości edukacyjne i rozwojowe oferowane zarówno przez szkołę, jak też organizacje rządowe i pozarządowe. Realizacja projektów musiała więc być poprzedzona rzetelną diagnozą społeczności, do której projekt jest kierowany, bo to ona gwarantowała trafność w doborze wsparcia i efektywność działań podejmowanych w projektach.

⁷ Przedstawiciel CPPC

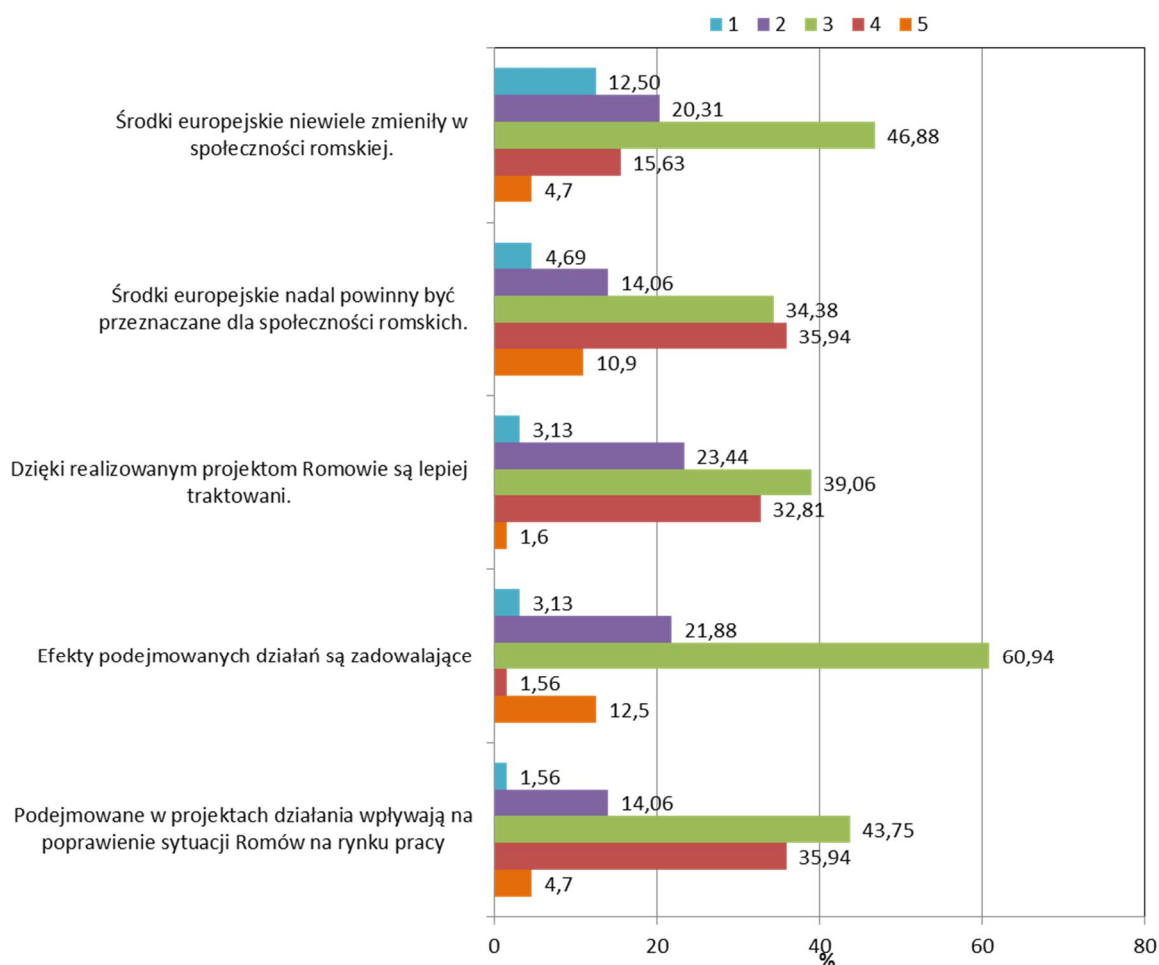
Wykres 17. Zjawiska, jakie w opinii uczestników szkoleń w największym stopniu dotyczą społeczności Romów, w %.

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

Wskazania respondentów sugerują, że nadal konieczne jest koncentrowanie się na działaniach pomocowych w zakresie edukacji, aktywizujących działaniach prozatrudnieniowych, pro obywatelskich oraz integracyjnych. Działania podejmowane w ramach komponentu romskiego musiały mieć charakter interdyscyplinarny, obejmujący różne dziedziny życia. Nie oznacza to jednak, że dotychczas podejmowane działania w ramach projektów są nieskuteczne – skala potrzeb, także ich różnorodność (w zależności od regionu i grupy romskiej, której dotyczą) jest bowiem nadal bardzo duża.

Wykres 18. Ocena wpływu projektów na ogólną sytuację Romów. 1-nie zgadzam się; 2-raczej nie zgadzam się; 3-nie mam zdania; 4-zgadzam się; 5-w pełni się zgadzam

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

Potrzebę kontynuowania działań potwierdzają dalsze obserwacje uczestników projektów. Wskazują oni na istotę działań integrujących społeczności, wspierających edukację, zwracają uwagę na lepsze traktowanie Romów w urzędach czy na poprawę ich sytuacji na rynku pracy.

Respondenci, pytani o efektywność szkoleń lub innych działań nie wskazywali konkretnych danych (badanie TDI) w perspektywie długofalowej – efekty osiągnięte na zakończenie szkolenia najczęściej nie są już monitorowane. Pomiar efektów zazwyczaj polegał na wypełnieniu przez uczestników szkoleń ankiet ewaluacyjnych, przeprowadzeniu sondy (dane deklaratywne), lub określeniu liczby osób zatrudnionych po odbyciu szkolenia lub stażu. W przypadku projektu realizowanego przez Stowarzyszenie Promocji Zdrowia

i Pomocy Rodzinie Równe Szanse w Bydgoszczy na 80 dorosłych uczestników projektu 4 osoby znalazły zatrudnienie (2 w gastronomii i 2 w transporcie), zaś grupa (podczas wywiadu TDI nie została sprecyzowana liczba osób) innych uczestników otworzyła działalność gospodarczą w zakresie stolarstwa. W przypadku projektu realizowanego przez Centrum Zespołów Analityczno-Strategicznych Sp. z o.o. z Nowego Sącza na 30 uczestników, Romów Karpackich (określanych jako Bergitka Roma), 5-ciu uczestników odbyło staże zawodowe, z czego 2 osoby znalazły stałe zatrudnienie w zakładzie masarskim i przedsiębiorstwie zajmującym się segregacją śmieci. Po realizacji projektów na terenie Rudy Śląskiej, Chorzowa i Bytomia stałe zatrudnienie znalazły 4 osoby, kilka osób (respondent nie sprecyzował ich liczby) znalazło sezonowe zatrudnienie na budowach i przy wykańczaniu wnętrz. Zatrudnienie uzyskali zgodnie z uzyskanymi podczas szkoleń kwalifikacjami. W Wałbrzychu na 45 dorosłych osób uczestniczących w lokalnym projekcie, po ukończeniu szkoleń na opiekunów osób starszych oraz pracowników ochrony fizycznej 5 osób otrzymało zatrudnienie w Polsce, zaś część osób (liczba osób nie została przez respondenta sprecyzowana) wyjechała do pracy w Niemczech.

Najlepszą efektywność w aktywizacji zawodowej Romów mają staże zawodowe i praktyki, które pozwalają na:

- odbycie praktyki zawodowej i zyskanie doświadczenia w kontekście kariery zawodowej,
- sprawdzenie przez potencjalnego pracodawcę, jakim pracownikiem będzie osoba narodowości romskiej.

Istotne są także:

- stały monitoring trudności i problemów pojawiających się w podejściu do Romów w instytucjach i urzędach,
- uwzględnienie przy doborze szkoleń zawodowych lokalnego zapotrzebowania na rynku pracy,
- wchodzenie w partnerstwa podczas realizacji projektu z podmiotami, na rzecz których przeszkala się Romów, otrzymując w zamian gwarancję ich zatrudnienia.

Największą trudnością jest pokonanie bariery mentalnej – pracodawcy – zdaniem romskich respondentów - po prostu nie chcą zatrudniać Romów, co jest konsekwencją wciąż istniejących stereotypów. Staż daje możliwość zweryfikowania stereotypów i pokazania przedstawiciela społeczności romskiej jako dobrego pracownika. Pojawiały się jednak trudności w znalezieniu pracodawcy, który przyjąłby na staż lub praktykę Roma. Realizatorzy projektów twierdzili, że pracodawcy początkowo zgadzali się na przyjęcie stażysty, ale odmawiali, kiedy dowiadywali się, że chodzi o przyjęcie na staż kogoś ze społeczności romskiej. Respondenci wskazywali, że dobrym rozwiązaniem było zachęcanie potencjalnych pracodawców do zatrudniania Romów poprzez np. zaproponowanie im ulg, przyznanie dotacji lub pokrycia kosztów zatrudnienia.

„Tak naprawdę Romowie chcą pracować, a pracodawcy nie chcą ich zatrudniać, a myśmy finansowali staże, więc pracodawca jakby za darmo miał pracownika. I wówczas ci Romowie pracowali. Tam mieli jakieś zatrudnienie, mieli składki opłacone. [...] Tak jak powiedziałam, pracodawca nie ma dofinansowania, to nie chce zatrudniać Romów.”

W tej sytuacji, uwzględniając wymagania rynku pracy, poziom wykształcenia Romów oraz wciąż aktywne stereotypy i głęboko zakorzenioną niechęć do zatrudniania Romów przez prywatnych przedsiębiorców, można uznać znalezienie zatrudnienia przez kilka osób za duży sukces. Tymczasem dzięki uczestniczeniu w działaniach realizowanych w ramach projektów wdrażanych w Poddziałaniu 1.3.1 zatrudnienie znalazły 483 osoby, co należy uznać za wielkość dobrą, potwierdzającą efektywność wdrażanej interwencji. Problemem jest natomiast znalezienie pracy zgodnej ze swoim wykształceniem lub zdobytym w ramach programu zawodem. To charakterystyczne dla obecnej sytuacji na polskim rynku pracy, że aktualnie wykonywany zawód nie idzie w parze z tym wyuczonym. Nie należy jednak szukać winnych takiej sytuacji w nieefektywnym działaniu projektów, bądź w stereotypach społecznych. Jest to sytuacja charakterystyczna dla ludzi z niższym wykształceniem, często bez doświadczenia zawodowego.

„Jak mówiłam celem głównym projektu była aktywizacja zawodowa, podnoszenie kwalifikacji zawodowych społeczności romskich, przez co mogli

później znaleźć zatrudnienie, tak. Kolejny Pan kończąc kursy gastronomiczne i jeszcze kurs, to był w poprzednim wniosku, obecnie pracuje, pracował, w usługach teleinformatycznych a teraz w gastronomii w zakładzie, nie w zakładzie, w gastronomii [...]

Dużym wsparciem dla podniesienia poziomu zatrudnienia Romów byłaby realna pomoc w ramach promocji samozatrudnienia i prowadzenia działalności gospodarczej: pisanie biznesplanu, szkolenia i doradztwo prawno-biznesowe, preferencyjne kredyty, dotacje na otwarcie i prowadzenie działalności gospodarczej oraz szkolenia podwyższające już zdobyte kwalifikacje.

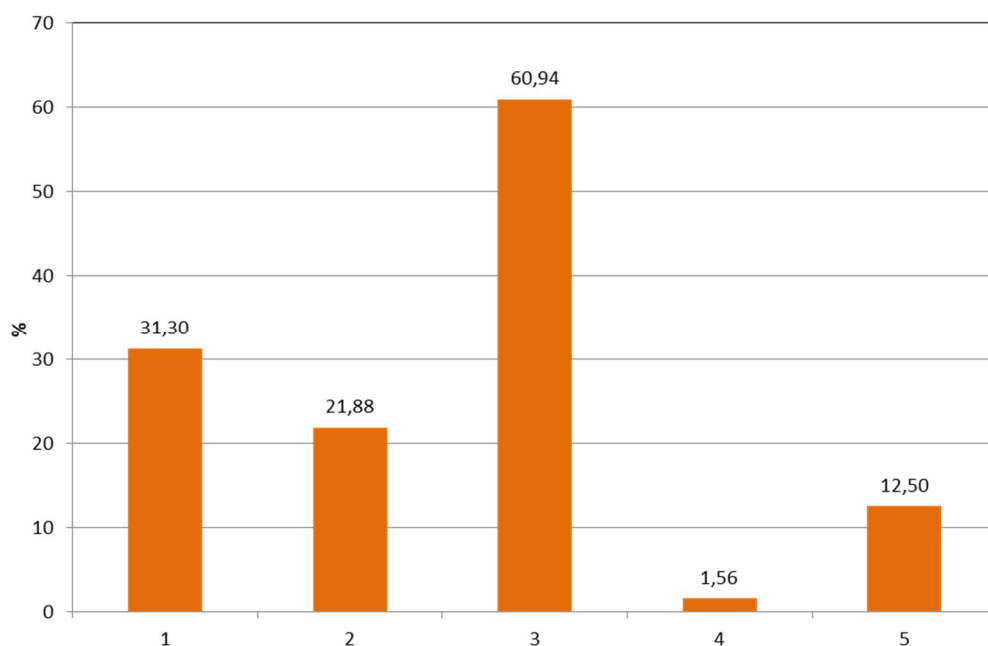
Na efektywność podejmowanych działań negatywnie wpływał brak ich kontynuacji. Nie wszystkim beneficjentom projektów udawało się otrzymać finansowanie kolejnego projektu kontynuującego działania realizowane w projekcie poprzednim – problem dotyczył podmiotów w ramach 4 konkursu. Odbycie kursu powinno zostać poparte dalszą działalnością - stażem lub praktyką, zaś zdobycie jednego stopnia kwalifikacji - kolejnym stopniem zaawansowania czy procesem edukacji w szkole policealnej, szkole zawodowej, na studiach. O trwałości efektów zatem trudno jest na ten moment jednoznacznie mówić.

Nie można stwierdzić, że realizatorzy projektów dokonywali formalnej weryfikacji trwałości osiągniętych efektów. O trwałości zainicjowanych zmian mówili bazując na własnych obserwacjach. Większość realizatorów nie była też w stanie podać konkretnej liczby osób, które po zakończeniu projektu, np. kontynuowały naukę na wyższym poziomie. Tłumaczono tę sytuację brakiem stosownych danych. Niektórzy podkreślali, że społeczność romska ma wiele potrzeb, toteż w zasadzie każde działanie poprawiające sytuację Romów w Polsce jest korzystne i potrzebne. Dane aktualne posiadają jedynie romscy realizatorzy projektów, którzy na bieżąco monitorują sytuację tej części społeczności, którą się zajmują.

Zgodnie też stwierdzano, że wszystkie działania podejmowane w projektach okazały się potrzebne i dopasowane do potrzeb Romów (wg. badania TDI). Załedwie w jednym przypadku realizator projektu uznał pomysł zorganizowania świetlicy środowiskowej za nietrafiony, choć pojawił się on pod wpływem samych Romów, mających zostać objętych

projektem. Działania podejmowane w ramach Programu raczej pozytywnie ocenili także uczestnicy badania CAWI, jednakże ich efekty za zadowalające (ocena 4 i 5) uznało już jedynie 14,1% badanych.

Wykres 19. Ocena efektywności realizowanych działań, wg skali: 1-efekty nie są zadowalające; 2-efekty raczej nie są zadowalające; 3- nie mam zdania; 4- efekty są raczej zadowalające; 5-efekty są w pełni zadowalające, w %.

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

Przykładem skuteczności podejmowanych działań jest projekt „Pierwszy krok. Zatrudnienie Romów w Piotrkowie Trybunalskim” realizowany przez Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów w partnerstwie ze Stowarzyszeniem na Rzecz Społeczności Romskiej „Zefiryn” (01.03.2014-30.06.2015) na terenie miasta Piotrkowa Trybunalskiego. Grupę docelową projektu stanowili przedstawiciele społeczności romskiej. Wsparciem objęto łącznie 52 osoby (w tym 10 dzieci). Działanie realizowane w ramach projektu pokazuje prezentowana dalej tabela.

Tabela 13. Edukacja zawodowa i uzupełniająca w projekcie „Pierwszy krok. Zatrudnienie Romów w Piotrkowie Trybunalskim”

Działanie	Liczba osób, które ukończyły kurs/szkolenie	Liczba osób zatrudnionych po uzyskaniu kwalifikacji/doświadczenia
prawo jazdy Kat. B	10	
prawo jazdy Kat. C-	4	
staże zawodowe dla wyróżniających się kursantów/ek w zawodzie kierowcy	4	1
kurs operatora koparko-ładowarki	7	
staże zawodowe dla wyróżniających się kursantów/ek w zawodzie operatora koparko-ładowarki	3	1
certyfikowane szkolenie sprzedawca z obsługą kasy fiskalnej	8	
staże zawodowe dla wyróżniających się kursantów/ek w zawodzie sprzedawca	4	1
szkolenie kosmetyczne: kosmetyka, makijaż , pielęgnacja skóry	6	
staże zawodowe dla wyróżniających się kursantów/ek	3	
kurs operatora wózka widłowego	6	5
Suma	55	8

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o.

Przedstawionym w tabeli nr 11 szkoleniom zawodowym towarzyszyło doradztwo zawodowe indywidualne i program aktywizacji zawodowej dla 42 osób. Szczegółowe przedsięwzięcia przedstawiały się następująco:

1. Edukacja kobiet wyrównująca szanse:

W warsztatach czytania i pisania uczestniczyło 6 osób (także mężczyźni), w warsztatach kompetencji społecznych - 42 osoby. Natomiast warsztaty komputerowe zostały przeznaczone wyłącznie dla kobiet i wzięło w nich udział 10 osób. Podczas warsztatów kompetencji społecznych uczestnicy uczyli się, np. w jaki sposób funkcjonować na rynku pracy, jak komunikować się podczas wizyt w urzędach, jak podtrzymywać w sobie zaangażowanie i chęć szukania pracy.

W tym zakresie zorganizowano poradnictwo profilaktyki zdrowia dla wszystkich uczestników projektu wzięło w nim udział 42 beneficjentów. Przeprowadzono również dla wszystkich przesiewowe badania lekarskie.

2. Edukacja pozaszkolna dzieci:

Podczas projektu realizowano program opieki nad dziećmi i wspomagania edukacji dzieci romskich. Zajęcia miały na celu edukację dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym. Oferowano również zajęcia warsztatowe z tradycyjnej muzyki, tańca i śpiewu romskiego. Również dla dzieci zrealizowano badania przesiewowe - zostało przebadanych 10 dzieci.

4. Edukacja dla integracji:

Edukacja dla integracji polegała na spotkaniach z kulturą romską. Spotkania te adresowane były do mieszkańców Piotrkowa Trybunalskiego i organizowane były głównie w postaci imprez kulturalnych, warsztatów, koncertów w ramach obchodów Światowych Dni Romskich. W ramach tych działań zrealizowano:

- zajęcia dla dzieci i młodzieży szkolnej w Piotrkowie Trybunalskim informujące o kulturze romskiej,
- ogólnoszkolne konkursy na prace o tematyce romskiej, w których wzięło udział 57 dzieci,
- 2-krotna organizacja Światowego Dnia Romów w Piotrkowie Trybunalskim w 2014 r. i 2015 r.,
- przygotowanie i dystrybucja „Poradnika romskiego”.

Poradnik romski został wydany w nakładzie 1000 egz., z czego 450 egz. rozdano podczas Światowego Dnia Romskiego, pozostałe egz. trafiły do urzędu miasta, szkół, urzędu pracy, ośrodków pomocy społecznej.

Stosunkowo wysoka skuteczność podejmowanych działań wynikała z dobrze przeprowadzonej diagnozy potrzeb społeczności lokalnej Romów w Piotrkowie Trybunalskim oraz znajomości lokalnego rynku pracy. To przedsięwzięcia niezwykle ważne i cenne z punktu widzenia powodzenia całości działań projektu. Ich przeprowadzenie powoduje trafne dobranie grupy docelowej – beneficjentów ostatecznych oraz szczegółowych form działań. Korzystne było to, że stosunkowo młody partner, jakim jest stowarzyszenie „Zefiryn” mogło pracować na dobrze znanym sobie, niewielkim terenie i działaniem objęło również dobrze sobie znaną społeczność Romów. To zagwarantowało skuteczną pracę i duże zaangażowanie

romskich uczestników projektu. Oczywiście pojawiły się również pewne trudności. Projekt krytykowała lokalna prasa jako nadmiernie kosztowny, posługując się wybiórczo danymi w sposób krzywdzący dla realizatorów projektu oraz jego uczestników. Stowarzyszenie i uczestnicy projektu, jako jego słabą stronę, wskazali także brak współpracy ze strony urzędów świadczących pomoc Romom lub niedostateczną pomoc, jaką chcieli zaoferować realizatorom. Należy bez wątpienia podkreślić, że wskazana jest kontynuacja działań podjętych podczas realizacji omawianego projektu, aby nie zaprzepaścić osiągniętych już efektów, ponieważ lokalne urzędy są – zdaniem beneficjentów ostatecznych - niezbyt zainteresowane udzielaniem wsparcia Romom, którzy byli objęci opieką w ramach projektu.

2.11. Ukierunkowanie działań na przyszłość

Z perspektywy osób na co dzień świadczących dla Romów szeroko rozumiane usługi pomocowe (wg. badania CAWI) najpotrzebniejszymi działaniami są te ukierunkowane na edukację oraz naukę zawodu. Najwyższe wskazania w badaniu ilościowym osiągnęły:

- szkolenia zawodowe, zatrudnienie,
- zajęcia edukacyjne,
- świetlice i zajęcia wyrównawcze.

Diagnoza ta zbieżna jest ze wskazaniami samych beneficjentów romskich, zatem można uznać, że po pierwsze pomoc realizowana w ramach projektów została właściwie dopasowana do potrzeb społeczności romskich, po drugie – te obszary nadal wymagają wsparcia systemowego (por wykres 13). Podobnie wyglądało wskazanie działań najbardziej skutecznych w opinii uczestników badania CAWI dla poprawienia jakości życia Romów oraz ich sytuacji społecznej. Jakkolwiek największe znaczenie przypisano działaniom z zakresu podnoszenia wiedzy na temat kultury i obyczajowości Romów, tak znaczna ilość wskazań przypadła na działania z zakresu szeroko pojętej edukacji i przygotowania zawodowego. Z kolei, przy ocenie działań najważniejszych dla integracji Romów na pierwszych miejscach są oczywiście różnorakie działania uświadamiające i popularyzujące wiedzę o kulturze romskiej (por wykres 14). To bez wątpienia służyło przełamywaniu niechęci do obcego środowiska, uczyło tolerancji. Rozszerzenie wiedzy o mniejszości

romskiej to warunek konieczny do integracji Romów w społeczeństwie polskim. Potrzeba kreowania wiedzy jest niezbędna po obu stronach.

Wykres 20. Działania najpotrzebniejsze Romom z perspektywy osób pracujących w instytucjach zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej, w%.

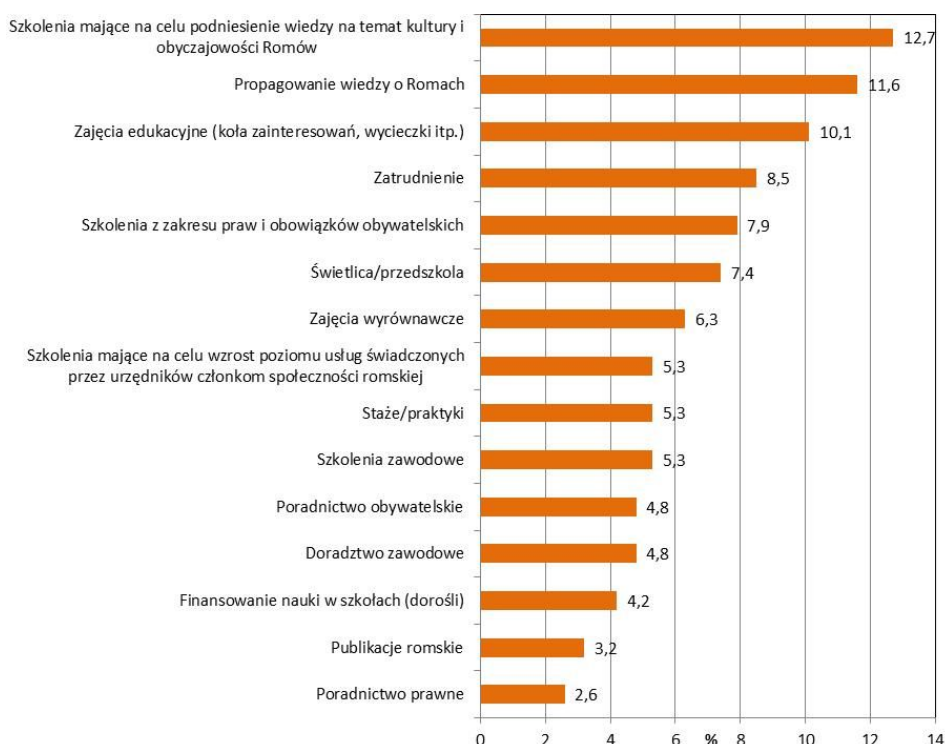
Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

Wykres 21. Działania najbardziej skuteczne dla poprawienia jakości życia Romów z perspektywy osób pracujących w instytucjach zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej, w %.

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

Wykres 22. Działania najważniejsze dla integracji Romów z perspektywy osób pracujących w instytucjach zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej, w%.

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

Przytoczone powyżej dane – wykresy 13, 14 i 15 – potwierdzają tezę, że największe rezerwy w problemie akulturacji mniejszości romskiej oraz postrzeganiu jej w społeczeństwie polskim tkwią w edukacji. Brak wiedzy napędza stereotypowe myślenie po każdej ze stron. Stąd wynika z badań potrzeba szkoleń, edukacji na temat podnoszenia wiedzy dotyczącej kultury i obyczajowości polskich Romów.

Podobną perspektywę przyjęli realizatorzy projektów, którzy wśród najbardziej potrzebnych Romom działań wskazywali najczęściej staże i praktyki zawodowe, zatrudnienie oraz szkolenia mające na celu podniesienie wiedzy na temat Romów. Te trzy działania wydają się być, ich zdaniem, najistotniejsze w kwestii ustabilizowania sytuacji ekonomiczno-społecznej społeczności.

Tabela 14. Działania najpotrzebniejsze Romom z perspektywy realizatorów projektów w %.

Działanie	%
Staże/praktyki	20,0%
Zatrudnienie	15,0%
Szkolenia mające na celu podniesienie wiedzy na temat kultury i obyczajowości Romów	15,0%
Zajęcia wyrównawcze	10,0%
Szkolenia zawodowe	10,0%
Świetlica/przedszkola	5,0%
Zajęcia edukacyjne (koła zainteresowań, wycieczki itp.)	5,0%
Doradztwo zawodowe	5,0%
Szkolenia mające na celu wzrost poziomu usług świadczonych przez urzędników członkom społeczności romskiej	5,0%
Poradnictwo prawne	5,0%
Propagowanie wiedzy o Romach	5,0%

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

W przypadku działań najbardziej skutecznych dla poprawienia jakości życia Romów oraz ich sytuacji społecznej, za najistotniejsze realizatorzy projektów uznali szkolenia zawodowe, staże i praktyki oraz zatrudnienie osób pochodzenia romskiego. Są to zdecydowanie najistotniejsze obecnie potrzeby w omawianym temacie. Na czwartym miejscu znalazła się popularyzacja wiedzy na temat Romów. Szczegóły pokazuje tabela nr 14.

Tabela 15. Działania najbardziej skuteczne dla poprawienia jakości życia i sytuacji społecznej Romów z perspektywy realizatorów projektów, w %.

Działanie	%
Szkolenia zawodowe	19,0%
Staże/praktyki	19,0%
Zatrudnienie	14,3%
Szkolenia mające na celu podniesienie wiedzy na temat kultury i obyczajowości Romów	14,3%
Świetlica/przedszkola	9,5%
Zajęcia wyrównawcze	4,8%
Zajęcia edukacyjne (koła zainteresowań, wycieczki itp.)	4,8%

Szkolenia mające na celu wzrost poziomu usług świadczonych przez urzędników członkom społeczności romskiej	4,8%
Poradnictwo prawne	4,8%
Propagowanie wiedzy o Romach	4,8%

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

W przypadku działań podejmowanych dla wzmocnienia integracji Romów w społeczeństwie większościowym badani wskazywali najczęściej szkolenia mające na celu podniesienie wiedzy na temat obyczajowości Romów, propagowanie wiedzy o Romach i działalność świetlic, czy przedszkoli integracyjnych/środowiskowych. W przypadku działań podnoszących wiedzę realizatorzy projektów byli zgodni z nie-romskimi uczestnikami szkoleń realizowanych w ramach projektów.

Tabela 16. Działania najważniejsze dla integracji Romów w społeczeństwie większościowym z perspektywy realizatorów projektów

Działanie	%
Szkolenia mające na celu podniesienie wiedzy na temat kultury i obyczajowości Romów	22,2%
Propagowanie wiedzy o Romach	16,7%
Świetlica/przedszkola	11,1%
Zajęcia wyrównawcze	11,1%
Zajęcia edukacyjne (koła zainteresowań, wycieczki itp.)	11,1%
Zatrudnienie	11,1%
Stáže/praktyki	5,6%
Szkolenia mające na celu wzrost poziomu usług świadczonych przez urzędników członkom społeczności romskiej	5,6%
Szkolenia z zakresu praw i obowiązków obywatelskich	5,6%

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

Romscy uczestnicy badania PAPI, czyli osoby pochodzenia romskiego uczestniczący w projektach jako beneficjenci ostateczni dobrze ocenili pomoc oferowaną w ramach projektów. Zwrócili też uwagę na zakres działań, które chcieliby, aby zostały podjęte w przyszłości.

Podobnie respondenci w badaniu TDI także wskazywali na konieczność kontynuowania działań edukacyjnych i prozatrudnieniowych.

„Uważam że w dalszym ciągu powinny być działania skierowane na aktywizację i edukację. Duży nacisk powinien paść na stronę edukacyjną. To jest podstawa. Jeżeli dzieci nie otrzymają właściwego wykształcenia, to niestety w przyszłości po prostu dalej będzie mnóstwo bezrobotnych, czy korzystających z pomocy społecznej.”

Wśród działań prozatrudnieniowych przede wszystkim wskazywano na kontynuowanie organizacji szkoleń zawodowych, językowych, podnoszenie wiedzy z zakresu prowadzenia działalności gospodarczej oraz konieczność realnego wsparcia (dofinansowania) osób zakładających firmy, dofinansowywanie staży i praktyk oraz organizowanie szkoleń z zakresu szkoleń miękkich (komunikacja interpersonalna, asertywność, radzenie sobie w trudnych sytuacjach, komunikacja z urzędem). Celem szkoleń „miękkich” byłoby podniesienie kompetencji społecznych, umiejętności współpracy i radzenia sobie na rynku pracy.

„Przede wszystkim ja jestem za tym, żeby jak najbardziej jeszcze rozszerzyć ten wachlarz zagadnień o działania związane z bezrobociem, z aktywizacją zawodową. Mniejszy bym tutaj dała nacisk na białe dni. Bo to taki trudny temat i tak się trochę miesza z kodeksem romskim. A przede wszystkim walka z bezrobociem, edukacja zarówno formalna jak i nieformalna. Nauczenie właśnie Romów przedsiębiorczości. Na edukację przede wszystkim, edukację nieformalną.”

2.12. Mocne i słabe strony realizowanych projektów

Problemy związane z rynkiem pracy i zatrudnianiem Romów są trudne do rozwiązania, ponieważ mamy do czynienia z osobami, które bardzo często posiadają wykształcenie podstawowe lub podstawowe niepełne. Dlatego też pierwsze szkolenia, które były realizowane w ramach komponentu romskiego, dotyczyły bardzo podstawowych umiejętności oraz przygotowywały do wykonywania niezbyt skomplikowanych prac fizycznych. Oczekiwania instytucji nadzorujących wdrażanie komponentu były

ukierunkowane na ewaluację poziomu i zakresu oferowanego wsparcia do coraz bardziej specjalistycznego. Niestety w ocenie ich przedstawicieli poziom i zakres pomocy pozostał na tym samym niezmiennym poziomie.

*„Tam nie było żadnego skoku jakościowego. Rzeczywiście były to tego rodzaju szkolenia, które były do grupy, która ma rzeczywiście specyficzne potrzeby związane z jej edukacją. W związku z tym mieliśmy [...] szkolenia związane z florystyką, ze stylizacją paznokci i to się powtarzało. [...] Ja liczyłam na jakieś szkolenia, które rzeczywiście będą bardziej odpowiadały na potrzeby rynku. Ja liczyłam na to, że w wyniku tych szkoleń, powstanie jakaś firma romska, jakaś spółdzielnia romska, czy zadzieje się coś przełomowego. Być może coś takiego się zadziało, natomiast ja o tym nie wiem”.*⁸

Formuła, która była w komponencie romskim w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, była szersza w porównaniu z formułą, która jest zaproponowana w Programie Operacyjnym Wiedza, Edukacja, Rozwój. W pierwszym okresie programowania rzeczywiście realizatorzy projektów mogli realizować działania w wielu obszarach, co okazało się korzystne dla poprawienia sytuacji Romów.

2.12.1. Ocena Programu

Planując Poddziałanie 1.3.1 posłużono się danymi z diagnozy do programu rządowego, zatem cele Poddziałania od początku odpowiadały problemom, z jakimi borykają się Romowie w Polsce.

*„Ich głównym problemem to są problemy edukacyjne, problemy ze znalezieniem zatrudnienia, czyli z aktywizacją zawodową i problemy zdrowotne. To były projekty edukacyjne, albo projekty takie, które aktywizowały ich zawodowo - jakieś kursy, staże, szkolenia. Większość projektów miała też jakieś działania dotyczące promocji, zdrowego trybu życia, higieny.”*⁹

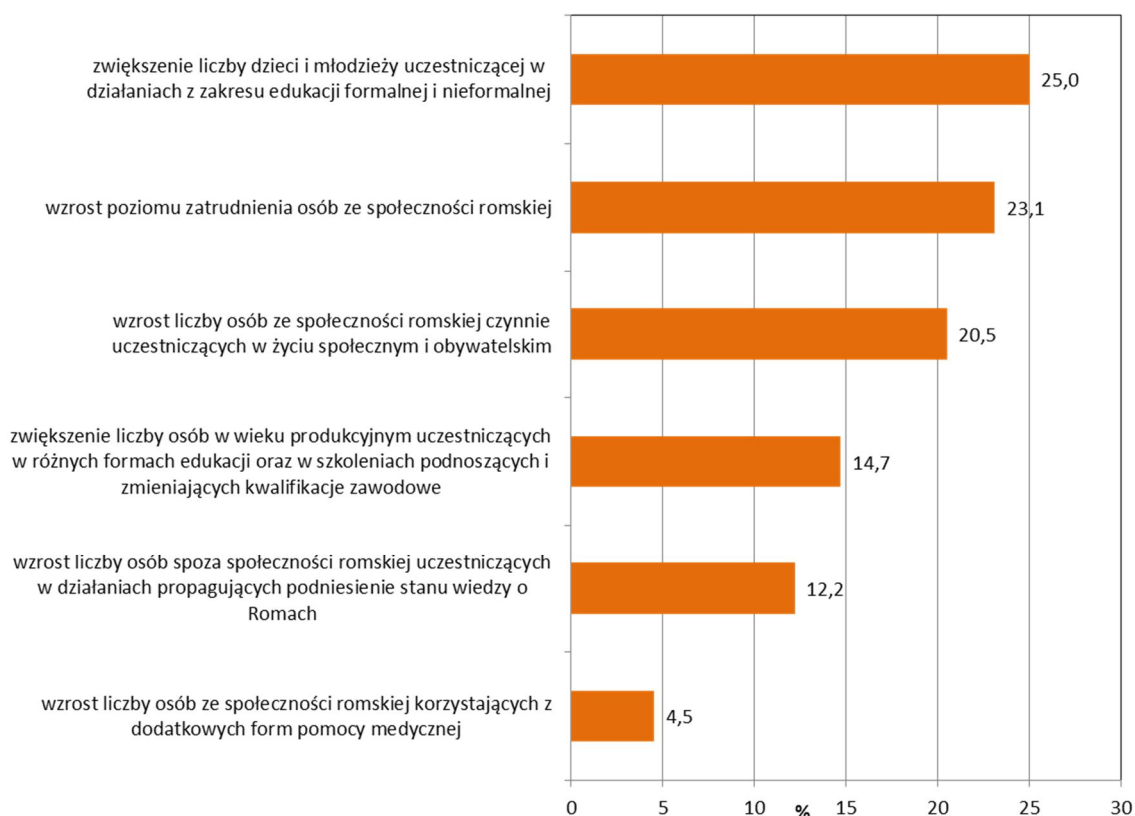
⁸ Przedstawiciel MAC

⁹ Przedstawiciel CPPC

Najtrudniejszym działaniem podczas wdrażania Programu była aktywizacja zawodowa Romów. Bardzo trudne w realizacji - wg oceny przedstawiciela CPPC - były działania skierowane na edukację dzieci, a najłatwiejsze - działania związane z promocją (kampanie promocyjne).

Jeśli chodzi o cele Poddziałania 1.3.1. POKL to z perspektywy osób współpracujących z Romami, pracowników szkół oraz instytucji zajmujących się pomocą dla Romów, najważniejsze były te odnoszące się do edukacji, zatrudnienia oraz integracji społecznej Romów. W mniejszym stopniu wskazywano na edukację osób dorosłych czy wsparcie w zakresie pomocy medycznej. Jak pokazują wyniki badania, realizowane projekty pozwoliły te cele osiągnąć.

Wykres 23. Cele Poddziałania 1.3.1. PO KL istotne z perspektywy osób pracujących w instytucjach zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej, w %.

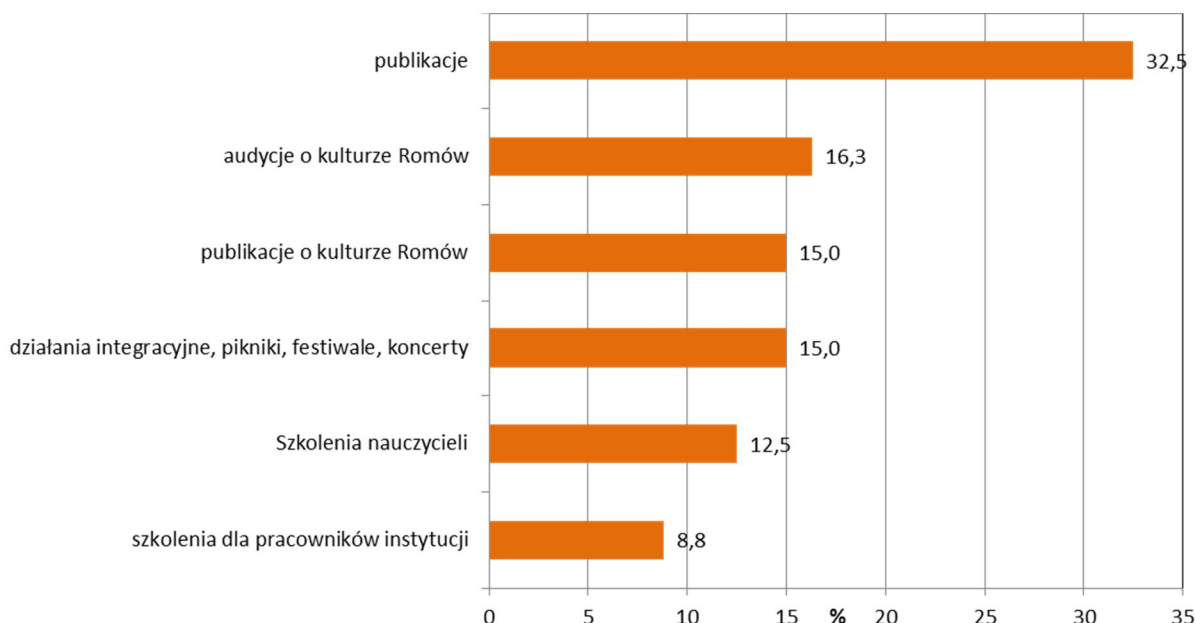

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

W kontekście podnoszenia wiedzy o Romach, najmniej przydatne okazały się – zdaniem osób pracujących w instytucjach zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej - publikacje. W kolejnym okresie należy zatem zwrócić uwagę na ich jakość

merytoryczną, nowatorską treść czy badania, które omawiają, a także na przydatność praktyczną zawartych w nich informacji. Większość publikacji operuje ogólnikami, zawiera zatem treści najczęściej już znane osobom pracującym z Romami, dlatego często po prostu nie są interesujące, bądź nie poświęca się im dostatecznie wiele uwagi.

Wykres 24. Najmniej przydatne z punktu widzenia podnoszenia wiedzy o Romach działania projektowe z perspektywy osób pracujących w instytucjach zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej, w %.

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

W kontekście uzyskanych podczas ewaluacji danych oraz bazując na doświadczeniu ewaluatora można uznać, że wsparcie zaproponowane w ramach Poddziałania 1.3.1 wywarło korzystny wpływ na poprawienie sytuacji Romów w Polsce. Działania realizowane w ramach projektów odpowiadały zarówno specyfice środowisk romskich, jak też ich ówczesnym i aktualnym potrzebom. Romowie jako społeczność otworzyli się na zmiany i rozwój, co początkowo mogło się wydawać niemożliwe do osiągnięcia. Co ciekawe, nie potwierdzają się obawy starszych Romów, że działania związane z edukacją dzieci i kobiet mogłyby w negatywny sposób wpłynąć na trwałość kultury romskiej, tradycji i języka. Można uznać, że uczestnictwo w projektach realizowanych w ramach Poddziałania 1.3.1, dzięki jasno zdefiniowanym obszarom wsparcia, unowocześniło społeczność romską, zmieniło jej

zewnątrzny wizerunek, ale także pozwoliło zachować tradycję. Obawy utraty tożsamości i tradycji zatem okazały się bezzasadne.

Z perspektywy doświadczenia ewaluatora najistotniejsze potrzeby Romów to edukacja dzieci i młodzieży oraz wsparcie związane z obszarem „Przeciwdziałanie bezrobociu”. Te dwa aspekty są wzajemnie od siebie zależne, ponieważ to dzieci będą w przyszłości pracownikami, zaś obecnie pracujący rodzice gwarantują wykształcenie dzieci. Korzyścią wynikającą z Poddziałania 1.3.1 jest również to, że wielu Romów nie tylko uzupełniło bądź uzyskało kwalifikacje, ale liczni z nich byli także zatrudnieni przy realizacji poszczególnych projektów, które uzyskały finansowanie. Dzięki zatrudnieniu przy obsłudze projektu Romowie poprawiali swoją sytuację życiową (zyskiwali pracę), co stanowiło dla nich dodatkową motywację do dalszego kształcenia siebie i swoich dzieci, a dla innych Romów było wzorem do naśladowania. W perspektywie historycznej praca dla Romów stała się wartością, a przestała być działaniem doraźnym, mającym zabezpieczyć podstawowe potrzeby na „tu i teraz” w nieodległej perspektywie

2.12.2. Mocne i słabe strony realizowanych projektów

a. Słabe strony i trudności pojawiające się podczas realizowania projektów

Na początku realizacji Poddziałania trudność projektodawcom sprawiały kwestie związane z formalnym wypełnieniem wniosku, odszukaniem i umiejętnością skorzystania z generatora wniosków. Utrudnieniem było również to, że aplikować mogły tylko określone podmioty, takie jak stowarzyszenia, fundacje, albo innego rodzaju instytucje, które mają osobowość prawną.

„Kiedy zaczynaliśmy z programem, to w programie było 12 organizacji romskich. Teraz mamy w sumie zarejestrowanych chyba 120 organizacji romskich. Więc jakby rozwój tej sfery obywatelskiej jest znaczny”.

Natomiast trudności, które pojawiały w trakcie realizacji projektów, dotyczyły kwestii rekrutacji uczestników – problemy takie zadeklarowało 14% realizatorów projektów, będących uczestnikami badania CAWI. Wynikały one z czasu, jaki musi upłynąć od chwili napisania wniosku do czasu podpisania umowy na realizację projektu oraz z powodu

mobilności członków społeczności romskiej i wiążących się z tym ich częstych wyjazdów. Było to też przyczyną pojawiających się trudności w realizowaniu zadań. Zdarzały się sytuacje, kiedy ktoś zadeklarował, że będzie brał udział w projekcie, a w momencie rozpoczęcia działań nie stawiał się i ostatecznie w nich nie uczestniczył, ponieważ znalazł już pracę zagranicą lub w kraju.

Trudnością w realizacji niektórych projektów były wyjazdy uczestników za granicę (często do pracy) oraz wycofywanie się podwykonawców w momencie, kiedy dowiadawali się, że przyjęte zlecenie dotyczy społeczności romskiej, np. problemem było znalezienie ośrodka szkoleniowego dla kierowców, który byłby skłonny przyjąć na przeszkolenie Romów, miejsca odbycia stażu zawodowego, ośrodka szkoleniowo-konferencyjnego, wynajmującego salę szkoleniową czy przychodni, która skłonna byłaby uczestniczyć w realizacji działań prozdrowotnych (profilaktyka, badania specjalistyczne) ujętych w niektórych projektach.

Problemem były także uwarunkowania kulturowe beneficjentów ostatecznych. Uwzględnienie tychże uwarunkowań zdecydowanie wpływa na skuteczność i efekty podejmowanych działań. Istotne jest, aby rozmowy ze środowiskiem Romów prowadzić znacznie wcześniej, przed przystąpieniem do realizacji projektu.

„Były takie problemy, które też wynikają ze środowiska, z kultury i tych uwarunkowań. Kobieta, bez zgody mężczyzny nie może nic. Jeżeli kobieta chciała przystąpić do projektu stąd na przykład projekty wiedzą o tych uwarunkowaniach i tak jak mówię, no pracując z tą grupą już dosyć długo, przed napisaniem w ogóle pierwszego projektu wiedzieliśmy, że na przykład zajęcia z psychologią muszą być osobno dla grupy mężczyzn i kobiet, że z doradcą zawodowym muszą osobno rozmawiać kobiety, osobno mężczyźni, że, żeby kobieta mogła przystąpić do projektu, to musimy rozmawiać z mężczyzną i dać mu coś. Stąd nasze działania dla kobiet, dla mężczyzn i dla dzieci. [...] Tak, wyglądało jak dawanie cukierka. Bo my Ci damy, bo Ty pozwolisz swojej żonie przystąpić, no to proszę bardzo, Ty możesz iść na kurs prawa jazdy, albo Twoje dziecko może uczestniczyć w warsztatach i wyjść do kina, i dostać obiad”

Dodatkową kwestią utrudniającą realizację zadań, ale – zdaniem realizatorów projektów – nie wpływającą na efekt końcowy, były opóźnienia w przekazywaniu środków. Projekty otrzymywały 100% dofinansowania zewnętrznego, bez potrzeby wnoszenia wkładu własnego oraz były finansowane na zasadach zaliczkowych. Opóźnienia w rozliczaniu spowodowane były koniecznością niekiedy nawet kilkukrotnego poprawiania wniosków o płatność. Była to trudność, na którą często wskazywali respondenci uczestniczący w badaniu IDI oraz PAPI czy zakwalifikowani do studium przypadku. Przede wszystkim było to problemem dla osób zatrudnionych przy realizacji projektu, którzy na swoje pensje musieli czekać po 2-3 miesiące. Kolejna rzecz to zaleganie z płatnościami za media, sale oraz inne wydatki związane z realizacją projektu w obszarach zleconych podwykonawcom. Aby utrzymać współpracę i dokonać płatności zdarzało się, że prywatne osoby czy liderzy brali kredyty bankowe, co dodatkowo utrudniało im realizację zadań oraz generalnie pogarszało sytuację życiową.

Słabą stroną projektów był brak możliwości realizowania niektórych pomysłów, które pojawiały się podczas przeprowadzanej diagnozy, w taki sposób, aby były one zgodne z wytycznymi i umożliwiały osiągnięcie zalecanych wskaźników. Oczywiście wymienione niżej słabe strony dotyczą różnych projektów. Wyniknęły one np. z błędnie przeprowadzonej diagnozy, czy wstępnej oceny poziomu zainteresowania się Romów poszczególnymi działaniami, z ograniczonych możliwości organizacyjnych, nie najlepszej współpracy z instytucjami oferującymi pomoc Romom, ograniczeń formalnych związanych z finansowaniem projektów, kiedy okazywało się, że wsparcie przekazywane jest Romom tylko do chwili zakończenia projektu czy też z błędów popełnianych podczas wnioskowania o płatność. Pomimo tego, że założenie dotyczące wsparcia jest standardem w projektach z finansowaniem zewnętrznym i trudno oczekiwać kontynuacji finansowania po terminie zakończenia projektu, jednakże często dla beneficjentów ostatecznych była to sytuacja zaskakująca i niezrozumiała, na co wskazywali respondenci podczas badania PAPI.

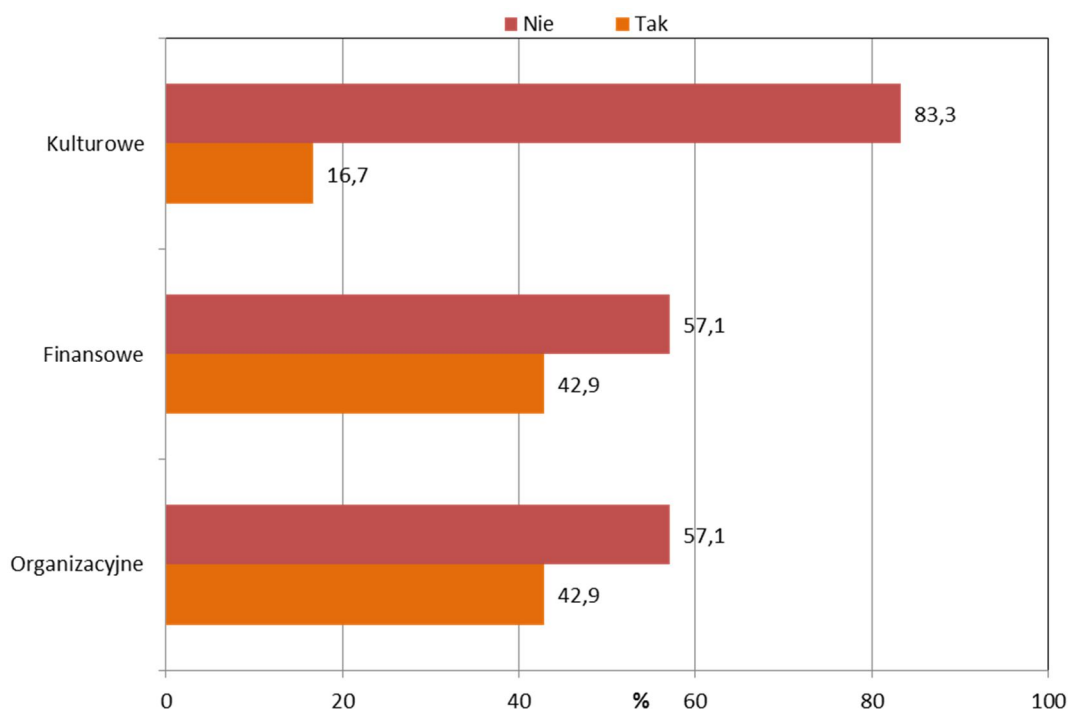
I tak, jako słabą stronę realizowanych przez siebie projektów, uczestnicy badania TDI wymieniali:

- brak pewności, że działania podejmowane w projektach będą kontynuowane,

- nawet 3-miesięczne opóźnienia w finansowaniu (opóźnione transze, wynikające z konieczności poprawiania przez beneficjentów wniosków o płatność),
- długi czas oczekiwania na rozstrzygnięcie konkursów,
- niedoszacowana oferta - brak wystarczającej liczby staży - było więcej chętnych niż zostało to uwzględnione w projekcie na etapie planowania działań przez projektodawców,
- niemożność objęcia działaniami pomocowymi wszystkich chętnych,
- brak trwałości działań - zamykanie np. punktów konsultacyjnych po zakończeniu projektu.

Zakres problemów, z jakimi musieli sobie radzić respondenci podczas realizacji projektów dotyczył trzech istotnych kwestii: organizacyjnych, finansowych i kulturowych. Najlepiej w badaniu ilościowym ocenione zostały kwestie kulturowe – jedynie 16,7% respondentów zauważyło jakieś trudności w tym zakresie. Gorzej oceniono pozostałe dwie kwestie, zarówno aspekt organizacyjnych, jak i finansowy nie sprawiały trudności wg 57,1% badanych.

Wykres 25. Występowanie trudności w trakcie realizacji projektów, w%.

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

Problemy organizacyjne pojawiały się głównie ze względu na rozbudowany formularz uczestnika przystępującego do projektu - w przypadku młodzieży szkolnej uczestniczącej w jednodniowym warsztacie było to często zaporą w rekrutacji, gdyż rodzice nie zgadzali się na uczestniczenie w warsztatach takiej liczby dzieci. Pojawiły się także problemy z mobilizacją Romów – nie pojawianie się w określonym terminie, czego nie powinno się odczytywać jako braku zaangażowania, ponieważ wynikało raczej z dotychczasowych przyzwyczajeń i romskiego stylu życia. Respondenci badania TDI zwracali też uwagę, że niektórzy beneficjenci rezygnowali z udziału w projekcie ze względu na przedłużający się czas oczekiwania na otrzymanie wsparcia (od momentu diagnozy do rozpoczęcia realizacji działań) i po prostu wyjeżdżali do pracy zagranicę. Inny rodzaj problemów wiązał się z trudnościami znalezienia sali wykładowej, miejsca na świetlicę, pozytywnego przejścia kontroli sanepidu i straży pożarnej.

W przypadku **problemów finansowych** realizatorzy wskazywali na długie okresy rozliczeń wniosków o płatność i niejednokrotnie długie, kilkumiesięczne przestoje w wypłacie zatwierdzonych transz projektu, co powodowało utratę płynności finansowej całej

organizacji, która wbrew umowie musiała prefinansować niektóre działania. Trudnością okazało się także, np. znalezienie opiekunów do świetlic z uwagi na fakt, iż opiekunowie mieli być nauczycielami, a stawki zaproponowane w projekcie, które zresztą proponowali sami beneficjenci, były zbyt niskie i wiele osób odmówiło zatrudnienia w charakterze opiekuna.

W obszarze problemów **kulturowych** realizatorzy wskazali natomiast dyskryminację Romów na rynku pracy. Wniosek ten potwierdza konieczność edukacji społeczeństwa polskiego w aspekcie wiedzy o mniejszościach. Posiadanie niezbędnego zakresu wiedzy pozwoli przezwyciężyć istniejące stereotypy. Wskazaniem jest by w miarę możliwości wiedzę dotyczącą kultury romskiej przekazywały organizacje przez nich prowadzone, a warsztaty, zajęcia, prelekcje, spotkania prowadzili sami Romowie.

b. Mocne strony realizowanych projektów

Mocną stroną projektu stanowiła właściwie przeprowadzona diagnoza i stopień dopasowania działań do potrzeb uczestników projektu, których udawało się zaangażować (zmotywować) na tyle, aby po zakończeniu projektu móc uznać osiągniętą zmianę za trwałą. Efektem realizacji dobrze dobranych działań jest bowiem to, że beneficjent nie tylko szukał pracy podczas realizacji projektu, ale ją znajdował lub nadal nie przestawał jej szukać i podnosić swoich kwalifikacji także po jego zakończeniu. W projektach, w których postawiono na pogłębioną diagnozę potrzeb oraz zbadanie sytuacji na rynku pracy nie było problemu z rekrutacją uczestników. Zadowolenie beneficjentów z otrzymywanego wsparcia było natomiast ważnym sygnałem dla pozostałych członków społeczności romskiej, że podejmowane są konkretne działania na rzecz poprawienia jej sytuacji oraz, że współpraca ze społeczeństwem większościowym jest możliwa. Dodatkowo skutkowało to wzrostem zaufania środowiska romskiego do realizatorów projektów, jeszcze bardziej aktywizowało beneficjentów oraz wzmacniało działania integracyjne podejmowane w projektach, rozszerzając ich wpływ na całą społeczność, a nie tylko na wybraną grupę uczestników. Sytuacja ta jest istotną wartością dodaną do uzyskanych efektów, gwarantuje ona bowiem aktywną obecność Romów na rynku pracy.

Wśród mocnych stron projektów realizowanych w ramach Programu wymieniano (wg. badania TDI):

- dużo praktycznych zajęć,
- różnorodność form zajęć,
- dopasowanie do zapotrzebowania społeczności, z której rekrutowali się uczestnicy projektu,
- szeroki obszar wsparcia,
- dostępność i bezstronność,
- dobrze współpracujący zespół,
- dobry kontakt ze społecznością romską,
- współpraca z wybitnym cyganologiem.

„No mocną stroną projektu przede wszystkim było to, że on był wypracowywany znacznie wcześniej, że znamy się, wiemy o sobie sporo i dlatego pozwoliło nam na właściwe przygotowanie projektu. I tak jak mówiłam, odrębne zajęcia dla Pań, odrębne dla Panów, z psychologiem, z doradcą zawodowym, dostosowanie kursów zawodowych i do potrzeb rynku pracy, i do ich możliwości wykonywania jakiegoś zawodu, także znajomość grupy docelowej myślę, że była taką mocną stroną bez której by się nie udało. Można doskonale napisać projekt, ale potem można mieć kłopoty z jego realizacją właśnie, jeżeli nie zna się grupy docelowej.”

2.12.3. Szanse i zagrożenia w perspektywie integracji Romów

Zakres wsparcia oferowany w ramach Poddziałania i programu rządowego uzupełniały się – formy udzielanej pomocy różniły się zasadniczo. Program rządowy realizował wsparcie doraźne, natomiast projekty Poddziałania dotyczyły raczej przyszłości – obliczone były na skutek w perspektywie długookresowej.

Opinia o realizowanych szkoleniach oraz innych działaniach podejmowanych w ramach projektów, przekazywana przez samych Romów, beneficjentów ostatecznych

projektów – może zachęcić do uczestniczenia w nim i zmobilizować innych do pracy lub zniechęcić. Szansą na zwiększenie skuteczności projektów i przeprowadzenia właściwej diagnozy jest współpraca polskich realizatorów z romskimi organizacjami działającymi lokalnie na terenie, na którym będzie realizowany projekt – ta współpraca ma również znaczenie integracyjne. Trzeba pamiętać, że dokonuje się zmiana pokoleniowa, na rynek pracy wchodzi młodzież, mająca już inny stosunek do edukacji i szkoły. Ich potrzeby i aspiracje są zbliżone do osób w podobnym wieku ze społeczeństwa większościowego. Oczywiście nadal starsi z rodów mają decydujący głos we wszelkich sprawach dotyczących społeczności romskich, niemniej jednak wielu z nich rozumie postęp i widzi potrzeby zmian w swoich społecznościach.

SZANSE:

- Zmiana pokoleniowa
- Zmiana myślenia stereotypowego przez społeczeństwo większościowe
- Współpraca polskich realizatorów z romskimi organizacjami
- Wejście Romów na rynek pracy

Wejściu Romów na rynek pracy sprzyjają działania:

- Finansowanie miejsc pracy (np. staże)
- Zdobycie praktyki zawodowej
- Skierowanie działań do ludzi młodych

Realnym zagrożeniem jest jednak wciąż nagminne posługiwanie się stereotypami we wzajemnych kontaktach Polaków z Romami, a nawet nieskrywane antagonizmy – choć sytuacja powoli poprawia się, to jednak był to najczęściej wskazywany aspekt realizacji projektów, jako stanowiący problem w kontekście integracji Romów w społeczeństwie większościowym. Trudno powiedzieć, czy podejmowane dotąd w ramach projektów działania promocyjne i informacyjne przyniosą w dłuższej perspektywie spodziewany skutek

czyli spowodują wzrost tolerancji i akceptacji społecznej, a w konsekwencji wzrost zatrudnienia Romów, którzy już uzyskali kwalifikacje. Nie prowadzi się też aktualnie badań naukowych w tym zakresie.

Paradoksalnie zagrożeniem jest również postawa tych Romów, którzy na pierwszym miejscu stawiają wartości tradycyjne i ochronę tożsamości kulturowej grupy, która często wiąże się z niechęcią wobec zmian i propozycji pomocy kierowanej do członków społeczności. Problemem może być m.in. dopasowanie oferowanego wsparcia, np. dla kobiet, które ze względów kulturowych nie mogą w pełni korzystać z posiadanych kompetencji czy zdobywanych kwalifikacji. Często rezygnują one z pracy zawodowej pomimo np. zdobytego podczas stażu doświadczenia, ponieważ zostają one zobowiązane do prowadzenia domu i dbania o rodzinę. Warto zaznaczyć, że kobietom jest o wiele trudniej uczestniczyć w różnego rodzaju projektach czy kursach ze względu na ograniczenia związane właśnie z kulturą i obciążeniami rodzinnymi. Kobiety będące żonami i matkami mogły do tej pory uczestniczyć w projektach, ponieważ miały zapewnioną opiekę nad dziećmi na czas obecności np. na szkoleniach. Teraz tego wsparcia zabraknie.

Zagrożeniem jest także mniejsze zainteresowanie okazywane tym społecznościom lokalnym Romów, które potrzebują prostych działań i podstawowej pomocy. Co prawda do nich kierowane były głównie doraźne działania w ramach programu rządowego, jednakże realizowanie takiego wsparcia w ramach POWER pozwoliłoby osiągnąć efekt w perspektywie długoterminowej.

Problemem w nowej perspektywie może być rezygnacja z działań kierowanych bezpośrednio do dzieci, w których najłatwiej jest kształtować aktywne postawy, co procentuje w przyszłości lepiej wykształconą i przygotowaną, aktywną na rynku pracy grupą dorosłych w wieku produkcyjnym.

„Z tego co wiem, teraz nie będzie zajęć w tej perspektywie 2014-20 nie będzie działań dla dzieci. Mentalności starszych często się już nie zmienia, a jak nie będzie teraz działań adresowanych do dzieci, czyli jakichś edukacyjnych punktów przedszkolnych, świetlic, to one będą sobie tam, we własnym gronie dorastać. I będą przejmowały, te negatywne wzorce.

Często się zdarza, że Ci rodzice są analfabetami, nie mają podstawowych, podstawowej wiedzy.? Oo rzeczach związanych ze zdrowiem, o zdrowej diecie i one to po prostu będą przejmowały jak się je będzie izolować. Raz, że się będą czuły wykluczone, a dwa nie będą miały dobrych wzorców od reszty społeczeństwa, I teraz tego nie ma. Myślę, że to przynosi najlepsze efekty, bo w tych naszych projektach czy te małe dzieci chodziły do przedszkoli, właśnie były jakieś zajęcia dla nich z języka polskiego, z języka angielskiego, zajęcia z obsługi komputera. Oni robili różne rzeczy, pisali artykuły do gazetek, mieli studio nagrań i nagrywali, piosenki romskie. Także po prostu byli aktywizowani i pokazywano im dobre przykłady, Natomiast jak teraz mają działania adresowane tylko do dorosłych.”

Problem może również dotyczyć tego, że w nowej perspektywie mają być realizowane projekty powyżej 500 tys. złotych. Uwzględniając konieczność włożenia wkładu własnego, co już stanowi istotną barierę mentalną oraz jego wysokość, można podejrzewać, że wiele organizacji, dotąd skutecznie działających w romskim środowisku, po prostu przestanie działać, nie mogąc spełnić tego wymagania.

ZAGROŻENIA:

- Posługiwanie się stereotypami we wzajemnych kontaktach Polaków z Romami
- Postawa zachowawczych Romów, którzy na pierwszym miejscu stawiają wartości tradycyjne i ochronę tożsamości kulturowej grupy przy jednoczesnym odczuwaniu niechęci / obawy wobec proponowanych zmian
- Uwarunkowania kulturowo-społeczne sytuacji kobiet romskich
- Rezygnacja z działań kierowanych bezpośrednio do dzieci
- Zmiany dotyczące finansowania projektów

3. WNIOSKI I REKOMENDACJE

Należy podkreślić fakt wyjątkowości Poddziałania 1.3.1. ze względu na stosunkowo łatwą ścieżkę dostępu – pomimo, że w początkowym okresie wdrażania Poddziałania aplikowanie mogło być trudne - i wyodrębnienie sumy środków przeznaczonej tylko i wyłącznie na działania skierowane na rzecz społeczności romskiej. Aktywizowało to samych Romów do działania, podnoszenia kompetencji, wspierania się nawzajem w ramach społeczności, dostrzegania zalet integracji społecznej. Niewątpliwą zaletą Poddziałania było także to, że w ramach realizowanych projektów Romowie nawiązywali współpracę z różnymi podmiotami, co dodatkowo wzmacniało działania integracyjne podejmowane w projektach.

Wnioski:

1. Cele Poddziałania 1.3.1. PO KL zostały właściwie zdefiniowane, co umożliwiło zaproponowanie wsparcia zgodnego z potrzebami Romów. Cele i założenia realizowanych w ramach Poddziałania projektów wpisały się w jego cele szczegółowe. Trudno jednoznacznie określić, który z celów Poddziałania był najłatwiejszy czy najtrudniejszy do osiągnięcia, ponieważ ze względu na specyfikę Beneficjenta oraz skupienie się na działaniach w obszarach integracji i aktywizacji zawodowej wymiernych efektów należy oczekiwać dopiero w dłuższej perspektywie czasu. Najtrudniejszy do osiągnięcia był wzrost zatrudnienia Romów, co związane jest z ogólną niechęcią do zatrudniania Romów przez prywatnych przedsiębiorców, sytuacją na lokalnych rynkach pracy, brakiem praktyki zawodowej oraz uwarunkowaniami kulturowo-społecznymi beneficjenta. Najłatwiejsze do realizacji były działania o charakterze promocyjnym i informacyjnym, skierowane do społeczeństwa większościowego, a co za tym idzie - wzrost poziomu wiedzy o Romach.

2. Realizowane projekty umożliwiły zaoferowanie Romom szerokiego zakresu wsparcia, które dostosowane było do potrzeb dzieci, kobiet i mężczyzn. Nie wszyscy respondenci potrafili wykorzystać możliwość zaoferowania lokalnym społecznościom

kompleksowego wsparcia – przyczyną był brak doświadczenia w realizowaniu projektów lub ograniczone możliwości organizacyjne projektodawcy.

3. Zmienia się postawa pojedynczych beneficjentów ostatecznych projektów - widoczny jest wzrost zaangażowania w proces samodzielnego poszukiwania pracy.

4. Lokalnie zwiększa się liczba osób deklarujących chęć założenia firmy lub samozatrudnienia – trudno jednak mówić o stałej tendencji ze względu na brak twardych danych.

5. Wsparcie dla Romów było poprzedzane diagnozą, niestety nie zawsze ta diagnoza była dogłębna. Udział przedstawicieli Romów w diagnozowaniu potrzeb pozwolił trafnie dobrać rodzaje wsparcia najbardziej odpowiadające społeczności lokalnej będącej ostatecznym beneficjentem projektu.

6. Włączenie starszyny w proces projektowania działań pozwolił jeszcze przed otrzymaniem dofinansowania zrekrutować uczestników projektu – beneficjentów ostatecznych projektów.

7. W diagnozie uwzględniano zarówno potrzeby społeczności romskiej, jak i zapotrzebowanie lokalnego rynku pracy.

8. Działania prozatrudnieniowe przynoszą niewielkie efekty w skali całego kraju, jednakże obserwuje się tendencję wzrostu, co związane jest ze zwiększoną aktywnością prozatrudnieniową samych Romów. Skuteczność ich działań osłabia często nieuzasadniona niechęć przedsiębiorców posiadających wakaty do zatrudniania w swoich firmach osób narodowości romskiej.

9. Zmiany ilościowe w zatrudnieniu Romów nie są trwałe.

10. Staże są najskuteczniejszą formą aktywizacji zawodowej.

11. Edukacja Romów, zwłaszcza dzieci i młodzieży, przyczynia się do osiągnięcia rezultatów w integracji społecznej. To działania, które zaprocentują w długookresowej perspektywie także w aspekcie prozatrudnieniowym osób dopiero wchodzących na rynek pracy ze względu na młody wiek.

12. Podejmowane były działania w zakresie edukacji dorosłych mające na celu wyrównanie braków w znajomości języka polskiego. Nieznajomość języka polskiego

utrudniała wejście na rynek pracy osobom dorosłym i starszym oraz ograniczała tym osobom korzystanie z praw obywatelskich. Lekcje języka polskiego dla dorosłych prowadzone były z myślą o wejściu na rynek pracy.

13. Projektodawcy są przekonani o wadze i słuszności podejmowanych działań edukacyjnych.

14. Widoczny jest wzrost zainteresowania Romów działaniami prozdrowotnymi. Największym zainteresowaniem cieszyły się spotkania z lekarzami różnych specjalności. Wzrost zainteresowania tłumaczono trudnościami z dostaniem się do lekarza specjalisty w ramach ubezpieczenia NFZ.

15. Trudno mówić o widocznych efektach w zakresie działań proobywatelskich. Najbardziej odpowiadającą potrzebom Romów pomocą okazały się konsultacje prawne.

16. Kampanie promocyjne oscylowały wokół dobrych przykładów i współczesnego rozwoju Romów, w mniejszym stopniu odnosiły się do tradycji i historii.

17. Większość działań skierowanych do Romów miało charakter lokalny.

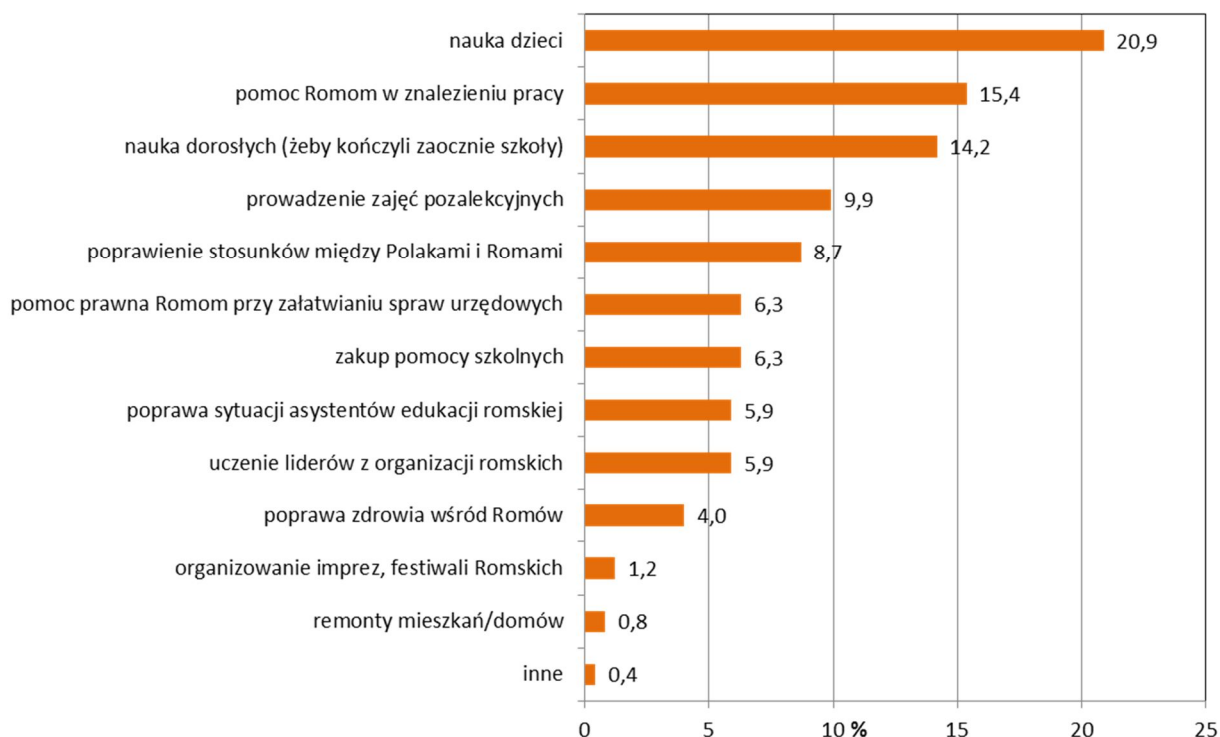
18. W niewielkim stopniu położono nacisk na specjalistyczne szkolenia podnoszące wiedzę i umiejętności osób niebędących Romami, a pracującymi z nimi. Rekomendacja ujęta w raporcie końcowym badania ewaluacyjnego realizowanego w 2013 roku, sugerująca rozważenie szkolenia dla urzędników, zwłaszcza odpowiedzialnych za wdrażanie działań w regionach, dotyczące pracy z tzw. trudnym klientem, a dla nauczycieli zaś - z metodologią uczenia dzieci dwujęzycznych oraz uwzględnienie grupy medycznej, przedsiębiorców realizujących staże i policję – nie została należycie zrealizowana.

Nowy program operacyjny dotyczy tylko i wyłącznie kwestii związanych z rozwojem zawodowym. Być może zwiększy to poziom zatrudnienia Romów. Nie można jednak przy tym zapominać o tym, że należy wspierać nie tylko poszczególne jednostki, ale wsparciem należy objąć rodzinę. Ponadto wsparcie powinno być kompleksowe i wieloaspektowe. Powinno dotyczyć – poza sprawami rozwoju zawodowego – także nauki języka, pomocy prawnej

(zwłaszcza w pierwszym etapie po zmianach życiowych związanych z zatrudnieniem) oraz popularyzacji wiedzy na temat Romów.

Za najpilniejsze do finansowania ze środków europejskich w kolejnej perspektywie finansowej (PO WER) zdecydowanie uznano działania związane z nauką i edukacją dzieci romskich oraz wsparciem Romów na rynku pracy.

Wykres 26. Najpilniejsze działania skierowane do Romów, jakie powinny być finansowane ze środków europejskich z perspektywy osób pracujących w instytucjach zajmujących się pomocą osobom ze społeczności romskiej, w%.

Źródło: Opracowanie własne ASM Sp. z o.o. na podstawie badania CAWI z uczestnikami projektów

Podobną opinię wyrazili romscy beneficjenci badania ilościowego (PAPI). Za najpilniejsze potrzeby, które w pierwszej kolejności należy wspierać w ramach funduszy unijnych uznano:

- edukację dzieci i dorosłych – 35,8%,
- kursy i szkolenia zawodowe – 31,1%,
- pomoc w zdobyciu pracy – 25,5%,

- staże zawodowe – 2,8%,
- finansowanie wyprawek szkolnych – 1,9%,
- poznanie polskiej kultury – 0,9%,
- zwiększenie opieki zdrowotnej – 0,9%.

Jak widać, niezależnie od grupy docelowej badania, za najważniejsze aspekty przyszłego wsparcia zostały uznane edukacja i wszechstronna pomoc w zdobyciu zatrudnienia.

Rekomendacje:

Ogólne:

- Utrzymanie szerokiego, wieloaspektowego zakresu wsparcia dla społeczności romskiej.
- Zwrócenie uwagi, aby każdy projekt poprzedzony był dogłębną diagnozą sytuacji i potrzeb grupy docelowej danej projektu.
- Nieograniczanie beneficjentom ostatecznym dostępu do udziału w projekcie ze względu na ich miejsce zamieszkania – dzięki temu beneficjenci będą mogli skorzystać z pomocy najbardziej im odpowiadającej.

Edukacja:

- Zintensyfikowanie działań wspierających edukację dzieci i młodzieży (w tym młodzieży uczącej się w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych).
- Utrzymanie wsparcia dla osób dorosłych w sferze edukacji (ukierunkowane lekcje języka polskiego i kształtowanie postaw proobywatelskich oraz prozdrowotnych).
- Ograniczenie finansowania publikacji zwartych czy czasopism mających rozpowszechniać wiedzę o Romach, jeżeli nie przedstawiają one wartości merytorycznej, to znaczy kiedy nie wnoszą nic nowego do wiedzy na temat Romów, nie są nowatorskie w ujęciu wiedzy powszechnie dostępnej, nie są podręcznikiem szkoleniowym towarzyszącym przeprowadzanym szkoleniom lub nie są efektem pracy beneficjentów ostatecznych podczas realizacji projektu (powstanie takiego efektu powinien założyć projektodawca).

Mieszkalnictwo:

- Wsparcie prawne w zakresie rozwiązywania problemów mieszkaniowych. Rozszerzenie pomocy prawnej na inne aspekty funkcjonowania rodzin (spadki, dotacje, zasiłki, sprawy rozwodowe, opieka nad dzieckiem, dochodzenie roszczeń, itp.).
- Poprawienie warunków mieszkaniowych, wsparcie przy remontach i modernizacjach mieszkań oraz osiedli/osad romskich.

Zdrowie:

- Podtrzymanie dotychczasowych form wsparcia odnośnie promocji zdrowia i badań profilaktycznych.
- Poszerzenie zakresu badań lekarskich różnych specjalności w tym wykonywania drobnych, podstawowych zabiegów leczniczych (np. iniekcje, plombowanie zębów, badanie poziomu cukru, szczepienia).
- Zapewnienie opieki pielęgniarki środowiskowej.
- Szkolenia dla służb medycznych z zakresu organizacji badań dla społeczności romskiej i komunikacji z pacjentem odmiennym kulturowo.

Działania prozatrudnieniowe:

- Podtrzymanie organizacji i finansowania staży zawodowych, które okazały się najskuteczniejszym działaniem aktywizującym, dającym doświadczenie i praktykę zawodową, co niewątpliwie zwiększa atrakcyjność Romów na rynku pracy. W miarę możliwości wydłużenie czasu trwania stażu do minimum 6 miesięcy, a praktyki zawodowej do minimum 1 miesiąca.
- Realizowanie szkoleń z zakresu poruszania się na rynku pracy, metod aktywnego poszukiwania pracy, w tym przygotowywania dokumentów aplikacyjnych, odbywania rozmów kwalifikacyjnych, budowania wizerunku pracownika.

- Promocja samozatrudnienia. W miarę możliwości dofinansowanie otwarcia działalności gospodarczej lub wsparcie merytoryczne (doradztwo, szkolenia biznesowe, szkolenia miękkie).
- Realizowanie szkoleń zawodowych dla kobiet i mężczyzn, umożliwienie kontynuacji szkoleń zwiększających stopień specjalizacji czy dokształcających w obszarach kwalifikacji już zdobytych, np. dzięki uczestniczeniu w zakończonych projektach. Umożliwienie kontynuacji działań realizatorowi projektu zwiększy motywację beneficjentów i ułatwi wypracowanie lepszych efektów czy utrwali wypracowaną już pozytywną zmianę.

4. Spis tabel

TABELA 1. LICZBA ROMÓW ZAMIESZKAŁA W POSZCZEGÓLNYCH WOJEWÓDZTWACH.....	14
TABELA 2. LICZBA PROJEKTÓW ROZPOCZYNAJĄCA SIĘ I KOŃCZĄCA W POSZCZEGÓLNYCH LATACH REALIZACJI PODDZIAŁANIA 1.3.1	23
TABELA 3. UDZIAŁ ZAKONTRAKTOWANYCH ŚRODKÓW W RAMACH POSZCZEGÓLNYCH KONKURSÓW PODDZIAŁANIA 1.3.1	24
TABELA 3. REALIZOWANE W PROJEKTACH CELE PODDZIAŁANIA 1.3.1, W %.....	33
TABELA 4. POZIOM WYKSZTAŁCENIA ROMÓW W POLSCE, W%.....	33
TABELA 5. AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA ROMÓW.....	38
TABELA 6. ZAKRES PORAD PRAWNYCH OFEROWANYCH W RAMACH PODDZIAŁANIA 1.3.1	44
TABELA 7. REZULTATY OSIĄGNIĘTE W RAMACH PROJEKTÓW WDRAŻANYCH W PODDZIAŁANIU 1.3.1. DZIAŁANIA INFORMUJĄCE ROMÓW O PRZYSŁUGUJĄCYCH IM PRAWACH - SPOTKANIA INFORMACYJNE/PORADY PRAWNE/SZKOLENIA	45
TABELA 8. PRZYCZYNY NIE UCZESTNICZENIA W WYBORACH, W %.	46
TABELA 9. REZULTATY OSIĄGNIĘTE W RAMACH PROJEKTÓW WDRAŻANYCH W PODDZIAŁANIU 1.3.1.DZIAŁANIA MAJĄCE NA CELU ZMIANĘ UTRWALONYCH POSTAW SPOŁECZNYCH CZŁONKÓW SPOŁ. ROMSKIEJ - ZAJĘCIA INTEGRACYJNE/WARSZTATY UŚWIADAMIAJĄCE/DORADZTWO PSYCHOLOGICZNE	47
TABELA 10. ARTYKUŁY UMIESZCZANE W 2012 R. NA PORTALU WWW. ROMAMC.PL.....	56
TABELA 11. ARTYKUŁY UMIESZCZANE W 2013 R. NA PORTALU WWW.ROMAMC.PL.....	56
TABELA 12. EDUKACJA ZAWODOWA I UZUPEŁNIAJĄCA W PROJEKCIE „PIERWSZY KROK. ZATRUDNIENIE ROMÓW W PIOTRKOWIE TRYBUNALSKIM”	67
TABELA 13. DZIAŁANIA NAJPOTRZEBNIEJSZE ROMOM Z PERSPEKTYWY REALIZATORÓW PROJEKTÓW, W %.	72
TABELA 14. DZIAŁANIA NAJBARDZIEJ SKUTECZNE DLA POPRAWIENIA JAKOŚCI ŻYCIA I SYTUACJI SPOŁECZNEJ ROMÓW Z PERSPEKTYWY REALIZATORÓW PROJEKTÓW, W %.....	73
TABELA 15. DZIAŁANIA NAJWAŻNIEJSZE DLA INTEGRACJI ROMÓW W SPOŁECZEŃSTWIE WIĘKSZOŚCIOWYM Z PERSPEKTYWY REALIZATORÓW PROJEKTÓW	74

5. Spis wykresów

WYKRES 1. PODZIAŁ PROJEKTÓW PODDZIAŁANIA 1.3.1 WEDŁUG RODZAJU ZASIĘGU TERYTORIALNEGO.....	15
WYKRES 2. ROZMIESZCZENIE MIEJSC REALIZACJI PROJEKTÓW PODDZIAŁANIA 1.3.1. WG WOJEWÓDZTW.....	16
WYKRES 3. LICZBA ROMÓW KOŃCĄCYCH UDZIAŁ W PROJEKTACH W POSZCZEGÓLNYCH LATACH.....	17
WYKRES 4. PRZEDZIAŁ WIEKOWY UCZESTNIKÓW PROJEKTÓW W PODDZIAŁANIU 1.3.1 W PODZIALE NA MONITOROWANE GRUPY WIEKOWE I PŁEĆ.....	18
WYKRES 5. PRZEDZIAŁ WIEKOWY UCZESTNIKÓW PROJEKTÓW W PODDZIAŁANIU 1.3.1 Z UWZGLĘDNIENIEM OSÓB NIEMONITOROWANYCH.....	19
WYKRES 6. PRZEDZIAŁ WIEKOWY UCZESTNIKÓW PROJEKTÓW W POSZCZEGÓLNYCH LATACH REALIZACJI PODDZIAŁANIA 1.3.1.....	20
WYKRES 7. WYKSZTAŁCENIE UCZESTNIKÓW PROJEKTÓW W PODDZIAŁANIU 1.3.1.....	21
WYKRES 8. BEZROBOTNI I NIEAKTYWNI ZAWODOWO UCZESTNICY PROJEKTÓW PODDZIAŁANIA 1.3.1 W PODZIALE WEDŁUG PŁCI.....	22
WYKRES 9. ZAGADNIENIA CIESZĄCE SIĘ NAJWIĘKSZYM ZAINTERESOWANIEM WŚRÓD PROJEKTODAWCÓW PODDZIAŁANIA 1.3.1.....	25
WYKRES 3. ZAKRES KONSULTACJI PROWADZONYCH PRZEZ REALIZATORÓW PROJEKTÓW.....	29
WYKRES 4. LICZBA PODMIOTÓW DEKLARUJĄCYCH TRUDNOŚCI W REKRUTACJI ROMÓW DO UDZIAŁU W PROJEKCIE.....	31
WYKRES 5. LICZBA PODMIOTÓW DEKLARUJĄCYCH TRUDNOŚCI W REKRUTOWANIU NIE-ROMSKICH UCZESTNIKÓW PROJEKTÓW.....	31
WYKRES 6. ESOR - DANE DOTYCZĄCE LICZEBNOŚCI UCZNIÓW POCHODZENIA ROMSKIEGO WG INFORMACJI PRZEKAZANYCH PRZEZ URZĘDY WOJEWÓDZKIE.....	36
WYKRES 7. ZMIANY, JAKIE ZASZŁY W EFEKCIE UDZIAŁU W SZKOLENIACH W OPINII PRZEDSTAWICIELI SZKÓŁ I PRACOWNIKÓW INSTYTUCJI ZAJMUJĄCYCH SIĘ POMOCĄ OSOBOM ZE SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ, W %.	42
WYKRES 10. OCENA WPŁYWU PROJEKTÓW NA INTEGRACJĘ ROMÓW WG SKALI: 1-NIE ZGADZAM SIĘ; 2-RACZEJ NIE ZGADZAM SIĘ; 3-NIE MAM ZDANIA; 4-ZGADZAM SIĘ; 5-W PEŁNI SIĘ ZGADZAM, W %.	50
WYKRES 11. USTOSUNKOWANIE SIĘ RESPONDENTÓW DO TWIERDZENIA „FESTIWALE ROMSKIE JAKO WYDARZENIA UTRWALAJĄ STEREOTYP CYGANA”, WG SKALI: 1-NIE ZGADZAM SIĘ; 2- RACZEJ NIE ZGADZAM SIĘ; 3-NIE MAM ZDANIA; 4-ZGADZAM SIĘ; 5-W PEŁNI SIĘ ZGADZAM, W%.	55
WYKRES 8. ZJAWISKA, JAKIE W OPINII UCZESTNIKÓW SZKOLEŃ W NAJWIĘKSZYM STOPNIU DOTYCZĄ SPOŁECZNOŚCI ROMÓW, W %.	61
WYKRES 9. OCENA WPŁYWU PROJEKTÓW NA OGÓLNA SITUACJĘ ROMÓW. 1-NIE ZGADZAM SIĘ; 2-RACZEJ NIE ZGADZAM SIĘ; 3-NIE MAM ZDANIA; 4-ZGADZAM SIĘ; 5-W PEŁNI SIĘ ZGADZAM.....	62
WYKRES 12. OCENA EFEKTYWNOŚCI REALIZOWANYCH DZIAŁAŃ, WG SKALI: 1-EFEKTY NIE SĄ ZADOWALAJĄCE; 2-EFEKTY RACZEJ NIE SĄ ZADOWALAJĄCE; 3- NIE MAM ZDANIA; 4- EFEKTY SĄ RACZEJ ZADOWALAJĄCE; 5-EFEKTY SĄ W PEŁNI ZADOWALAJĄCE, W %.	66
WYKRES 13. DZIAŁANIA NAJPOTRZEBNIEJSZE ROMOM Z PERSPEKTYWY OSÓB PRACUJĄCYCH W INSTYTUCJACH ZAJMUJĄCYCH SIĘ POMOCĄ OSOBOM ZE SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ, W%.	70
WYKRES 14. DZIAŁANIA NAJBARDZIEJ SKUTECZNE DLA POPRAWIENIA JAKOŚCI ŻYCIA ROMÓW Z PERSPEKTYWY OSÓB PRACUJĄCYCH W INSTYTUCJACH ZAJMUJĄCYCH SIĘ POMOCĄ OSOBOM ZE SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ, W %.	71
WYKRES 15. DZIAŁANIA NAJWAŻNIEJSZE DLA INTEGRACJI ROMÓW Z PERSPEKTYWY OSÓB PRACUJĄCYCH W INSTYTUCJACH ZAJMUJĄCYCH SIĘ POMOCĄ OSOBOM ZE SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ, W%.	72
WYKRES 16. CELE PODDZIAŁANIA 1.3.1. PO KL ISTOTNE Z PERSPEKTYWY OSÓB PRACUJĄCYCH W INSTYTUCJACH ZAJMUJĄCYCH SIĘ POMOCĄ OSOBOM ZE SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ, W %.	77
WYKRES 17. NAJMNIEJ PRZYDATNE Z PUNKTU WIDZENIA PODNOSZENIA WIEDZY O ROMACH DZIAŁANIA PROJEKTOWE Z PERSPEKTYWY OSÓB PRACUJĄCYCH W INSTYTUCJACH ZAJMUJĄCYCH SIĘ POMOCĄ OSOBOM ZE SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ, W %.	78
WYKRES 18. WYSTĘPOWANIE TRUDNOŚCI W TRAKCIE REALIZACJI PROJEKTÓW, W%.	83
WYKRES 19. NAJPILNIEJSZE DZIAŁANIA SKIEROWANE DO ROMÓW, JAKIE POWINNY BYĆ FINANSOWANE ZE ŚRODKÓW EUROPEJSKICH Z PERSPEKTYWY OSÓB PRACUJĄCYCH W INSTYTUCJACH ZAJMUJĄCYCH SIĘ POMOCĄ OSOBOM ZE SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ, W%.	92

Nazwa pliku:

RK_Ocena_skuteczności_i_trafności_wsparcia_realizowanego_na_rz
ecz_społec _15_12

Katalog: E:\P1521-ROMOWIE\RK\RAPORT 18 XII

Szablon: C:\Users\Jakub

Grabowski\AppData\Roaming\Microsoft\Szablony\Normal.dotm

Tytuł:

Temat:

Autor:

Słowa kluczowe:

Komentarze:

Data utworzenia: 2015-12-17 11:28:00

Numer edycji: 1

Ostatnio zapisany: 2015-12-18 08:11:00

Ostatnio zapisany przez:

Całkowity czas edycji: 0 minut

Ostatnio drukowany:

Po ostatnim całkowitym wydruku

Liczba stron: 97

Liczba wyrazów: 22 417 (około)

Liczba znaków: 134 503 (około)